

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA KUDRET KAVRAMI VE
ALLAH'IN KUDRETİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hale GARİP

BURSA - 2019

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA KUDRET KAVRAMI VE
ALLAH'IN KUDRETİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hale GARİP

**Danışman
Prof. Dr. Celil KİRAZ**

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701723001 numaralı Hale Garip'in hazırladığı "KUR'ÂN'DA KUDRET KAVRAMI VE ALLAH'IN KUDRETİ" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 24.06.2019 günü 10:00 – 11:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Celil KİRAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ULUDAŞ
Pamukkale Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih
24.06.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 13/06/2019

Tez Başlığı / Konusu: KUR'ÂN'DA KUDRET KAVRAMI VE ALLAH'IN KUDRETİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 153 sayfalık kısmına ilişkin, 13/06/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

13/06/2019

Adı Soyadı: HALE GARİP
Öğrenci No: 701723001
Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Celil KİRAZ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “KUR’ÂN’DA KUDRET KAVRAMI VE ALLAH’IN KUDRETİ” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

13/06/2019

Adı Soyadı: HALE GARİP

Öğrenci No: 701723001

Anabilim Dalı: TEMEL İSLM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Programı: YÜKSEK LİSANS

Statüsü: Y. Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Hale GARİP
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xii +153
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Celil KİRAZ

KUR'ÂN'DA KUDRET KAVRAMI VE ALLAH'IN KUDRETİ

Kâinâtın yaratılışındaki nizâmı teemmül ettiğimizde onun arkasında çok ince prensipleri olan ve yegâne kudrete sahip olan bir ilâh profili buluruz. Bu ilâhın kudreti, önce gökyüzünün ve içindeki gök cisimlerini yaratmasında, daha sonra yeryüzünün ve içindeki coğrafya, bitki, hayvan ve insanı yaratmasında tezâhür etmektedir. Bu yaratılış evresi gerçekleşikten sonra, Allah Teâlâ'nın yarattığı bu varlıkları başıboş bırakmayıp yürütmesi, yönetmesi ve dünyanın sonunda yok etmesi, yaratmanın devamı sayılan kudretin başka bir tezahürü sayılır.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kudret kelimesinin lügavî ve terim anlamları, Kur'ân'da geçen eş ve zıt anlamları, türevleri ve takdîr kavramıyla ilişkisi olmak üzere kavramsal boyutu incelenmiştir.

İkinci bölümde, Allah'ın kudret sıfatının, O'nun ilah ve rab, yaratıcı, mâlik, rezzâk, yönetici, kahrâr vb. sıfatlarıyla ilgisi ve tezâhürü, çeşitli tefsir kaynaklarından ve ilgili diğer kaynaklardan hareketle incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kudret, halk, ahsen-i takvîm, takdîr, tek ilâh.

ABSTRACT

Writer's Name	: Hale GARİP
University	: Bursa Uludağ University
Institue	: Social Sciences Institue
Anabilim Dalı	: Basic Islamic Sciences
Bilim Dalı	: Tafsir
Tezin Niteliği	: Thesis of Master
Sayfa Sayısı	: xii +153
Mezuniyet Tarihi	: ... /.../
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Celil KİRAZ

THE CONCEPT OF “QUDRA” (POWER) AND “ALLAH’S QUDRA” IN THE QURAN

When we reflect upon the order in the creation of the Universe, we find behind it a god profile who has very precise principles and a sole power. The power of this god reveals itself first in his creation of heaven and the celestial bodies and then in his creation of Earth and the geography, plants, animals and people in it. After this phase of creation takes place, God Almighty's not letting the beings He created stray, His running, His ruling and at the end His annihilating them are seen as other revelations of the power that considered as continuation of the creation.

The thesis consists of two parts. In the first part, the conceptual dimension of the term of “qudra” (power) which includes its dictionary and terminological meanings, its synonyms and antonyms in the Qur'an, its derivatives and its relation with the concept of taqdeer (measure) are examined.

In the second part, the relation of Allah's attribute of qudra (power) with His attributes of ilâh (god), rabb (lord), khaliq (creator), mâlik (owner), razzaq (provider), sultan (ruler), qahhar (subduer) etc. and its manifestation are examined referring to various tafsir sources and other related sources. Bâkesîr who has emphasized with different intensity the elements of space, time, character and plot, which are the main elements of the novel, has attracted attention with the fact that he has contextualise these elements are very successful.

Key words: Qudra (power), khalq (creation), ahsani taqwim (the best form), taqdeer (measure), one and only god.

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ insanları yarattıktan sonra, onları buldukları kâinattan hareketle kendisine ulaştırın yolları da yaratmıştır. İnsanlara bu yolları tanıtma macerasında her zaman onların anlayacağı dilden hareket etmiştir. Bu dil onların yaratılışıyla yakından alakalıdır. İnsanlar yaratılış olarak bu dünyaya birtakım arzularla gelmişlerdir. Bu yönleriyle onlar zayıf, güçsüz ve ‘âciz varlıklardır. Bunun için insanın her zaman tek başına karşılayamadığı bir sürü istekleri ve ihtiyaçları olmuştur. Bu arzu ve dileklerini gerçekleştirmek için tek çaresi, onun dışında sınırsız bir güce sahip yegâne bir varlığa sığınmak, isteklerini O’ndan talep etmektir. Benzersiz kudrete sahip bu varlığı bulmak için de etrafındaki kâinata düşünerek bakması gerekecektir. Nitekim sınırsız bucaksız doğanın içindeki dağlar, koskoca deniz ve okyanuslar, çeşit çeşit hayvanlar, meyveler, sebzeler vb. hepsi Yüce, yaratan bir ilâhın varlığının göstergeleridir. Dolayısıyla insanlar bu varlıkların yaratılışına hayran oldukça, kendi ‘aczlerinin farkında olup gerçek kudretli Allah’ın izini kâinatın her ayrıntısında bulmuş olacaklar ve vahdaniyeti yalnızca ona isnad edeceklerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’in bazı mesajları insanlara ulaştırma tarzı da, Allah’ın bu kudret sıfatından yola çıkmıştır diyebiliriz. Nitekim o sınırlı güçlere sahip insanı tehdit ederken ve müjde verirken, insanı bu dünyada görülüp hissedilen ve onun kudretini aşan Allah’ın kudretinin yansımalarını hatırlatarak ikna etmeye çalışmıştır. İnsanın akl-ı selimi olduktan sonra bu delillerin karşısında, Allah’a eğilmesi ve yönelmesi icap edecek, bunu yaptığı takdirde imtihanını başarılı bir şekilde geçmiş olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında mesaisinden bana vakit ayıran, yakından ilgilenen ve her konuda emeğini esirgemeyen muhterem Prof. Dr. Celil Kiraz hocama, ayrıca çalışmayı titizlikle okuyup gereken düzeltmelere dikkat çeken İbrahim Uludaş ve çok kıymetli tavsiyelerini benden esirgemeyen Selahattin Öz hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tezi yazma sürecinde hatalarımı düzeltmek için yardım etmekte hiç tereddüt etmeyen arkadaşlarıma, ayrıca her türlü maddi ve manevî destekleriyle yanımda duran ve beni bu yolda ilerlemem için teşvik edip alkışlayan başımın tacı anne ve babama şükranlarımı sunarım.

Hale GARİP

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x

Giriş

- KONUNUN KAPSAMI VE SINIRLARI	1
- KONUNUN ÖNEMİ VE KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM

KUDRET KAVRAMI

I. Kudret Kelimesinin Anlamı	7
1. Kudret Kelimesinin Sözlük Anlamı	7
2. Kudret Kelimesinin Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi	18
3. Kudret Kelimesinin İstılâhî Anlamı	22
4. Kudret-Takdîr İlişkisi	24
II. Kur'ân'da Kudret Kelimesine Yakın ve Zıt Anlamlı Kelimeler	26
1. Yakın Anlamlı Kelimeler	26
1.1. العِزَّةُ 'İzzet (Yücelik)	26
1.2. اسْتِطَاعَةٌ İstitâ'at (Güç Yetmek)	29
1.3. تَمَكُّنٌ Temekkün (Kuvvetlenmek)	32
1.4. سُلْطَةٌ Sulta (Otorite)	35
1.5. قُوَّةٌ Kuvvet (Güç)	37
2. Zıt Anlamlı Kelimeler	39
2.1. عَجْزٌ 'Acz ('Acziyet)	39

2.2. هَوَانٌ Hevân (Rezil Olma)	42
2.3. ضَعْفٌ Za‘f (Zayıflık)	44
2.4. فَكْرٌ Fakr (Yoksulluk)	46
III. Kudret Kelimesinin Türevleri	48
1. Fiil Türevleri	48
1.1. Mazî Türevi	48
1.2. Muzârî‘ Türevi	50
1.3. Emir Türevi	53
2. İsim Türevleri	53
2.1. الْقَدْرُ Kader	53
2.2. الْقَدْرُ El-Kadr	54
2.3. التَّقْدِيرُ El-Takdîr	54
2.4. مِقْدَارٌ Mikdâr	55
2.5. مَقْدُورٌ Makdûr	56
2.6. قُدُورٌ Kudûr	56
3. Sıfat Türevleri	56
3.1. قَادِرٌ Kâdir	56
3.2. قَادِرٌ Kadîr	58
3.3. مُقْتَدِرٌ Muktedir	59

İKİNCİ BÖLÜM

ALLAH’IN KUDRET SIFATININ DİĞER SIFATLARIYLA İLİŞKİSİ

1. İlâh ve Rab	63
2. Yaratıcı (Hâlik ve Bedî‘)	71
2.1. Yeryüzünü ve Gökyüzünü Yaratma (السموات والأرض)..	77
2.2. Gök Cisimlerini Yaratma (الفلک)	84
2.3. Dağları ve Denizleri Yaratma (الجبال والبحار)	87
2.4. Bitkileri ve Hayvanları Yaratma (النبات والحيوان)	91
2.5. Ruhunu ve İnsanı Yaratma (الروح)	98
3. Bilen ve İsteyen (Alîm ve Murîd)	103
4. Sahip (Mâlik)	109

5. Yönetici (Müdebbir)	114
6. Rızık Veren (Rezzâk)	116
7. Duayı Kabul Eden (Mücîb)	122
8. Mucizelerle Muhataplarını ‘Âciz Bırakması	125
9. Kahreden (Kahhâr)	127
10. Kıyâmeti Koparması	129
10.1. İnsanın Kıyâmeti (Allah’ın Mümît Oluşu)	130
10.2. Bütün Kâinâtın Kıyameti (Allah’ın Mü’id Oluşu)	133
11. Allah’ın Eli (Yed)	137
SONUÇ	141
KAYNAKÇA	145

KISALTMALAR

(a.s):	Aleyhisselam
a.e.:	Aynı eser
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.Ü.S.B.E.:	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.:	Baskı
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt numarası
Çev.:	Çeviren
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.:	Editör
h.:	Hicrî
H.z.:	Hazreti
H.Ü.İ.F.D.	Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
K.S.İ.Ü.İ.F.D.	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
ö.:	Ölüm tarihi
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
(s.a.v):	Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.D.Ü.S.B.E.:	Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Thk.:	Tahkik
Ter.:	Tercüme
t.y.:	Tarihsiz
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri
vs.:	ve saire
y.y.:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

Konunun Kapsamı ve Sınırları

Araştırmamız, Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın kudret sıfatının diğer sıfatlarındaki tecellilerini ele alan bir araştırmadır. Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kudret kelimesinin lügavi ve terim anlamları, Kur'ân'da geçen eş ve zıt anlamları, türevleri ve takdîr kavramıyla ilişkisi olmak üzere kavramsal boyutu incelenmiştir. İkinci bölümde, Allah'ın kudret sıfatının, O'nun ilâh ve rab, yaratıcı, mâlik, rezzâk, yönetici, kahrî vb. sıfatlarıyla ilgisi ve tezâhürü, çeşitli tefsir kaynaklarından ve ilgili diğer kaynaklardan hareketle incelenmiştir.

Tezin konusunu teşkil eden muhteva bölümü, Allah'ın kudretini merkeze alan bir bölümdür. O'nun kudret sıfatının diğer sıfatlarındaki tezâhürü örneklerle ve ilgili ayetlerle ele alınmıştır. Allah'ın kudretinin başta insanlar, hayvanlar ve tabiat olmak üzere, bütün kâinâtı kapsayacak şekilde geçerli olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Allah'ın kudretin en somut halini temsil eden yaratma sıfatı ise detaylı bir şekilde ele alınarak, Allah'ın yeryüzünü ve gökyüzünü, gök cisimlerini, dağları ve denizleri, hayvanları ve bitkileri ve insanları yaratması incelenip kudret sıfatıyla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle Allah'ın kâinâtla ilgili kudretinin mutlak ve sınırsız olduğu, diğer canlıların kudretinin ise mukayyed ve sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Allah'ın kudreti insanların veya herhangi bir varlığın kudretiyle kıyaslanamaz mahiyettedir. Nitekim canlılarda kudreti yaratan Allah'tır. Kudretin yaratma dışında ilgili olduğu diğer sıfatlara gelince, onlar arasında sahip olma (mâlik), rızık verme (rezzâk), kahr altına alma (kahrî), yönetme (müdebbir), insanları 'âciz bırakma (mu'ciz) vb. sıfatlar ele alınarak, onların da kudret sıfatıyla ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kudret kelimesinin bir de kelâmî yönü bulunmaktadır. Dolayısıyla zaman zaman Allah'ın sıfatlarını incelendiği bölümde, o sıfatların kudret sıfatıyla ilişkisine kelâm açısından yaklaşılarak gerekli görüşlere yer verilmiştir. Böylece tekrara düşmemek açısından kudret kavramının kelâm nezdindeki yerini müstakil bir bölüm altında inceleme gereği duyulmamıştır. Ayrıca Allah'ın kudretini kelâm açısından ele almak bizi daha

derin meselelere götürecektir ki, bu bizim konumuzun çerçevesini aşacağından, ikinci bölümde sadece gereken kelâmî bilgilere atıf yapılmakla yetinilmiştir. Ayrıca başlıktan da anlaşılacağı üzere, insanın kudreti konusu araştırmamızın dışında bırakılmıştır. Aksi takdirde konu çok genişleyecektir.

Konunun Yöntemi ve Kaynakları

Kur'ân'daki herhangi bir lafzın anlamı araştırılırken, öncelikle bu lafzın Arap dilindeki etimolojisi ve semantiği incelenmelidir. Çünkü bu inceleme söz konusu lafzın dildeki sözlük anlamı ile Kur'an'daki anlam ve kullanımı/kullanımları arasında herhangi bir fark veya farklılaşma bulunup bulunmadığı konusunda önemli bilgiler ve ipuçları elde etmemize imkân verir. Lafzın Arap dilindeki anlamına ilişkin inceleme, İslam öncesi döneme kadar götürülmelidir. Bu durum kaçınılmaz olarak başta Câhiliye devri şiiri olmak üzere muhadram şairlerin divânları ve eski Arap diline ait meseller, hikmetler (özlü sözler) gibi çeşitli edebî ürünlerin etraflı şekilde gözden geçirilmesini gerektirir. Böyle bir çalışma *art-süremlî semantik* diye isimlendirilir.

Araştırma konusu olan lafzın Kur'an'daki anlam ve kullanımına ilişkin incelemede ise mümkün mertebe metin içi kronolojik tertibe riayet edilmesi gerekir. Bundan kastettiğimiz şey, kabaca nüzûl tertibi veya söz konusu lafzın Mekkî ve Medenî surelerdeki anlam ve kullanımının değişken olup olmadığını belirlemekle ilgilidir. Anlambilim terminolojisinde bu tür incelemeye *eş-süremlî semantik* adı verilir. Bu noktada bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi “nifâk” lafzının İslâm öncesi dönemin Arap dilinde hangi anlamda kullanıldığı tâyin ve tespit etme çabası art-süremlî semantik diye adlandırılan faaliyete karşılık gelir. Söz konusu lafzın özel olarak Kur'ân'da, genel olarak İslâmî kaynaklarda ne tür manalar kazandığını araştırmak ise eş-süremlî semantik kapsamında değerlendirilebilir.

Kur'ân'da geçen birçok lafzın İslâmî ilimler geleneğinde özel ve teknik anlamlar kazanmak suretiyle ıstılâhlaştığı bilinmektedir. Hatta bu ıstılâhlaşma kelâmî ve fikhî mezheplere göre farklılaşmaktadır. Nitekim bu çalışmada inceleyeceğimiz “kudret” lafzı özellikle Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile gibi farklı kelâm ekollerinde birbirinden oldukça farklı anlamlar kazanmış ve muhtelif görüşlere dayanak oluşturmuştur. Dolayısıyla Kur'ân'daki bir lafzın anlam alanının ve kullanımının İslâm geleneği içerisinde

incelenmesi de belli ölçüde art-süremlî ve eş-süremlî semantik araştırmayı gerekli kılmaktadır. Kur'ân'daki bir lafzın tefsir ilmi açısından incelenmesi, her Şeyden önce bu lafzın Kur'ân'daki aslî ya da özgün anlamının ne olduğunu belirlemeye yöneliktir. Tefsir ilmi bu noktada herhangi bir kelâmî ekolün veya fikhî bir mezhebin iddialarını haklı çıkarmak gibi bir hedef gözetmemelidir. Çünkü tefsir, Allah'ın Kur'ân'da insanlığa ne söylediğini araştırmayı ve ortaya çıkarmayı amaçlayan bir ilimdir. Kur'ân'daki bir lafzın, itikâdi veya fikhî meselelerle ilgili olarak nüzûl döneminden sonraki çağlarda farklı Őekillerde yorumlanmasının kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Nitekim kelâm, fıkıh, tasavvuf, tefsir literatürü bu gerçeğin Őâhididir. Ancak tefsir ilmi, Kur'ân'daki bir lafzın nüzûl döneminden sonraki çağlarda ortaya çıkan sorunlara verilecek cevapları içeren bir ilmî faaliyet değil, fakat bu cevapların ilk adımına zemin oluşturacak bir özelliğe sahiptir.

İmâm el-Mâturîdî'nin (ö. 333/944) tefsir-te'vîl ayrımı bu noktada son derece önemlidir. Zira Mâturîdî'nin bu ayrımına göre tefsir, Allah'ın Kur'ân'ı indirdiği zaman ve zeminde kastettiği anlamı arayıp bulmakla ilgili bir ilimdir. Dolayısıyla tefsir ilminde sahabe mutlak imtiyâzlı ve öncelikli bir nesildir. Çünkü bu ilk Müslüman nesil Kur'ân vahyinin nüzûlüne hem Őehâdet hem refâkat etmiştir. Yani ayetler nâzil olurken o ortamda olup bitenlere bizzat tanıklık etmiş olmalarından dolayı, sahâbîlerin bir Kur'ân ayetinin anlamı hakkında verdiği bilgi Şayet rivâyet sahih ise “Allah bu ayette Şunu kastetti” demekle eşdeğerdir. Başka bir ifadeyle sahâbenin tefsir hakkında verdiği bilgi bir bakıma kesin bilgidir. Ancak te'vîl böyle değildir. Mâturîdî'nin ifadesiyle, te'vîl fukahâyâ (Kur'ân araştırmacılarına) özgü bir faaliyettir. Te'vîl tek kelimeyle yorum diye ifade edilebilir. Yorum özneldir, sübjektiftir. Dolayısıyla isâbetli de olabilir, isâbetsiz de olabilir. Aynı Şekilde, makbul da olabilir, merdûd da olabilir. Bu yönüyle tefsirin aksine, murâd-ı ilâhî konusunda kesinlik içermediği gibi, doğruluk ve yanlışlık ihtimallerini taşıyan açık uçlu bir faaliyettir.¹

Bu çalışmada, öncelikle tefsir ilminin temel amacı olan özgün anlamının tespiti yapılacaktır. Bunun yanında, inceleme konumuz olan kudret, acz gibi kavramların İslâm ilimler geleneğindeki farklı anlam ve kullanımlarına da yer verilecektir. Böylece, Kur'ân'daki bir lafzın İslâm tarihi boyunca anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam

¹ el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu, 1. b., C. I, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007, 3.

değişmesi, anlam kayması gibi süreçlere konu olup olmadığını mukayese edilmiş olunacaktır. Bu noktada tefsir, Kur'ân lafızlarının nüzûl dönemindeki aslî anlamlarıyla sonraki dönemlerde kendilerine yüklenen izâfî anlamların birbirinden ayrıştırılmasına ve dolayısıyla özgün anlamın berraklaşmasına katkı sağlayan bir ilimdir. Bizim bu çalışmadaki takip edeceğimiz yöntem ve yöntemle ulaşmayı ümit ettiğimiz sonuç da tam olarak bu meseleyle ilgilidir.

Çalışmada kullandığımız kaynaklara gelince, araştırma ve inceleme konumuz Kur'ân lafızlarının özgün anlamlarıyla ilgili olduğuna göre, kaçınılmaz olarak semantik (anlambilim) alanında hazırlanmış çalışmalardan faydalanacağız. Bu çalışmalar arasında Japon şarkiyatçı Toshihiko Izutsu'nun (ö. 1993) *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan, Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* gibi eserlerine başvurulacaktır. Bunun yanında, Türkiye'deki İlahiyat araştırmacılarının gerek semantikle gerekse Kur'ân'daki muhtelif lafızların semantiğiyle ilgili tez, kitap, makale düzeyindeki çalışmalarından da yararlanılacaktır.

Klasik İslâmî kaynaklar arasında öncelikli olarak kronolojik tertibe de riayet edilerek başta, İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa'sı* olmak üzere, Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-Lüğa*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*'ı gibi klasik Arapça lügatlardan faydalanacaktır. Bunun yanında Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât*'ı, Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *Besâiru Zevî't-Temyîz*'i, Semîn el-Halebî'nin (ö. 756/1355) *Umdetü'l-Huffâz*'ı gibi klasik Kur'ân sözlüklerine de sık sık başvurulacaktır. Ayrıca Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azîm*'i ve İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir*'ı, gibi vücûh ve nezâir eserlerinden de yararlanılacaktır.

Klasik tefsir literatüründe ise başta Ebû Ca'fer et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'ı olmak üzere Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile tefsir kaynaklarından mukayeseli olarak yararlanılacaktır. İncelediğimiz lafızların önemli bir kısmı kelâmî meselelerle ilgili olduğu için özellikle İmâm el-Mâturîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ı, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihü'l-Ğayb*'ı ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ı gibi kelâmî konularla ilgili geniş yorumlar içeren tefsirlerdeki bilgi, görüş ve değerlendirmeler de dikkate alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KUDRET KAVRAMI

Kur'ân'ın herhangi bir terimini araştırmak istediğimizde terimin Kur'ânî manasına geçmeden önce lugavi manası üzerinde durulmalıdır. Daha sonra Kur'ân'da yer aldığı bağlama göre anlam katmanları incelenir. Bu Şekilde kavramın tek başına dilde ifade ettiği manalar ile Kur'ân'da bulunduğu bağlama göre kazandığı manaları karşılaştırma Őansımız olmaktadır. Ayrıca bu yöntem, lafzın dilde ifade ettiği mananın Kur'ân'da bulunduğu manadan ne kadar farklılaştığını ya da ona ne kadar benzediğini anlamamızı sağlayacaktır. Aksi takdİRde kelimenin barındırdığı çeşitli manaları göz ardı ettiğimizde, bir kelimeye Kur'ân'da geçtiği her yerde aynı anlamı vermek, eşanlamlı kabul edilen kelimelerin her yönüyle eşanlamlı olduğunu, ya da tenzil döneminden sonra terimleşmiş bir kelimenin Kur'ân'da da aynı anlamda kullanıldığını zannetmek gibi yanlış sonuçlara bizi ulaştıracaktır.²

Bir kavram çalışmasında hatırlamamız gereken diğer bir husus, Kur'ân'da geçen her kelimenin estetik amaçlı ya da bir kasta binaen orada kullanılmış olmasıdır. Kelimeden bir Şeyi hafzetmek ya da kelimeye bir Şeyi eklemek veya bir harf yerine başka bir harf getirmek Allah tarafından bir amaç ekseninde olmaktadır.³ Bu noktada bize düşen görev, bu ince nüansları yakalayıp elimizden geldiğince Kur'ân'ın manasıyla ilgili en isabetli anlamı ortaya koymaya çalışmaktır.

² Mustafa Karagöz, “Anlam-Yorum İlişkisi”, [Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzul-Siret İlişkisi içinde], ed. Mustafa ztrk, 1. b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 45.

³ el-Cürcânî, Eb Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâilü'l-İ'câz*, 2. b., Kahire: Dâru'l-Âtık, 2006, s. 4.

A- KUDRET KELİMESİNİN ANLAMI

Bu başlık altında kelimenin kökü, bu kökün sözlük manası, Kur'ân'da kullanıldığı siyak ve sibak çerçevesinde yansıttığı anlamları, sadece mana yönünden ilişkili olduğu kavramları ve kavramın sadece Kur'ân ışığında eş anlamlı, zıt anlamlı terimleri ve son olarak türevleri ele alınacaktır.

1. Kudret Kelimesinin Sözlük Anlamı

Kudret kelimesi, ق-د-ر kökünden türeyen bir masdardır. قَدَرَ kelimesi, bir şeyin eriştiği son derece, Allah Teâlâ'nın eşyanın miktarlarına ve sonlarına koyduğu son ölçü anlamındadır. Aynı kökten türeyen الْقَدْر kelimesi ise takdîr anlamında olup aynı zamanda kader anlamı ifade etmektedir.⁴ Takdîr, takdîr edenin bir şeyi uygun olmayacağı veya uygunluğunda herhangi bir eksiklik olmayacağı yerde ve dolayısıyla tesadüf yoluyla değil de, o şeyi bir ölçüye göre takdîr etmesidir.⁵

Kudret kavramı Kur'ân-ı Kerîm'in 103 âyetinde Allah'a nisbet edilmektedir. Bunların yetmişten fazlası isim, diğerleri fiil şeklindedir ve genellikle “güç yetirmek, ölçülü ve planlı yaratıp düzenlemek” gibi manalara gelmektedir. Zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilen kudret kavramlarından bir kısmı “takdîr” sîgasıyladır.⁶

Arapça'da اسْتَقْدَرَ، اَقْتَدَرَ، قَدَرَ، قَدَّرَ gibi fiiller bu kökten gelen fiillerdir. Bu fiiller, aşağıda tek tek ele alınmıştır. Bu fiillerin anlamlarını ve kullanımlarını en doğru şekilde yansıtmak amacıyla gerek naslardan gerekse Arap kelimelerinden sık sık cümle örnekleri gösterilmeye çalışılmıştır.

1) قَدَرَ Fiili Vezninde

Kök halde iken bu fiil, bir işe gücü yetmek, bir şeyin miktarını belirlemek⁷, hazırlamak, rızkı bölmek, bir kimseye bir işi yapabilmesi için güç vermek gibi anlamlara

⁴ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, C. V, Dâru'l Fikr, 1979, 62.

⁵ Havvâs Berrî, *el-Mekâyisu'l-Belâgiyye*, 1. b., Beyrut: el-Müessetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2002, s. 288.

⁶ Bekir Topaloğlu, “Kudret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2002, C. XXI, s. 316.

⁷ ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferac, C. XVI, Kuveyt: et-Turâsu'l-Arabî, 1965, 372.

gelmektedir.⁸ Bu anlamların yanında kelimenin, kıymet bilmek anlamı da bulunmaktadır. Mesela, Zümer Sûresinde "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ"⁹ şeklinde geçen ayette "ما قدرُوا" kelimesiyle, kıymet bilmemek ve Allah'ın hak ettiği Yücelikle takdîr etmemek veya Allah'ı tam hak ettiği sıfatlarla vasıflandırmamak anlamında kullanılmıştır.¹⁰

Kudret kelimesi, ilk bakışta kıymet bilmek gibi bir mana çağrıştırmadığı halde yukarıda zikri geçen ayette kelimenin bu manaya geldiğini açıkça görmekteyiz. Aynı kökün her iki manasını şu şekilde ilişkilendirebiliriz: Kâdir olan varlık, gücü bulunmasından dolayı çok kıymetli ve takdîre şâyân bir varlıktır. Bu yüzden bir insana "صاحبُ قدرٍ" dediğimizde, aslında sahip olduğu bu kadrin sebebinin onun gücü olduğunu belirtmiş oluruz. Bu gücün kaynağı zenginlik, toplumdaki statü, yaş, tecrübe, sağlık, şöhret vb. olabilir.

Arap dilinde, genelde yaşlı, tecrübeli ve insanlar nezdinde itibarlı kimseye صاحبُ قدرٍ denilir. Onların bu konuma sahip olmalarının nedeni saydığımız özelliklere dayanmaktadır. Ayette geçen "ما قدرُوا" sözünü Türkçe deyimlerinden hareketle biraz daha açmak gerekirse Türkçe'de "kadir kıymet bilmemek" deyimini bulunmaktadır. Bu deyim barındırdığı mana, bir kimsenin, üzerinde emeği geçmiş bir insana haksızlık yapması ve ona karşı haddini aşmasıdır. İşte değer görmeyi hak eden birine layık davranışlar sergilenmediğinden dolayı "kadir kıymetini bilmedi" sözü kullanılagelmiştir. Ayette de bahsedilen durum budur. Çünkü kullar, kendilerini yaratan ve dolayısıyla üzerlerinde hakkı bulunan Yüce varlığa karşı hak etmediği nankör davranışlar sergilemektedirler. Bu yüzden Allah, onların yaptığı haksızlığa atıfta bulunarak adeta "Allah'a layık olan değeri vermediler" demektedir.

⁸ İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab*, C. XXXIX, Kahire: Dâru'l-Maârif, t.y., 3546; Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs, 8. b, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005, s. 460.

⁹ Zümer 39/67.

¹⁰ el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. IX, Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, t.y., 20; el-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tamer vd., Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009, s. 919; İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1986, s. 219; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548; Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim), *Umdetu'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi'l-Elfâz*, thk. Muhammed Basil Uyunu'l-Sûd, 1. b., C. III, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, 276; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

Modern Arapça'da "Kıymet vermedi" sözü "ما قَدَّرَ" şeklinde "د" harfinin şeddesiyle okunmaktadır. Örneğin, "لم يقدر نعمة الله عليه" "Allah'ın üzerindeki nimetinin kıymetini bilmedi" kullanımı bu doğrultadadır. Fakat Kur'ân'a baktığımızda "قَدَّرَ" kelimesi kullanılmış olmakla beraber, bu anlamda değil de yaratma anlamında kullanıldığı göze çarpmaktadır.¹¹

Bunun yanı sıra küçük bir nüansa değinmekte fayda vardır. Yukarıda geçen ayet "ما قَدَّرُوا الله حقَّ قدره" değil "ما عرفوا قيمة الله" şeklinde geçmiştir. Zira ilk cümle, bir bilginin muhatabı tarafından bilinmemesi ve bundan dolayı onun değer vermemesi gibi bir mana içermektedir. Böyle olunca insan bilmediği şeye değer vermediği için azarlanması mantık dışıdır. İkinci cümle ise Yüce varlıkla ilgili bilginin bulunmasına rağmen değer vermemek gibi bir anlam barındırmaktadır. Bu anlama göre muhataplar, değer vermeleri gerektiğini bildikleri halde O'nu yok saymış, nankörce davranmışlardır. Bu yüzden ayeti Türkçe'ye aktarırken bizce Arapça'daki bu mana derinliğini en iyi yansıtacak çeviri, "Allah'ın kıymetini bilmemişlerdir" cümlesi yerine "Onlar Allah'a hak ettiği değeri vermemişlerdir" cümlesi olacaktır.

Kelimenin bir başka anlamı, bir şeyi ölçülü yapmak, bir şey bir şeye uygun gelmektir. Bunun örneği "قَدَّرْتُ التَّوْبَ" "elbiseyi tam biçtim", "تَقَدَّرَ التَّوْبُ عَلَيْهِ" "elbise tam ona göre olmuş" cümlelerinde görülmektedir. Bunun yanında "هم قَدَّرُ منه" "onlar yüz kişi kadardır" cümlesinde kelimenin bir de miktarla alakalı alanı dikkat çekmektedir.¹² Ayrıca bir şey bir şeye uygun geldiğinde "جاء قَدْرُهُ" denilmektedir.¹³

Kelimenin "tam miktarınca" gibi bir anlam ifade etmesi, kelimedede bir ince işçilik manası söz konusudur. Bu minvalde bahsedilen iş, gelişi güzel yapılmış bir iş değil bir hikmete binaen yapılan bir iş konumundadır. Bu iş ise Allah'a yönelik olduğunda elinde takdîr yetkisi bulunan kimsenin özelliklerinde hikmetin varlığının şart olduğu ve takdîrin herhangi bir kimsenin yapabileceği bir iş değil, aksine sadece kapasitesinde ince işçilik yeteneği bulunan varlığın bir özelliği olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak

¹¹ Bkz. Yunus 5/10; Furkan 2/25; Yâsîn 39/36; Abese 19/80.

¹² ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu'l-Belağa*, thk. Muhammed Basil Uyûnu's-Sûd, I. b., C. II, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, 56-57; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

¹³ Ezherî, a.g.e., C. IX, 18.

kudretin gelişigüzel ortaya konan bir eylem değil, özenli bir şekilde yapılan bir eylem olduğunu anlaşılmaktadır.

Kudret kelimesinin anlamı faile göre değişiklik arz etmektedir. Bu fail insan olduğu zaman örneğin, "قَدَرْتُ" kelimesi, "kudretli oldum, sahip oldum, bir işin zamanını belirledim" manasında kullanılmaktadır.¹⁴ Bu anlamlardan hareketle anlaşılan ince işçilik manası yanı sıra, diğer anlamıyla bir işi, zamanını belirleyerek yapmak şeklinde hem zaman düzenliliği, hem emek mükemmelliği, söz konusudur. Bunun yanında "قَدَرَ الْقَوْمُ" "قَدَرَ الْأَمْرَ" sözü "kavim işi tedbir etti" bir topluluğun bir iş üzerine düşünüp taşınarak onu nihai bir plana bağlayabilmesi anlamına gelmektedir. Faili insana tahsis etmeyip herhangi bir şeye tahsis ettiğimizde, onunla "قَدَرَ الشَّيْءَ" "bir şeye yaklaştı" anlamı kastedilmektedir.¹⁵

Müfessirlere göre, Kur'ân'da geçen "ثُمَّ جِئْتُ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ" "*Ey Mûsâ, daha sonra takdîr edilen zamanda geldin*"¹⁶ ayetinde "قَدَرٍ" kelimesi zamansal manada kullanılmıştır. Zeccâc (ö. 311/923), bu ayeti "Benimle konuşacağın zamanda geldin" şeklinde tefsir etmiştir.¹⁷ İbn Âşûr ise ayette geçen kadr kelimesinin anlamını, takdîr edenin istediği ölçüye göre bir şeyi uygun bir miktara göre takdîr etmesi şeklinde açıklamıştır. Aksi takdîrde tesâdüf yoluyla olursa takdîr edilen şey uygun olmayacak veya uygunluğunda bir hâlel söz konusu olacaktır. Ayet, Hz. Mûsâ'nın başına gelen olayların Allah tarafından uygun ve sıralı bir şekilde geldiği anlamını içermektedir. Bu düzen ve tertip ise onun Allah'la konuşacağı yere gelene kadar sıralı hallerini göz önünde bulunduran özel bir takdîrdir. Bu manaya dikkat çeken Cerîr ise Ömer b. Abdulazîz'i övdüğü şu şiirinde bunu yansıtmaktadır:

أتى الخلافة إذ كانت له قدراً كما أتى موسى ربه على قدر

Mûsâ, Rabbine uygun bir zamanda kavuştuğu gibi (Ömer b. Abdulazîz de) hilafete uygun zamanda geldi.¹⁸

¹⁴ Ezherî, a.g.e., C. IX, 24; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

¹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

¹⁶ Tahâ 20/40.

¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547. Ayrıca bkz. ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, Abdulcelîl Abduh Çelebi, 1. b., C. III, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988, 357.

¹⁸ Berrî, a.g.e., s. 288-289.

Buraya kadar قَدَرَ kelimesinin içerdiği anlamları özetlemek gerekirse kelime, bir işe gücü yetmek, kıymet bilmek, bir şeyi tam miktarınca ya da tam zamanında yapmak anlamlarına gelmektedir.

Şimdi قَدَرَ ve قَدَرَ kelimelerinin arasındaki anlam farklılıklarına değinerek قَدَرَ kelimesini açıklayacağız. Çoğulu أقدار olan قَدَرَ ve قَدَرَ isimlerinin her ikisinin de aynı anlamı ifade etmekle birlikte "قَدَرًا" isim, "قَدَرًا" ise masdardır. Lügatçılar القَدَر kelimesine, hüküm, bir şeyin sonu, bir şeyin ulaşacağı son derece ve erişilen yer¹⁹, başarılı takdîr, bir şeyin bir şeye uygunluğu anlamlarını vermişlerdir. Bu anlamlara ilaveten "قَدَرَ عَلَى عِيَالِهِ" "قَدَرَ" ifadesindeki قَدَرَ sözü "كُتِرَ" kelimesinin manasına karşılık gelmektedir.²⁰ Kur'ân'da bu kullanımı, "قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيُقْدِرُ" "De ki: Allah dilediği kimsenin rızıkını az dilediğinin rızıkını da bol kılar"²¹ ayetlerinde görmekteyiz. Masdar ve فَعْل babında olan القَدَر kelimesi, kıymet, zenginlik, bolluk, kuvvet, anlamındadır. Allah'ın "إِنَّا" "قَدَرَ" "أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ" "Şüphesiz ki onu (Kur'ân'ı) kadir gecesinde indirdik"²² sözündeki kadir kelimesiyle kastedilen, mana rızıkların takdîr edildiği hüküm manasıdır.²³

Yukarıda ele aldığımız قَدَرَ kökünün birkaç isminden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar:

1- القَدْرَة kelimesi, Araplar, iki hurma ağacı arasındaki belirli sınırı ifade ederken kullanmaktadır. Örneğin, "عُرس على القَدْرَة" "iki ağacın arasına belirli bir ölçüye göre dikildi" anlamındadır.²⁴

2- قَدِير Arap'ın kullandığı bir erkek ismi; قَدِير kelimesi, ne küçük ne büyük kulak; قَدِير zengin kimseler²⁵; قَدِيرَة ise aşağılanan kadına verilen bir isim anlamındadır.²⁶

3- أقدر vezninde أقدر kelimesi, boynu kısa olan, kısa olan adam, yürüdüğü zaman ellerinin bastığı yere ayakları basan ya da ayakları gereken yerde duran at anlamındadır.²⁷

¹⁹ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

²⁰ Cevherî, a.g.e., s. 920; İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; Zemahşerî, a.g.e., C. II, 57; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548; Râzî, a.g.e., s. 219.

²¹ Sebe' 34/36, 39.

²² Kadir 97/1.

²³ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3545.

²⁴ İbn Manzûr, a.g.e., 3546; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

²⁵ İbn Manzûr, a.g.e., 3546; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

²⁶ Ezherî, a.g.e., C. IX, 23.

²⁷ Ezherî, a.g.e., C. IX, 22-23; Cevherî, a.g.e., s. 920; İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

4- القَدْرَة küçük şişe, دارٌ مقدارٌ dar ev anlamındadır.²⁸

5- "اقدر ذرعا بيننا" "kadrini bil"²⁹ anlamındadır. Öyle anlaşılıyor ki قدر kelimesi kıymet, makam anlamını taşımaktadır. Böylece makamı kudretle ilişkilendirebiliriz. Kudretli olan kimse makam sahibidir. Bu doğrultuda "القادر هو شخص ذو قَدْرٍ" dediğimizde aynı köke ait iki kelimenin farklı manaları bulunmaktadır. Ne var ki bu iki kavramın birbiriyle ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden "ذو قدرٍ وقيمة" "kadirşinas" veya "kıymetli" isimlerinin, devlette güçleri olduğundan siyasetçilere, sınıfın yönetimi elinde olduğundan öğretmenlere, akademik çalışmalarından dolayı büyük hocalara denildiğini görmekteyiz. Öte yandan, yukarıdaki ele aldığımız "القادر هو شخص ذو قَدْرٍ" "güçlü kimse makam sahibidir" cümlesinin anlamı farklı, "القادر هو شخص ذو قُدْرَة" "güç yetiren kimse güç sahibidir" cümlesinin anlamı farklıdır. Her iki cümlede 'kadr' kelimesinin bir hareke değişikliğinden dolayı ortaya farklı iki anlam çıkarmıştır.

6- "رجل ذو قُدْرَة أو مقْدْرَة" "güç ve güç yetirme" anlamıdır. Örneğin, "رجل ذو قُدْرَة أو مقْدْرَة" sözleriyle, zengin kimse kastedilir. İbn Fâris, adamın zenginliğini iradesine bağlamakta ve şöyle demektedir: "Kişi maddi durumunun rahatlığı ve zenginliği dolayısıyla işlerin de iradesine paralel derecede ulaşır."³⁰ Yani demek istediği şey, kişi maddi durumu bakımından ne kadar güçlüyse iradesini yerine getirme konusunda da o kadar güçlüdür.

2) قَدْرَ Fiili Vezninde فَعَلَ

Bu fiil, "ölçüp biçmek, takdîr etmek" anlamındadır. Kur'ân'da "فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا" "onu bir ölçüye göre yaptı"³¹ şeklinde yer almaktadır. Bu fiilin tefa'ala babında تَقَدَّرَ kelimesi "hazırlandı" manasında kullanılmaktadır.³²

3) اِقْتَدَرَ Fiili Vezninde افْتَعَلَ

Fiil, "Kudret sahibi olma, Allah'ın bir kimseye kudret vermesi ve onu güç sahibi yapması" anlamındadır. Masdarı الاقتدار kelimesi bir şeye gücü yetmek ve ona sahip olmak anlamındadır. İsmi fâili المقتدر kelimesi ise, her şeyin ortası, tencerede yemek pişiren kişi manasındadır. Örneğin, "أتقْتَدِرُونَ أم تشتونون" "pişiriyor musunuz ızgara mı yapıyorsunuz?",

²⁸ İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

²⁹ Ezherî, a.g.e., C. IX, 24; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

³⁰ Cevherî, a.g.e., s. 920; İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; Râzî, a.g.e., s. 219; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3546; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

³¹ Furkan 25/2.

³² Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

"اقتدر القوم" "topluluk pişirdi". Arapçada "قدير" baharatlı pişirilmiş ete denilirken, baharatsız pişirilen ete "طبخ" denilmektedir. Yine konuyla ilgili الفُدَّارُ aşçı veya kasap demek iken "أمرني مولاي أن أقدر لحمًا" cümlesi "efendim et pişirmemi emretti" manasındadır.³³ Kâdir ve kadîr "القدر والقدير" kelimeleri tencerede pişirilen yemeğe denilmekteyken قدر kelimesinin çoğulu olan القدر kelimesi ise içinde yemek pişirilen tencere anlamındadır.³⁴ Tencerede pişmiş yemeğe مَرَقٌ مقدورٌ أو قديرٌ ismi,³⁵ kasapa ise قَدَّارٌ adı vermişlerdir.³⁶

4) استقدر Vezninde Fiili

Allah'tan iyi takdîr beklemek anlamına gelmektedir. Örnek: "استقدر الله خيراً" "Allah'tan iyilik takdîr etmesini diledi". İstihâre duasında "اللهم إني أستخيرك بقدرتك" "senden bu işe güç vermeni isterim" denilmektedir.³⁷

5) تَعَدَّرَ Vezninde Fiili

Kelime "Hazırlandı" manasında kullanılmaktadır. Örneğin, "تقدَّر له الشيء" "bir şey ona hazırlanmıştır/hazır olmuştur".³⁸ Bir şeyi hazırlamak manası ifade etmek için "قدَّرْتُ" "onu hazırladım" denilmektedir.

Ölümü ifade eden مقدار kelimesi, "kul ne zaman miktara (belli bir süreye kadar) varırsa ölür" sözü bu manaya örnek olarak zikredilebilir. Bunun yanında Araplar إنما "her şey belli bir süreye geldikten sonra yok olacaktır" şeklinde kullanıma sahiptir.³⁹

Kökün fiillerini ele aldıktan sonra şimdi sıra isimlerine gelmiştir. Kadr kökünün القدير والقادر والمقدر kelimeleri kudret masdarından gelen ve bir ölçüye göre hüküm koyan anlamını veren kelimeler ve aynı zamanda Allah'ın sıfatlarıdır. Kur'ân'da sık sık

³³ Cevherî, a.g.e., s. 920; İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549.

³⁴ Fîrûzâbâdî'nin kitabını hazırlayan, kâdir ve kadîr kelimelerinin bu anlama gelmediğini fakat kitabı yazarların yazarken vavı koymayarak hataya düştüklerini vurgulamaktadır. Çünkü ulemâdan kâdiri bu anlamda kullandığını görmemiştir. Kâdir, kadîr ve tencerede pişirilen şey zikredilen bu üç mana takdîrin manasında zikredilen 3 ayrı anlam olduğunu söylemektedir. Bkz. Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549.

³⁵ Ezherî, a.g.e., C. IX, 23; İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, *el-Muhassas*, C. V, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., 52-53; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549.

³⁶ Cevherî, a.g.e., s. 920.

³⁷ Cevherî, a.g.e., s. 920; Zemahşerî, a.g.e., C. II, 57; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3546; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

³⁸ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

³⁹ Ezherî, a.g.e., C. IX, 19; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

gördüğümüz "إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" ⁴⁰ ayetinde فعيل vezninde قدير kelimesi, Allah'ın gücü, her şeye yeten ve her şeyi takdîr eden ve bu şeylerin hükmünü koyan Allah anlamındadır. İkinci kelime, "قادر" sıfatı "قدر" fiilinden ismi faildir.⁴¹ Üçüncü kelime, مقتدر kelimesi اقتدر fiilinden مفتعل vezninde olup diğer iki kelimenin aynı anlamını ifade etmekle birlikte, ayrıca her ikisinin en belâgatlı anlamını vermektedir.⁴²

Bu kelimelerin Arap dilinde başka kullanımları bulunmaktadır. Örneğin, "بيننا ليلة" "aramızda kolay yürüyüşlü bir mesafe vardır"; "قادرته" onu kıyasladım, onun gibi yaptım; "قادرث الرجل مقادرة" adamın yaptığını yaptım.⁴³ Bir de تفعليل babında التقدير kelimesi, Yüceltmek, imtihan etmek, işi düzenlemek, bir şeyi bir başka şeyle kıyaslamak, bir işi yapmak için yavaş düşünmek, semer ile eğerin ortası, omuzun başı⁴⁴, bir işi düşünüp taşınarak hazırlamak anlamlarına gelmektedir.⁴⁵

Tehzîb'de تقدير kelimesinin anlamı vecihler üzere olduğu zikredilmektedir. Birisi, bir işi yapmak için düşünmek ve onu hazırlamak; ikincisi, kişinin bir işi işaretlerle belirleyip o işaretlere göre hareket etmesi; üçüncüsü, kişinin kendisini "Böyle ve böyle işi takdîr ettim" diyerek kendini bağlamak suretiyle bir işi yapmak için niyetlenmesi şeklinde üç vecih zikredilmiştir. Hz. Âişe şöyle demiştir: düşünmeye hazır genç cariye gibi takdîr edin. Yani bir iş hakkında kıyaslayın (tartıp biçin) ve düşünün anlamını kast etmektedir.⁴⁶

Bir şeyin ölçüsünü belirlemek için "قدره و مقداره" denilmektedir. Bir işe güç yetmeyi ifade etmek için المقدره kelimesi; kaza ve kader anlamı ifade etmek için ise المقدره kelimesi kullanılmaktadır. Hüzeli'den aktarılan şöyle bir şiir beyti vardır:

وما يبقى على الأيام شيءٌ فيا عجباً لمقدرة الكتاب

Hiçbir şey zaman üstü kalmaz, kaderin takdîri ne acâiptir!⁴⁷

⁴⁰ Bakar 2/20, 109, 148; Âli İmrân 3/165; Nahl 16/77; Nûr 24/45; Ankebût 29/20; Fâtır 35/1.

⁴¹ Arap dilinde ismi fail yapısının barındırdığı manalar için bkz. Recep Yartaşı ve Muhammed Bahaeddin Yüksel, "Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Kur'ân Bağlamında Manaya Etkisi", Kahramanmaraş, *K.S.İ.Ü.İ.F.D.*, S. 16 (2018), 77-111.

⁴² İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3545.

⁴³ Ezherî, a.g.e., C. IX, 23; Zemahşerî, a.g.e., C. II, 57; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460.

⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

⁴⁵ Ezherî, a.g.e., C. IX, 24.

⁴⁶ Ezherî, a.g.e., C. IX, 24; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547.

Kelamda الْقَدْر kelimesine nispeten Kaderiyye fırkası oluşmuştur. Bu fırka, kaderi inkâr etmektedir. Onlar, Allah'ın takdîr ettiği şeyleri yalana nispet ederler. Onların bazı âlimleri, bu ismin kendilerine değil, kaderi kabul eden kimselere daha uygun düştüğünü söylemektedirler. Fakat onlar kaderi kendilerine nispet ettikleri için Kaderiyye olarak adlandırılmaktadırlar. Ehli Sünnet'e göre Allah'ın kullar hakkındaki ilmi önceden belirlenmiş; kâfir olacak kimselerin küfrünü, iman edecek kimselerin imanını bilmektedir. Mâturîdî'ye göre Allah'ın yaratılmışların durumunu takdîr etmesi, onların mutluluğa veya mutsuzluğa varacakları yolu kolaylaştırması demektir. Nitekim "إِلَّا امْرَأَتُهُ قَدَرْنَا لَهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ" *"Onun hanımı (kadını) hariç. Çünkü onun mutlaka geride kalanlardan (helâk olacaklardan) olmasını takdîr ettik"*.⁴⁸ ayeti bu açıklamaları teyit edici bir örnek teşkil etmektedir. Zeccâc bu ayeti "onun geride kalanlardan olacağını bilmiştik" şeklinde açıklamıştır.⁴⁹

Kudretin bir diğer anlam yansıması imtihan etmek ve sınamaktır. Ferrâ'ya göre, "وَدَا النُّونَ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ" *"Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de gücümüz kendisine asla yetmeyeceğini sanmıştı"*⁵⁰ ayetinde kastedilen mana, Hz. Yunus'un Allah'tan ona ceza gelmeyeceğini sanmasıdır.⁵¹ Ebu'l-Heysem⁵² ise ayetin tefsiri ile ilgili şöyle demektedir:

*"Onun (Hz. Yunus) öfkeli olarak kavmine gittiği rivayet edildiği gibi Rabbine öfkeli olarak gittiği şeklinde de rivayet edilmiştir. Bundan hareketle, Hz. Yunus, Allah'ın kendisine kâdir olamayacağını zanneden kimse mü'min olamaz, kâfirdir. Nitekim Hz. Yunus bir elçidir, kendisi hakkında böyle bir zanda bulunmak mümkün değildir. Âyetin tefsirine gelince, onun tefsirinin şöyle olması mümkündür: Allah Teâlâ'nın "وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ" ayetindeki mana neyse bu ayette de takdîr azaltmak manasında gelmiştir. Nitekim Allah Hz. Yunus'u, balinanın içine hapsederek onu çok imtihan etmiştir."*⁵³

⁴⁸ Hicr 15/60.

⁴⁹ Ezherî, a.g.e., C. IX, 18; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3546; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 460. Ayrıca Bkz. Zeccâc, a.g.e., C. III, 181.

⁵⁰ Enbiya 21/87.

⁵¹ el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3. B., C. II, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983, 209.

⁵² Ebu'l-Heysem er-Râzî (ö. 276 h.) Ayrıca Bkz. Ezherî, a.g.e., C. I, 26.

⁵³ Ezherî, a.g.e., C. IX, 21; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

Zeccâc'ın ayetle ilgili görüşüne gelince, Allah Teâlâ'nın "افظن أن لن نقدر عليه" sözündeki mana, onun balinanın karnında olması konusundaki takdîrimizin olmayacağını düşünmüş olmasıdır.⁵⁴ Ezherî konunun lügavî yönünü ele alır ve şöyle der:

“Mana, Allah’ın Hz. Yunus’a balinanın karnında imtihan etmenin takdîri kast etmiş olabilirken, söylediği sözle, onun (Hz. Yunus) sınamayı engelleyemeyeceğini kast etmiş olabilir aynı zamanda. Nitekim, lügatta bütün bu manalar geçerlidir. Ayette نَقْدِرُ sözüne, ‘Allah’ın gücü’ manası verenlere gelince, bu mananın çıkarılması mümkün değildir. Böyle düşünen kimse kâfir olur, çünkü zan şüpheyi ifade eder ve Allah’ın kudretindeki şek küfre götürür. Nitekim Allah Teâlâ, peygamberlerini böyle tevillerden masum kılmıştır. Zira, Arap dili ve değişik lehçeleri konusunda cahil olan kimselerin dışında kimse böyle te’vil etmez.”⁵⁵

Ahfeş (ö. 215/830 [?]) bu ayeti nahiv kıyasına göre anladığını ve "الن نقدر عليه" sözündeki mana soru şeklinde olduğunu söylemiş ve imtihan etmek manasında yorumlamadığı için bazı lügatçılar tarafından eleştirilmiştir.⁵⁶ Bu görüşleri değerlendirecek olursak, Ferrâ (ö. 207/822)'nın Allah'ın Hz. Yunus'a kadir olamayacağını sanması, Ebu'l-Heysen'in dediği gibi mantık dışıdır. Nitekim Allah'ın neler yapabileceği ile ilgili en çok bilen ve Allah'ın gazabından en çok korkan peygamberlerdir. Ebu'l-Heysen ve Ezherî'nin ayete verdikleri anlam değerlendirilebilir durumdadır. Bu görüşlerin en makulü, Zeccac'ın görüşü görünmektedir. Ona göre Hz. Yunus'un Allah'tan ceza beklemeyişinin arkasında yatan sebep, O'nun hatasını bağışlayacağını sanmasından ve merhametine sığınmış olmasından dolayıdır.⁵⁷ Ebu Ali el-Cübbâî (ö. 303/916)'ye göre, "الن نقدر عليه" sözü, “Denize girmek zorunda kalması için Yunus’un yolunu daralttık. Böylece daha sonra denize atıldı, balık da onu yuttu” şeklinde bir daralma olduğunu söylemektedir.⁵⁸

Allah Teâlâ'nın "من قُدرَ عليه رزقه" “rızkı azaltılmış olanlar” ayeti Ezherî, rızıkla kastedilen mananın “ilmi sınamak” manası olduğunu söylemiştir. Bunun gibi

⁵⁴ Zeccâc, a.g.e., C. III, 402.

⁵⁵ Ezherî, a.g.e., C. IX, 20; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3547. Ayrıca Bkz. el-Ahfeş, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Evsat, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Huda Mahmud Kuraa, 1. b., C. II, Kahire: Mektebetu'l-Hâneçî, 1990, 449.

⁵⁷ Ezherî, a.g.e., C. IX, 20; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

⁵⁸ el-Cübbâî, Ebû Alî Muhammed b. Abdilvehhâb b. Sellâm, *Tefsîru Ebî Alî el-Cübbâî*, 1. b., thk. Hıdır Muhammed Benhâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007, 385.

"وأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَيْهِ فَفَاقْرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ"⁵⁹ ayeti de benzer anlama sahiptir.⁶⁰ Kelimenin imtihan etmek manası gibi, kudret dışında bir anlama sahip olması pek ilginç bir durumdur. Bir görüşe göre فَاقْرَ ve فَاقْرَ kelimeleri kudret anlamında kelimeler değildir.⁶¹ Buna kavramın türevlerini ele aldığımız kısımda değineceğiz.

Ferrâ, Allah Teâlâ'nın "فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ" "*Buna gücümüz yeter; Biz ne güzel güç yetireyiz!*"⁶² ayetindeki فَاقْرَ kelimesini Hz. Ali'nin فَاقْرَ şeklinde şeddeyle ile okuduğunu, Âsım'ın ise فَاقْرَ şeklinde nasp ile okuduğunu aktarmıştır. Bununla ilgili Ferrâ, her iki okuyuşta da mananın bir olmasının uzak olmadığı görüşündedir. Örnek vermek gerekirse "فُوقِرَ عَلَيْهِ الْمَوْتُ" ve "فُوقِرَ عَلَيْهِ الْمَوْتُ" "ölüm kendisine takdîr edildi" her iki cümle aynı anlamı içermektedir. Kelimenin şeddesiz okunması gerektiğini savunanlara göre ise, فَاقْرَ kelimesinin şeddeyle okunması gerekiyor olsaydı o halde Allah Teâlâ diğer ayetler'de فَاقْرَ demesi gerekirdi. Fakat Ferrâ, Arapların her iki okuyuşu da bir araya topladığı görüşünde ve bunu izah etmek için "فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا" "*Artık sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!*"⁶³ ayetini örnek olarak vermektedir.⁶⁴ Tıpkı مَهْل ve أَمْهَل kelimeleri arasında bir anlam benzerliği olduğu gibi فَاقْرَ ve فَاقْرَ kelimeleri arasında da bir anlam benzerliği söz konusu olup birbirlerinin yerine kullanılabilir.⁶⁵ Ezherî ise kelimenin şeddeyle okunmasını daha isabetli görmektedir.⁶⁶

Kökün اَقْدَرُوا kelimesine gelince, bu kelime takdîr (ölçmek) manasında kullanılmaktadır. Orucun bitişini bildiren ayın görülmesi hususunda şöyle bir hadis gelmektedir: "صوموا لرؤيته وأفطروا لرؤيته فإن غم عليكم فاقدروا له وفي حديث آخر فأكملوا العدة" "*Onu (ayı) görünce oruç tutun, yine onu görünce iftar edin, bulutlanıp gözükmediğinde ise oruç tuttuğunuz günlerini sayarak 30 güne orucunuzu tamamlayın.*" İbn Sureyc "فاقدروا له" sözüyle, "*Ayın konaklarını ölçün*" anlamının kastedildiğini söylemektedir. Ona göre bu söz, Allah'ın bu ilimle tahsis ettiği kimselere yönelik bir hitaptır. Son "فأكملوا العدة" "30

⁵⁹ Fecr 89/16.

⁶⁰ Ezherî, a.g.e., C. IX, 21; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548; Halebî, a.g.e., C. III, 277.

⁶¹ Halebî, a.g.e., C. III, 277.

⁶² Mürselât 77/23.

⁶³ Târık 86/17.

⁶⁴ Ezherî, a.g.e., C. IX, 21; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

⁶⁵ Ferrâ, a.g.e., C. III, 223.

⁶⁶ Ezherî, a.g.e., C. IX, 21.

günü tamamlayıncaya kadar oruç tutun” sözü ise ayın konaklarını tahmin edemeyen, müctehid olmayan halka yönelik bir hitaptır. Bu yüzden birinci görüşün daha doğru olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Şey anlamına gelen قَدْر kelimesinde ‘he’ harfi yoksa dişi bir kelime olur. Mesela "ما رأيتُ قَدْرًا غلا أسرع منها" buradaki قَدْر ‘şey’ anlamına gelmiştir; yani mana “ondan daha hızlı kaynayan bir şey görmedim”. Kidrin çoğulu kudûrdur. Bir de الْفُدَّارُ kelimesi hafif ruhlu adam, büyük yılan anlamındadır.⁶⁸ Sözlüklerde "قدرة الله تعالى على خليفته" cümlesi geçmektedir, onun anlamı, “Allah Teâlâ’nın yarattıklarına istediği ve dilediği kadar nimetler vermesi” olarak zikredilmiştir.”⁶⁹

2. Kudret Kelimesinin Kur’ân’daki Anlam Çerçevesi

Kelimenin Kur’ân’da geçtiği anlamları ele almak bir nevi vücûh ve nezâir ilmi açısından ele almak demektir. Kur’ân’daki ayetleri dikkatlice incelediğimizde, zaman zaman bir âyette bir anlam ifade eden bir kelime, bir başka ayette bambaşka bir anlam ifade etmektedir. Bu duruma, yani aynı kelimenin çeşitli yerlerde birden fazla manaya gelmesine lügavî anlamda iştirâku’l-lafz ve ihtilâfu’l-ma’nâ, Kur’ânî anlamda da vücûhu’l-kelime denilmektedir. Buna karşın, farklı köklere sahip bazı kelimelerin aynı manayı ifade ettiğini görürüz. Buna da lügavî anlamda ihtilâfu’l-lafz ve iştirâku’l-mana, Kur’ânî anlamda da nezâiru’l-kelime denilmektedir. Sözelimi, konumuzla alakalı kelimelere örnek vermek gerekirse; kuvvet, istitâat, ceberût kelimeler gibi kudret anlamı veren kelimelerdir. Bunun örneklerini daha da çoğaltabiliriz. İster lügavî anlamda, ister Kur’ân ilmi anlamında, Kur’ân’ın aşağı yukarı bütün kelimelerine, vücûh ve nezâir ilmi göz önünde bulundurarak yaklaşmak gerekmektedir. Böylece Kur’ân’ı anlamaya çalışırken karşılaşılabileceğimiz anlam karışıklığını asgari dereceye indirmiş oluruz. Nitekim bu ilim, bütün müfessirlerin tefsir metodunda müstağni kalamadığı önemli bir ilim olup, onunla ilgili eski döneme ait çok değerli eserler yazılmıştır. Giriş bölümünde bazılarından bahsetmiştik.⁷⁰

⁶⁷ Ezherî, a.g.e., C. IX, 22; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3548.

⁶⁸ Ezherî, a.g.e., C. IX, 23; İbn Fâris, a.g.e., C. V 63; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXIX, 3549.

⁶⁹ İbn Fâris, a.g.e., C. V, 63.

⁷⁰ Vücûh ve nezâir ilmini ele alan kitaplar: bkz. Mukâtil b. Süleyman, Ebü’l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *el-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Hâtim Sâlih el-Zâmin, 1. b., Dubai: Merkezu Cem’ati’l-Mâcidi li’l-Sekafeti ve’t-Türâs, 2006; el-Muberrred, Muhammed b. Yezîd b. Abdu’l-Ekber, *Ma İttefeka Lafzuhû ve İhtelefa Ma’nâhü mine’l-Kur’âni’l-Mecîd*, thk. Ahmed Muhammed Süleyman Ebu Ra’d, 1. b., Kuveyt: Vezâratu’l-Evkâf ve’ş-Şûuni’l-İslamiyye, 1989; el-Asma’i, Abdulmelik b.

Kur'ân'da 132 yerde geçen kudret lafzını Kur'ân açısından ele aldığımızda, onu Allah'ın bir sıfatı olarak ele alacağımız ve o manaya yoğunlaşacağımız anlamına gelmektedir. Demâgânî ayetleri örnek göstererek kelimenin Kur'ân'da altı manasından şu şekilde bahsetmiştir:

- 1) "أَيُّلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ" (Kadir 97/3) ayetindeki "الْقَدْرُ" şeref ve büyüklük anlamındadır. Allah Teâlâ bu geceyi belirli işler için sınırlandırdığı manası da verilmiştir. "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" (En'âm 6/91) ayetindeki "ما قدروا" büyüklüğünün hakkını vermediler anlamındadır.
- 2) "وَمَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ"; "يَقْدِرُ" (Ra'd 13/26) ayetindeki "اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ" (Talâk 65/7) ayetindeki "وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاصِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ"; "يَقْدِرُ" (Enbiyâ 21/87) ayetindeki "النَّاقِدِرَ" yerce ve yaşamca onları imtihan etmek veya kısmak anlamındadır.
- 3) "أَيُّدِرُ" (Beled 90/5) ayetindeki "أَيُّدِرُ" "O her şeye kâdirdir"⁷¹; "وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" (Mâide 5/120) ayetindeki "قَدِيرٌ" Kuvvet ve güç yetme anlamındadır.
- 4) "وَالَّذِي قَدَّرَ فَهْدَى" (A'lâ 87/3) ayetindeki "فَقَدَّرْنَا"; "فَقَدَّرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ" (Mürselat 77/23) ayetindeki "قَدَّرَ" süslemek ve suratı güzelleştirmek anlamındadır.
- 5) "وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا" (Fussilet 41/10) ayetindeki "وَقَدَّرَ فَهْدَى" (Yâsîn 36/39), "وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ" (Yunus 10/5); "وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ" (Fussilet 41/10) ayetlerindeki "قَدَّرَهُ" kılmak ve yaratmak anlamındadır.
- 6) "يُقَدِّرُ" (Müzzemmil 73/20) ayetindeki "يُقَدِّرُ" ilim ve hikmet⁷² anlamındadır.⁷³

Karîb b. Abdülmelik b. Ali b. Asma' el-Bâhili, *Ma İhtelefet Elfâzuhi ve İhtelefet Maânih*, thk. Majed Hasen ez-Zehabî, 1. b., Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1986; Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitâbu'l-Ecnâs min Kelâmi'l-Arab ve ma İhtefeka Lafzuhû ve İhtelefa Ma'nâh*, thk. İmtiyâz Ali Arşî er-Râmîrî, Beyrut, Dâru'r-Râid el-Arabî, 1983; el-A'râbî, Abdullah b. Halîd b. Sa'd Ebi'l-Umeysel, *el-Me'sûr mine'l-Lüğa*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed, 1. b., Kahire: Mektebetü'n-Nahda'l-Misriyye, 1988; el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osman, 1. b., Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2007; ed-Dâmegânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Kebîr, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl, 4. b., Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1983, s. 372; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Nüzhetu'l-A'yuni'l-Nezâir fi İlmi'l-Vücûhi ve'l-Nezâir*, thk. Muhammed Abdu'l-Kerîm Kâzım er-Râzî, 3. b., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987.

⁷¹ Mâide 05/120.

⁷² İlim ve hikmetten maksat, Allah'ın her şeyi hikmete ve ilme binaen kudretiyle yapmasıdır.

⁷³ Dâmegânî, a.g.e., s. 372.

Askerî (ö. 400/1009'dan sonra)'nin ise el-Vücûh ve'-Nezâir adlı kitabında kudret kelimesine verdiği anlamlar üç tanedir:

- 1) "وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ" (A'lâ 87/3) ayetinde takdîr kelimesi emir ve hüküm vermek anlamındadır. Bunun anlamı Allah zânîye recm cezası, iftiracıya sopa cezası, hırsıza el kesme cezası ve öldüren kişiye öldürme cezası emri verince, bu yolla diğer insanların kurtuluş yoluna kapı açmıştır.
- 2) "وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ" (Müzzemmil 73/20) ayetinde yaratma anlamındadır. Nitekim Allah gece ve gündüzü herhangi bir eksiklik veya fazlalık söz konusu olmaksızın her birini bir ölçüye göre birbirlerinin ardından yaratmıştır.
- 3) "وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ" (Yâsîn 36/39) ayetinde takdîr kılmak manasındadır.⁷⁴

Kur'ân ayetleri arasında sürekli karşımıza çıkan "إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" "*Allah her şeye kadirdir*"⁷⁵ ayetindeki 'Kadîr' kelimesi, hikmetin gerektiği kadar ve bundan ne fazla ne eksik istediğini yapan varlık anlamındadır. Bundan dolayı bu isimle Allah dışındaki varlıkların isimlendirilmesi doğru değildir.⁷⁶ Demek ki Kadîr kelimesinin ifade ettiği anlam çok derin bir anlamdır. Zira bu isimle nitelenen varlığın gücünü yettiği şeye insanın kudreti erişemez. Mesela, toplumun zenginleri paraları dolayısıyla güçlü ve kâdirdirler; ama bu insanlar sermayelerini yanlış projede kullanır iflas ederlerse, bu durum onların kudretlerinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Böylece diğer varlıklar, her zaman paralarını, akıllarını hikmet dışı kullanma riskleri ile karşı karşıyadırlar ve dolayısıyla 'acziyet durumuna düşmeleri her hâlükârda mümkündür. Fakat bu Allah için muhal olduğundan O, "قَدِير" olarak nitelenmektedir.

Kamer Sûresinde "عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ" "*Kudret sahibi bir hükümdarın katında*"⁷⁷ مُّقْتَدِرٌ kelimesi قَدِير kelimesinin manasına yakın bir anlamda kullanılmıştır. Bu kelime, insanlar için kullanıldığı gibi Allah için de kullanılmaktadır. Allah için kullanıldığında O'nun قَدِير olduğunu ifade etmekte; insanlar için kullanıldığında ise tekellüfle⁷⁸ kazanılan kudret,

⁷⁴ Askerî, a.g.e., s. 398.

⁷⁵ Bakara 02/20.

⁷⁶ er-Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 4. b., Dimeşk: Dâru'l-Kalem, Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 2009, s. 658; Halebî, a.g.e., C. III, 277.

⁷⁷ Kamer 54/55.

⁷⁸ Tekellüf, Arapçası تَكْلُفٌ, güç harcayarak güç elde eden anlamındadır. Halbuki Allah'ın vasfı olan kadîr ise güç harcamadan zâtıyla kâdir olan anlamını ifade etmektedir.

yani müktesep olan kudreti ifade etmektedir. Bu manaya örnek olarak "Onlar kazandıklarından bir şey elde edemezler"⁷⁹ ayetini zikretmek yerinde olacaktır.⁸⁰

"Kader ve takdîr" kelimelerinin anlamlarına gelince, lügatçılar "فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ" "*Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik. Biz ne güzel biçim verenleriz!*"⁸¹ ayetindeki "فقدرونا" kelimesine "kudret vermek" anlamını vermişlerdir. Sonra Allah ayetin sonunda, verdiği her hüküm övülen bir ilâh olduğuna dikkat çekmek için "فنعلم القادرون" demiştir.⁸²

Talâk Suresi'nde "فَدُجِعَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا" "*Allah her şeye belirli bir ölçü koymuştur.*"⁸³ buyrulur. Buradaki ölçüden maksad şu şekilde açıklanabilir: Allah'ın fiili iki türdür: Birincisi, bir şeyi fiilen meydana çıkarmasıdır, yani bir şeyi fânî oluncaya kadar noksansız ve ziyadesiz olarak en mükemmel şekilde icat etmesidir. İkincisi ise, Allah'ın bazı şeylerin özelliklerinde kılmış olduğu dışında, kimsenin değiştirmesine güç yetiremeyeceği şekilde bilkuvve olarak yaratılmış olmasıdır. Tıpkı hurma çekirdeğinin içinde, elma veya zeytin değil, hurma verme özelliğini yaratması gibidir.⁸⁴ Buna karşın "إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ" "*her şeyi bir ölçüye göre yarattık*"⁸⁵ ayetindeki 'kader' kelimesi, Allah'ın herhangi bir eksiklik veya fazlalık olmaksızın her şeyin ölçüsünü maslahata göre belirlemesi anlamındadır.⁸⁶ İster birinci ayet ister ikinci ayet, her ikisi de Allah'ın eşyaya koyduğu ölçüden bahsetmektedir.

Böylece Kur'ân ayetlerinde geçen kudret kelimesinin her zaman güç anlamına gelmediğini, aynı zamanda Yücelik, imtihan etme, kısma, güç yetirme, var kılma, bilme ve hüküm koyma gibi anlamlara da geldiğini görmüş olmalıyız. Şunu da hatırlatmakta fayda vardır: 'Takdîr' kelimesi hüküm koyma anlamı yanında, bir şeyi var kılma anlamına da sahiptir. Örneğin, "وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا" "*Yeryüzünde rızık olacak şeyleri var kılmıştır*"⁸⁷ ayetinde 'takdîr' kelimesinden maksat, yeryüzünde rızık var kılmaktır.⁸⁸

⁷⁹ Bakara 02/264.

⁸⁰ İsfahânî, a.g.e., s. 658.

⁸¹ Mürselât 77/23.

⁸² İsfahânî, a.g.e., s. 659.

⁸³ Talâk 65/3.

⁸⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 659.

⁸⁵ Kamer 54/49.

⁸⁶ Askerî, a.g.e., s. 397.

⁸⁷ Fussilet 41/10.

⁸⁸ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferh, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1. b., C. XIII, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006, 395.

3. Kudret Kelimesinin İstılâhî Anlamı

Kudret lafzını temel olarak lügavî, daha sonra Kur'ânî açıdan ele aldıktan sonra burada ıstılâhî yönünü ele alacağız.⁸⁹ Tehânevî (ö. 1158/1745'ten sonra)'ye göre Kudret kelimesinin ıstılâhî anlamı, irade doğrultusunda müessir olan sıfattır.⁹⁰ Ayrıca ona göre ilim ve eşyanın tabiatı, kudreti etkiye sevk eden unsurlar arasında sayılmamaktadır.⁹¹ Nitekim irade, ilim ve tabiattan daha etkin rol oynamaktadır.

Râğıb el-İsfahânî'ye göre, bir varlığı kudretle nitelendirdiğimiz zaman mana, bahsettiğimiz varlığa göre değişmektedir. Bu isimle insan nitelendiği zaman, onun yapabileceği bir işten dolayı vasfının bir ismi manasındayken; bununla Allah Teâlâ nitelendiği zaman ise, O'ndan 'acz sıfatlarının olumsuzlanması kastedilmektedir. Nitekim Allah dışındaki varlıkların hiç birisi bu lafızla nitelenip mutlak kudreti söz konusu değildir. Kişi için هو قادرٌ "o kadirdir" dediğimiz zaman umûmî kudret değil de hasr ifade eden bir kudret anlamını vermiş oluruz. Bu yüzden Allah dışında kudretle nitelenen hiçbir varlık yok ki diğer yandan 'aczla nitelenmesi doğru olmasın.⁹² Rağıb el-İsfahânî'nin bu görüşünü isabetli bulmaktayız. Zira dilde, bir kişinin bir şeyi yapabilme kapasitesinden bahsederken "هو قادر على المشي، هو قادر على النجاح، هو قادر على التخلص من كذا..." gibi cümleler kurarız. Kişinin yapabileceği şeyler sadece bir, iki, ya da ancak bir sayıya kadar ulaşacak şeylerden ibarettir. Ama bu durum Allah için söz konusu değildir. Zira Allah, ilâh konumunda olan varlık olup, kudreti ve gücü hem insanın yapabildiği, hem de yapamadığı her şeye yeten zâttır. Cürcânî (ö. 816/1413) *Mu'cemu't-Ta'rîfât* kitabında, kâdiri, kast ve ihtyâr ile fiilini yapan varlık şeklinde tanımlamaktadır.⁹³ Cürcânî'nin bu tanımı Tehânevî'nin tanımına benzemektedir. Her ikisi de fiili iradeye bağlamıştır.

Bu kelimeyi, kelâmî bakış açısından ele alacak olursak, kelamcılara göre, kudret Allah'a nisbet edildiğinde, dilediğini eksiği ve fazlası olmaksızın, fiillerini hikmet çerçevesinde yapan varlık anlamındadır. Lafzın zıddı ise "bir fiili gerçekleştirilememesi" anlamındaki 'aczdır. Bu sıfat Allah'ın zâtî sıfatları arasında bulunması imkânsız olduğuna

⁸⁹ İstılâhî anlam, kelimenin dildeki ilk manası değil, daha sonra kelimenin bir fırka, mezhep, meşrep vb. dolayısıyla kazandığı anlamları açıklayan bir terim.

⁹⁰ Topaloğlu, a.g.m., s. 317. Ayrıca Bkz. et-Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî, *Keşşâfû İstılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, 1. b., C.II, Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1996, 1302.

⁹¹ Tehânevî, a.g.e., s. 1302.

⁹² İsfahânî, a.g.e., s. 657; Halebî, a.g.e., C. III, 277.

⁹³ el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Menşâvî, Kahire: Dâru'l-Fazîle, t.y., 143.

göre, kendisinden nefyi gerekmektedir. Kudret sıfatı sübûtî sıfatlardan biri olup, âlemin Allah tarafından yaratılıp yönetilmesinin sistem açısından izah edilmesi sırasında en etkin olan ilim-kudret-irade sıfatlarının ikincisini teşkil eder; ilgi alanı ise (taalluk) mümkünâtın tamamıdır. Kudret “mümkün” çerçevesine giren bütün alternatiflere taalluk ettiğinden onlardan birini tercih eden sıfat iradedir, bu sebeple iradeye “sıfât-ı muhassısa” denilmiştir.⁹⁴

Yine kelâm ıstılâhında kadîr lafzı, Allah’ın 99 isminde yer alan ve gücü yeten anlamına gelen kâdir lafzıyla aynı manaya gelir. Kadîr ismi, bir şeyin mahiyet ve niteliklerini, ayrıca var oluş zaman ve mekânını belirleme manalarına gelip, Allah’ın kesin hükmüne delâlet eden takdîr kavramı da zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir. Onlara göre Allah’ın dileyip yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Ancak O, ulûhiyet makamıyla bağdaşmayan, adaleti, hikmeti ve merhametiyle çelişen şeyleri yapmaz.⁹⁵

Kader kelimesine gelince (yerine takdîr kelimesi de kullanılmaktadır), Allah’ın ilim, kudret ve irade sıfatlarıyla yakından ilgisi bulunan bir inançtır. Şöyle ki, O’nun ezeli ilminin yaratıklarla ilişki içinde bulunduğu (taalluk), kudretinin her şeye yettiği, iradesi dışında hiçbir şeyin vuku bulmadığı kabul edildiği takdîrde kader ilkesinin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Bu kelime Kur’ân’da 100’den fazla yerde zikredilmiştir. Bu yerlerin hepsinde kelimenin sözlük anlamı kastedilmektedir. Bununla beraber Kur’ân’ın Allah-insan-âlem arasındaki ilişki hakkında yer alan beyanlarından terim anlamıyla bir kader inancının ortaya çıkması kaçınılmaz bir sonuçtur. Kelimenin terim anlamı ise itikâdî mezheplere göre farklılık göstermektedir. Selefiyye âlimleri, Mâtürîdî ve Şîî kelamcıları, kaderi “Allah Teâlâ’nın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” şeklinde tanımlamaktadır. Eş’arî kelamcıları ile İslâm Filozofları “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Fakat bu tanım kimi âlimlere göre kazânın tanımıdır.⁹⁶

Bunun yanında Ehl-i Sünnet âlimleri ayırım gözetmeksizin her türlü fiili kader kapsamında değerlendirirken, Mu‘tezile kelamcıları sorumluluk doğuran fiilleri (ef‘âl-i ihtiyâriye) kader kapsamında görmemiştir.⁹⁷ Bu konu "القدرة التي ينتج عنها القدر" "kendisiyle

⁹⁴ Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 2.b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, 190.

⁹⁵ Topaloğlu, a.g.e., s. 174-175.

⁹⁶ Topaloğlu, a.g.e., s. 173.

⁹⁷ a.yer.

kader oluşan kudret” konusuyla alakalıdır. Mu‘tezile’ye göre insan, kudreti dolayısıyla kendi kaderini çizmektedir ki buna da gücü yeter.⁹⁸ Fakat Ehl-i Sünnet’e göre, insanın başına gelenler, ister kendi fiiliyle olsun, ister Allah’ın fiiliyle olsun, hepsi Allah’ın takdîri olarak değerlendirilmektedir.

4 Kudret-Takdîr İlişkisi

Kudret ve takdîr kelimelerinin her ikisi de فَدَرَ köküne dayanan kelimelerdir. Kudret kelimesinin sözlük anlamını incelerken, her ikisinin anlamının bahsi geçmiş olmakla birlikte, burada iki kelimenin arasındaki anlam farkına ışık tutmak istiyoruz. Allah’ın kâdir vasfı, O’nun gücü ve kuvvetinin bir şeye veya bir başka ifadeyle her şeye yetmesi anlamındadır. Allah’ın bu kudretinin alanı, muhteva kısmında göreceğimiz gibi oldukça geniş bir alandır. Kur’ân’da bu anlamı yansıtan ‘kadîr’⁹⁹, ‘kâdir’¹⁰⁰ ve ‘muktedir’¹⁰¹ olmak üzere üç kelime mevcuttur. Dilde ve Kur’ân’da ‘kâdir’ kelimesi, hem Allah için, hem insan için kullanılmıştır. Fakat ‘kadîr’ ve ‘muktedir’ kelimeleri, ‘kâdir’ kelimesinin verdiği kudret anlamının mübalağa vasfını taşıyan ve sadece Allah için kullanılmış iki vasıftır.

Takdîr kelimesine gelince, Allah’ın eşyaya kudret vermesi ya da hikmetin gerektirdiği şekilde o eşyayı belirli bir ölçüye göre yaratması olmak üzere iki anlama sahiptir.¹⁰² Örneğin, "وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا" "*Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdîr etmiştir*".¹⁰³ Dolayısıyla "فَدَرَ اللهُ" ifadesi, Allah’ın bir hükmü ortaya koymasını ifade etmektedir. Tıpkı Allah’ın dünyada hayır, şer, rızık, mutluluk, acı ve ölümü takdîr etmesi gibidir. Görüldüğü gibi, kudret kelimesi “güç” anlamındayken, takdîr kelimesi “bir şeyin hükmünün ortaya konması” anlamındadır. İki kelimenin arasındaki ilişki ise, hüküm koyucu varlığın taşıması gereken vasfın varlığı, olmazsa olmazdır. Yani eşyaların

⁹⁸ Mu‘tezile’nin bu görüşü, onların beş ilkesi içinde yer alan Allah’ın adâlet sıfatına dayanmaktadır. Onlar için insanın fiilleri, Allah tarafından bir kader olarak belirlenmişse, o zaman Allah kıyâmet gününde insana kendi yaptıklarından hesap soramaz hale gelmektedir. Böylece onlar Allah’ı her noksanlıktan ve zülümünden tenzih etmek adına ve O’nun adalet sıfatı gerçek olması bakımından insanın fiillerini kader kapsamında değerlendirmemiştir.

⁹⁹ En‘âm 6/37; İsrâ 17/99; Yâsîn 36/81.

¹⁰⁰ Bakara 2/106; Enfâl 8/41; en-Nûr 24/45.

¹⁰¹ Kehf 18/45; Zuhuf 43/42; Kamer 54/55.

¹⁰² Halebî, a.g.e., C. III, 278.

¹⁰³ Furkan 25/2.

hükmünü koyacak varlık bir kapasiteye sahiptir ki o kapasite kudrettir. O zaman bu sıfatlardan birisi yoksa diğeri de yok hükmündedir.

Örneğin, devlet başkanının, devleti yönetebilmesi ve her şeyin hükmünü, kanununu, vergisini vb. belirleyebilmesi için, makam ve yetki bakımından güçlü olması gerekmektedir. Onun bu gücü, devletin bütün hazinelerinin elinde olmasından ve olup biten her şeyin izninden geçmesinden dolayıdır. Böylece o, halktan farklı olarak belirli bir statüye sahiptir. Bundan hareketle o, yetki ve güç sahibidir. Allah Teâlâ da bu kâinâtı yaratan ve yürüten varlık olması hasebiyle, güçlü konumunda olan kudretli varlıktır. Buna göre her şeyin hükmünü koyan da O'dur. Örneğin, Allah Teâlâ ezelden kıyamete kadar her varlığın ecelini takdîr etmiştir. Onun ecellere belirli miktar verme yetkisi, O'nun varlıklarla fenâ ve 'aciz sıfatları benzerliğinin bulunmamasından dolayıdır.

Kur'ân'dan hareketle örnek verecek olursak وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدْرِ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْأَرْضِ "Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter"¹⁰⁴ ayetinde قَدْرٌ kelimesi takdîr ile alakalı olup onun manasını Râzî şu şekilde açıklamıştır: "Ayetteki kadr, insanların yağmurla zarar görmekten sâlim kalacakları ve menfaatleri elde edecek kadar, onların hacetleri ve maslahatlarının gerektirdiği kadar bir yağmur miktarını belirleyerek yeryüzüne yağdırıyoruz, anlamındadır."¹⁰⁵ Ayetteki "قَادِرُونَ" kelimesi ise "gücümüz yeter" anlamına gelmiştir. Ayet takdîrden hareketle kudrete gitmiştir. Biz ise yukarıda kudretten hareketle takdîr kelimesini açıklamaya çalışmıştık. Ayette "بِقَدْرِ" kelimesiyle, "yeryüzüne yağacak yağmur miktarını belirliyoruz" anlamı kastedilmiştir. Sonra "لِقَادِرُونَ" kelimesiyle "yağmuru yok etmeye ve yağdırmamaya güç yetirmek"ten bahsedilmiştir. Dolayısıyla iki kelimenin arasındaki ilişki, Allah yeryüzüne yağacak yağmurun miktarını belirlemeye ve aynı zamanda onu tamamen yok etmeyi takdîr etmeye gücü yetmektedir.

Askerî, kader ve takdîr arasında fark gözetmektedir. Ona göre takdîr, hem Allah Teâlâ'nın fiillerinde, hem kulların fiillerinde söz konusuysen, kader sadece Allah'ın fiillerinde söz konusudur. Takdîr, tıpkı büyücü, Zeyd'in ölümü, fakirleşmesi ve ihtiyaçsız

¹⁰⁴ Mü'minûn 23/18.

¹⁰⁵ er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, Mefâtihu'l-Gayb, C. XXIII, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, 89.

kalmasının takdîri gibi, güzel ya da çirkin takdîr olarak nitelenirken, kader sadece güzel takdîr olarak nitelenmektedir.¹⁰⁶

B- Kur'ân'da Kudret Kelimesine Yakın ve Zıt Anlamlı Kelimeler

Kur'ânla ilgili kavramsal çalışmalar, lafza ait lügavî alan incelendikten sonra, lafzın yakın ve zıt anlamlıları tespit edilerek gerçekleştirilmektedir. Nitekim böyle bir yöntem, lafza verilebilecek en doğru anlamları belirlemek konusunda daha kesin sonuçlara götürecektir. Kudret lafzının eş anlamlısı olarak, Arapça'da çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bunlardan Kur'ân'da geçen beş tane kelimeyle yetindik. Lafzın zıt anlamlarına gelince, dilde çok sayıda kelime bulunmaktadır. Fakat çalışma Kur'ân çerçeveli bir çalışma olduğundan, burada sadece Kur'ân'da geçen az sayıda kelimeyi ele almakla yetindik.

1. Yakın Anlamlı Kelimeler

1.1. العزة، İzzet (Yücelik)

İzzet kelimesi kuvvet, şiddet ve galibiyet anlamına gelen bir kelimedir.¹⁰⁷ Başka bir ifadeyle, izzet insanın yenilmesini engelleyen durumdur.¹⁰⁸ "الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ" "Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir."¹⁰⁹

Kelime Kur'ân-ı Kerim'de altı mana üzere gelmiştir: Aşılamaz/muhkem varlık¹¹⁰, büyüklük¹¹¹, sertlik ve kuvvet bakımından şiddet ve hamiyet/coşkunluk anlamındadır.¹¹² İzzet kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de sık sık geçen Allah Teâlâ'nın bir sıfatıdır. Anlamı O'nun izzeti ve gücü bütün mahlukattan üstündür ve genelde Allah'ın kudretini betimlerken kullanılmaktadır. Örneğin, "إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ" "Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir"¹¹³ ayetindeki 'azîz' kelimesi Allah'ın daima galip, öç sahibi ve üstün

¹⁰⁶ Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, t.y., s. 191.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXI, 2925.

¹⁰⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 563.

¹⁰⁹ Nisâ 4/139.

¹¹⁰ Nisa 4/139, 158; Duhan 44/49; Münafikûn 63/8.

¹¹¹ Hûd 11/91; Yusuf 12/30, 51, 78, 88; Şu'ra' 26/44; Neml 27/34; Sâd 38/83.

¹¹² Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 85.

¹¹³ İbrâhîm 14/47.

olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamların hepsi Allah'ın kudretini betimleyen anlamlardır. Fîrûzâbâdî bu anlamları sıraladıktan sonra kelimenin ayetteki anlamıyla ilgili görüşünü belirtmektedir. Ona göre kelime, Allah'ın emrettiği şeyleri yapmayan kimselerden intikam almaya gücü yetmesi anlamını ifade etmiştir.¹¹⁴

Kur'ân'ın bir ayetinde, Şeytan'ın Allah'ın izzeti üzerine yemin ettiği geçmektedir: "قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ" "İblis: "Senin kudretine andolsun ki, onların tümünü azdıracam!" dedi."¹¹⁵ Meallerde "فبعزتك" kelimesinin kudret kelimesiyle çevrildiğini görmekteyiz. Nitekim tefsirlerde, İblis'in, Allah'ın izzeti üzerine yemin etmesi demek, O'nun hükümlerine, kahrına¹¹⁶ ve kudretine¹¹⁷ yemin etmiş olması anlamında olduğu belirtilmiştir. İzzet bir varlığın kudreti sebebiyle ulaşılan bir mertebedir ve İblis Allah'ın bu sıfatı üzerine yemin etmiştir. Demek ki İblis, Allah'ın kudretini itiraf etmekte ve onu çok iyi bilmektedir. Zira kâinât'ın Allah'ın hükümlerine ve kahrı altında olması, Allah'ın izzet sahibi olması sonucunu doğurmaktadır. İblis ise bunu iyi bilmekte ve bu anlam yüklü sıfat üzerine yemin etmiştir.

"İzzet", şeref ve gücün en üst mertebesi olup bu üst mertebesini kudretten elde etmekte ve sadece Yüce Allah için kullanılmaktadır. Ayrıca Allah'ın gücünü ifade eden bu kelimenin, Kur'ân'da genelde kâfirlere uygulanacak cezadan veya onlardan yapılacak intikamdan bahseden ayetlerin sonunda yer aldığını görmekteyiz. Kelimeyi yine Müminlerin güzel âkîbetlerinden bahseden ayetler'de görmekteyiz. Orada kullanıldığı anlam, sadece güç ve kahr anlamları değil, aynı zamanda şeref ve makam itibarıyla Yücelik anlamlarını içermektedir. Örneğin, "وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkoşur, namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler, Allah ve Rasul'üne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hikmet sahibidir"¹¹⁸ Ayette Allah'ın rahmet edeceği mümin kullardan bahsedildiği halde, ayet sonunda kahr ve gücü ifade eden Allah'ın 'azîz' sıfatı zikredilmiştir. Râzî bu durumu

¹¹⁴ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 85.

¹¹⁵ Sâd 38/82.

¹¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki Gavâmi'zi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, 1. b., C. V, Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1998, 284.

¹¹⁷ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1. b., C. XX, Kahire: Dâru Hecr, 2001, 147.

¹¹⁸ Tevbe 9/71.

şöyle açıklamaktadır: “Ayette Allah Teâlâ’nın azîz ve hakîm vasıflarının kullanılmasının sebebi, terğib ve terhib konusunda mübalağa amaçlıdır. Zira azîz olan varlık, kullarına ne rahmeti ne cezayı esirgeyen varlıktır.”¹¹⁹ Demek ki Allah’ın azîz vasfı, sadece ceza vermeye güç yeten ilâh anlamında değil, aynı zamanda, kullara in’âmında bulunmaya kâdir olan ve dolayısıyla izzetinden dolayı bu in’âmı esirgemeyen varlık anlamındadır.

Lafız, kullar veya hükümdârlar için kullanıldığı zaman ise kişinin onurunu, gururunu, soyunu ve duruşunu betimleyen bir ifade olarak kullanılmaktadır. Örneğin, "رجلٌ عزيزٌ" denilince, dik başlı, yenilemeyen, kahredilemeyen ve soylu bir topluluktan gelen adam anlamında kullanılmaktadır. Şair şöyle dedi:

بيضُ الوجوه كريمَةٌ أحسابُهُمْ في كُلِّ نائبةٍ عزازُ الأنفِ

“Yüzleri aktır, nesepleri şereflidir. Her dertte başları yukardadır.” Şiir beytinde geçen "عزازُ الأنفِ" kelimesi, gururlu kişiler anlamındadır.¹²⁰

İzzet kelimesinin zıt anlamı الذلَّةُ “zillet” kelimesidir. Kur’ân’da إلى يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى “Onlar, “Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Halbuki, asıl üstünlük ancak Allah’ın, Peygamber’in ve müminlerindir. Fakat münâfiklar bunu bilmezler”¹²¹ ayetinde azîz kelimesiyle birlikte geçmektedir. Kelimenin duygusal içerikli kullanıldığı bir ayette şöyle geçmektedir: فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ “Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir.”¹²² Ayette geçen "أعزة على الكافرين", "أعزة على المؤمنين", "أعزة على الكافرين", "أعزة على المؤمنين" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Demek ki "أعزة على المؤمنين" sözüyle kastedilen mana “rahmet ve sevgi” anlamlarıdır. Dolayısıyla

¹¹⁹ Râzî, a.g.e., C.XVI, 135.

¹²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXI, 2925.

¹²¹ Münâfikûn 63/8.

¹²² Mâ’ide 5/54.

anlam, “Müminlere sert değil, boyun eğer gibi yumuşak tavırlar sergileyin” şeklindedir. Bu da onlara kibirlenmeyip tevâzu‘ tavrını sergileyerek yapılabilir.

"وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ" *"Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır!"*¹²³

1.2. استطاعة İstitâ‘at (Güç Yetmek)

Güç yetirme ve bir eylemi gerçekleştirecek kudretin varlığını ifade eden ve طَوْع kökünün istif‘âl babından gelen istitâat kelimesi, itaatkâr olmak, boyun eğmek ve gönüllü olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁴ Kudret, kuvvet, tâkat ve vüs‘ gibi kelimeler istitâat kelimesinin eş anlamlı lafızlarıdır. Kelimede ط ve ت harfleri aynı mahrece sahip olduklarından ت harfi hafif edilerek kelime استطاعوا olarak da yazılabilmektedir. Bunun örneğini Kur‘ân‘da "فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ"¹²⁵ ayetinde görmekteyiz. Buna ilave olarak kelime استطاعوا şeklinde hemzeyle de okunmuştur. Cevherî (ö. 400/1009‘dan önce) ‘istitâat’ "استطاعة" ve ‘itâkat’ "إطاقة" şeklinde iki kelime zikretmekte ve şöyle demektedir: “İstitâ‘at kelimesi, insana has bir kelime olarak kullanılırken itâkat kelimesi ise daha genel bir anlam taşımaktadır. Örneğin, deve için "الجمال مطيق لحمه" denildiği halde "الجمال مستطيع لحمه"¹²⁶ demek ki istitâat kelimesi özellikle insanın gücünü vasıfeden bir kelimedir. Nitekim Kur‘ân‘da bu lafzın geçtiği ayetlere baktığımızda, Allah için değil de insanların söz konusu olduğu ayetler’de geçmiştir: "وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ" *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın"*¹²⁷, "فَمَا اسْتَطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا" *"Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler."*¹²⁸ Ayrıca Allah‘ın yarattığı varlıkların ‘acziyetini hatırlatırken onlara "يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ" *"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz"*¹²⁹ demiştir.

¹²³ Bakara 2/206.

¹²⁴ Zemahşerî, *Esâsu‘l-Belâğa*, C. I, 617.

¹²⁵ Kehf 18/97.

¹²⁶ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXIX, 2721.

¹²⁷ Enfâl 8/60.

¹²⁸ Kehf 18/97.

¹²⁹ Rahmân 55/33.

Yukarıda ilk zikrettiğimiz ayette, Allah kullara hitap ederken "أعدوا لهم ما قدرتم" demeyerek "ما استطعتم"; ikinci ayette yine "إن استطعتم"; üçüncü ayette ise "فما استطاعوا وما استطاعوا" ifadeleri geçmiştir. Söz konusu ayetler’de kudret kelimesinin kullanılmamasının sebebi kudretin Allah’ın bir sıfatı olmasındandır. Nitekim bu üç ayetteki durum “gücünüz yettiği kadar”, “güç yetirebilecekseniz” ve “güç yetiremediler” ifadelerinin hepsini zayıf varlıklara kullanılmış ifadeler olduğu bellidir. Ayrıca böyle ifadeler, güçlü varlıklara kullanılabilir bir hitap değildir. Bu nedenle kudret sözünün kullanılması uygun olmayıp, onun yerine istitâat kelimesini kullanmak hitaba daha uygun düşmüştür.

Dolayısıyla istitâat kelimesi kudret kelimesinden daha özel anlam taşıyan ve sadece belirli bir duruma güç yetirme anlamı taşıyan bir kelimedir. Örneğin, "أَلَا يَسْتَنْطِيعُونَ" "تَصَرَ أَنْفُسِهِمْ" "*(O ilâh dedikleri şeyler) Kendilerine bile yardım edecek güçte değildirlir*"¹³⁰; "فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ" "*Ayakta durmaya güçleri kalmamıştı*"¹³¹ ayetlerinde kâfirlerin güç yetiremeyeceği belirli işlerden bahsedilmiştir. Bu fiillere güç yetirememek, İsfahânî’ye göre bir aletin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunu şöyle izah edelim: Sözlüklerde istitâat, insanın istediği bir fiili meydana getirmek için bir şeylerin vasıtasıyla yapabildiği manaların ismidir. Bu manalar:

- 1- Eylemi yapanın belirli yapısı,
- 2- Fiilin tasavvuru,
- 3- Fiili etkileyecek madde ve
- 4- Yazma eylemi gibi aletle gerçekleşen bir eylemse alet

olmak üzere dört öğeden oluşmaktadır. Nitekim yazar, yazma eylemini gerçekleştirirken bu dört öğeye ihtiyaç duymaktadır. Bütün bu Öğeler bulunursa kişiye “mutlak güç sahibi” denilmekte; hepsi olmazsa kişiye “mutlak ‘âciz” denilmekte; öğelerin bazıları bulunup bazıları bulunamazsa kişiye “bir vecihle ‘âciz bir vecihle mustetî” denilmektedir.¹³² İnsana “mutlak güç sahibi” demek mümkün değildir. Çünkü bu dört öğenin hepsinin insanda bulunması imkânsızdır. Yine ona “mutlak ‘âciz” denilemez. Çünkü Allah insanı

¹³⁰ Enbiyâ 21/43.

¹³¹ Zariyât 51/45.

¹³² İsfahânî, a.g.e., s. 530.

mutlak ‘âciz olarak yaratmamıştır. O zaman insanın en uygun vasfı “bir vecihle ‘âciz bir vecihle güç sahibi” olmasıdır.

İstitâat kelimesinin Allah hakkında geçtiği bir ayette "هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا" “*Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi*”¹³³ buyrulmaktadır. Ayetin anlamıyla ilgili bazı âlimler şöyle demiştir: İsa’nın Rabbinden sofraya isteyen bu kimseler, bu istekleri, Allah hakkında marifetleri kuvvetlenmeden önce söylemişlerdir. Diğer âlimlerin ileri sürdükleri bir başka görüş ise, bu kimseler mü’minlerdi; fakat imanlarını tatmin etmek adına bu isteği bu şekilde dile getirmişlerdir. Üçüncü görüşü ileri süren diğer âlimlere göre ise, böyle bir şeyi, hikmet bakımından mümkün olup olmadığını öğrenmek amacıyla sormuşlardır.¹³⁴ Velhâsıl bu görüşlerin hepsi, henüz iman kalplerine yerleşmemiş ve Allah’ın mutlak kudretine güvenemeyen kimselerin Allah hakkında kullandıkları bir üslûptur. Ayette onların bu iman sıkıntısını okuyucuya hissettirmek için "هل يستطيع" sözü geçmiş olsa gerektir. İstitâatın bir başka anlamı, yeterli mali güce sahip olmaktır.¹³⁵ Mesela, Âli İmrân Suresi’nde "وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا" “*oraya yol bulabilen insana Allah için Kabe’yi hacetmesi gereklidir.*”¹³⁶ ayetinde istitâat, maddi durumu iyi olan kimseler anlamında kullanılmıştır. İstitâat kelimesinin bu anlamı, aslında bir bakımdan kudret sıfatında “maddi güç” anlamının bir yansımasıdır.

Kelâmda insanın sorumluluğunu temellendirme açısından istitâat önemli bir yer işgal etmektedir. Kelâm iliminde kelimenin terim anlamı, kulun fiil gerçekleştirmesini sağlayan vasıtaları kullanarak ihtiyârî fiillerini meydana getirmesini mümkün kılan güçtür. Bu tanımda istitâatın iki fonksiyonundan bahsedilmiştir. Birisi fiilin işlenmesini sağlayan vasıtalar ki, bunlar duyu organlarının sağlamlığı ve algılanacak şeylere ait engellerin bulunmayışından ibrettir, diğeri de fiili gerçekleştiren güçtür.¹³⁷ Dolayısıyla bir insanın bir şeye güç yetirebilmesi için, sahip olduğu beş duyu organının sağlam olması gerekmektedir. Bunların birisinde sorun olursa, istitâatın bir işlevsiz yönü söz konusudur. Bu Fıkıh’ta da mevcuttur. Şöyle ki, insanın bir duyusunun işlevsizliğinden dolayı bir ibadeti yerine getiremiyorsa, bundan mes’ûl olmayacaktır. Sonuçta Allah Teâlâ

¹³³ Maide 5/112.

¹³⁴ Râzî, a.g.e., C. XII, 137.

¹³⁵ Mukatil b. Süleyman, a.g.e., s. 168.

¹³⁶ Âli İmrân 3/97.

¹³⁷ Topaloğlu, a.g.e., s. 166-167.

"لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" "*Allah her insanı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar*"¹³⁸ ayetinde bunu bildirmiştir.

Yine bu kelime, kelâm ilminde kudretle ve kulların fiilleriyle alakalı önemli bir yere sahiptir. Cebriyye, bütün güç ve kudretin Allah'a ait olduğunu ve kulun fiile konu teşkil etmekten başka bir fonksiyonunun bulunmadığını kabul etmektedir. Buna göre insanda herhangi bir istitâatın bulunması söz konusu değildir. Diğer mezheplere göre ise insanın irâdî fiillerinde bir şekilde kudret ve istitâat mevcuttur. Bunlardan Mu'tezile, kulun işleyeceği fiile dair kudretin, o fiilden önce (قبل الفعل) kişide bulunduğunu kabul ederken; Ehl-i sünnet ise Allah'ın kudret sıfatını öne çıkararak, kula ait kudretin, fiili işleyeceği anda (مع الفعل) Allah tarafından kendisine verildiğini kabul etmektedir. Ancak bu ikinci durumda kudret kula daima verilmektedir. Zaten verilmediği takdirde sorumluluk bahis konusu değildir. Hanefî-Mâturîdî ve Mu'tezilî âlimlere göre, aynı istitâat birbirine zıt iki fiili (hayır-şer) gerçekleştirmeye elverişlidir. Eş'ariyye ve Selefiyye âlimlerine göre ise, her bir fiilin ayrı bir istitâate ihtiyacı vardır. Bunlardan birinci anlayışta kulun fiil hürriyetine, ikincisinde ise cebir telakkisine yönelik vardır.¹³⁹

Özetlemek gerekirse, istitâat kudretin bir eş anlamı olmakla birlikte, kudretullah söz konusu olduğu zaman bir eş anlamlı olarak kabul edilmemektedir. Bu sıfat sadece kula munhasırdır. Ayrıca kudretin bir ön aşamasını teşkil etmektedir. Yani kişinin istitâatı varsa o zaman kudreti vardır. Ama bu istitâat bulunmazsa, o zaman kişinin kudretinden bahsetmemiz anlamsızdır.

1.3. تمكّن Temekkün (Kuvvetlenmek)

Temekkün kelimesi مكن kökünden gelmektedir. Sözlüklerde anlamları:

- المكنُ keler dışısının veya çekirgenin yumurtasıdır.

- أمكنتُ mümkün oldu.¹⁴⁰

- مكنٌ mümkün kıldı. Mesela "مكّنه الله من الشيء" "Allah ona bir iş için güç verdi", "فلان لا يمكنه النهوض" "falanca kişi kalkamıyor" yani "kalkmaya güç yetiremiyor" anlamındadır.

¹³⁸ Bakara 2/286.

¹³⁹ Topaloğlu, a.g.e., s. 166-167.

¹⁴⁰ Fîrûzâbâdî, a.g.e., 1235.

- الْمَكَائَةُ yavaşça, ağırlıkla ve nazikçe yapılan iş anlamı yanında, ‘mekan’ kelimesinden gelen bir kelime olup “birinin konumu, menzilesi ve hükümdâr nezdindeki yeri ve değeri” anlamındadır. Mesela "فلان مكين عند فلان" “falanca kişi falanca kişi nezdinde özel/büyük bir konuma sahiptir”.¹⁴¹ Mesela Kur’ân-ı Kerim’deki Cebrâîl (a.s.) hakkında "ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ" “*O elçi ki çok güçlüdür. Arş sahibi Allah'ın yanında çok değerli bir yeri vardır*”¹⁴² ayeti bu anlamdadır. Yani Cebrâ’îl (a.s.) Allah nezdinde çok yüksek bir konuma sahiptir.¹⁴³ Râzî’ye göre ayetteki "عند" kelimesi, yönü ifade eden bir عند değil; ikrâm, teşrif ve tazîmi ifade eden bir kelimedir. Dolayısıyla ayette geçen مكين kelimesi, istediğini alan hüküm sahibi varlık anlamında tefsir edilmiştir.¹⁴⁴

Kelimenin bir diğer anlamı, "قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ" “*De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım*”¹⁴⁵ ayetinde “kuracağınız tuzak konusunda gücünüz, istitâatınız ve imkanlarınız yettiği kadar kurmaya çalışın ya da bulunduğunuz yön ve hal üzere çalışın” şeklinde, tehdit mahiyetli bir söz olarak geçmiştir. Birine على "على" denildiğinde “Bulduğun hal üzere sebatlı kal” anlamındadır.¹⁴⁶

"مَكَّنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ" ¹⁴⁷ ayetinde مَكَّنَاهُمْ kelimesi “Yeryüzünde onları mâlik ve velayet ettiğimiz yerde donanımlı kıldık” yani güçlendirdik anlamındadır. İbn Arefe’ye göre "الْتَّمَكُنْ هُوَ زَوَالُ الْمَانِعِ" temekkün “engelin ortadan kalkmasıdır.”¹⁴⁸ O zaman تَمَكَّنَ insan için kullanılacak olursa kudretin meydana gelmesi anlamında (belirli bir süre kapsar). Allah için kullanılacak olursa, kudretin bulunması ve dolayısıyla ‘aczinin nefyi anlamındadır. Yani kelimenin kudret kelimesiyle anlam bağı, bir işe mutlak olarak güç yetirmek manasındadır.

Kelimenin Kur’ân’da geçtiği ayetleri incelediğimizde Allah tarafından insana verilen تَمَكَّنَ anlamında kullanıldığını görürüz. Yani Allah tarafından insana verilen bir

¹⁴¹ İbn Manzûr, a.g.e., C. XLVI, 4250.

¹⁴² Tekvîr 81/20.

¹⁴³ el-Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk ve Mahmud Ahmed el-Atraş, 1. b., C. III, Beyrut: Müessesetü'l-İmân ve Şam, Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 2000, 504.

¹⁴⁴ Râzî, a.g.e., C. XXXI, 74.

¹⁴⁵ En'âm 6/135.

¹⁴⁶ Zemahşerî, a.g.e., C. II, 398.

¹⁴⁷ En'âm 6/6.

¹⁴⁸ Halebî, a.g.e., C. IV, 104-105.

sıfattır. "وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ" ¹⁴⁹ ayetinin tefsirini veren Râzî şunu söylemiştir: “Hz. Yusuf’u kuyudan kurtararak onu temkin etmemiz, yumuşak hükümdâr kalbiyle buluşturup âmir-i nâhî bir kişi konumuna getirerek gerçekleşmiştir. Böylece onu kudretle kemale erdirmemiz ona temkin vererek olmuştur.”¹⁵⁰ Kudret sıfatı hem Allah hem insan için kullanılırken, temekkün sıfatı Kur’ân’da sadece insanın bir sıfatı olarak zikredilmiştir. Hz. Yusuf örneğinde gördüğümüz gibi, temkîn her zaman zaaftan sonra gelen bir hal olup, herhangi bir anda yok olması söz konusu olan bir durumdur “Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size verdiğimiz bütün imkanları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri günahları yüzünden helak ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık?”¹⁵¹

Kelimenin kudret anlamı yanında bir diğer anlamı da “sağlam yer”dir. Örneğin, "ثم جعلناه نطفة في قرار مكين" “Sonra onu, mekîn (sağlam) bir yerde karar kılmış (yerleşmiş) bir nutfe kıldık.”¹⁵² Taberî, ayete şöyle anlam vermiştir: “Nutfeyi sağlam bir yere yerleştirdik, sözünde o yerin sağlamlıkla vasıflanmasının sebebi, o yerin nutfenin işi sonuçlanıncaya dek kalmasını sağlayacak ve ona göre hazırlanmış bir yer olmasından dolayıdır.”¹⁵³ Böylece nutfe o yer sebebiyle gelişim süreçleri geçirmekte ve daha sonra bir cenin haline dönüşmektedir.

Aynı kelimedenden türeyen “imkân” kelimesinin, Kelâm ve İslam Felsefesi ilimlerinin terimlerinden bir tanesi olduğunu hatırlatmak isteriz. Bu ilimlerde aklî hükümler vacip (zorunlu), mümkün (câiz) ve mümteni‘ (muhâl, müstahîl) şeklinde üçe ayrılmaktadır. Vâcip: varlığı zatının gereği olan, var oluşunda başka bir sebebe ihtiyaç duymayan hüküm demektir; iki kere ikinin dört etmesi gibidir. Mümkün: varlığı veya yokluğu zâtının gereği olmayıp zâtına nisbetle her ikisi de eşit olan hükümdür. Mümteni‘: yokluğu zâtının gereği olan veya varlığı düşünilemeyen demektir; dört sayısının tek

¹⁴⁹ Yusuf 12/21.

¹⁵⁰ Râzî, a.g.e., C.XVIII, 112.

¹⁵¹ En‘âm 6/6.

¹⁵² Mü‘minûn 23/13.

¹⁵³ Taberî, a.g.e., C. XVII, 20.

olduğunun ileri sürülmesi gibidir.¹⁵⁴ Bir de imkân delili vardır. Konumuz dışında olduğu için oraya girmeyeceğiz.¹⁵⁵

Modern Arapça'da kelime استطاع anlamını ifade etmektedir. Mesela تمكنت من فعل كذا ile استطعت فعل كذا her iki cümle de "bir işe gücüm yetti" anlamındadır. Ayrıca kişinin toplumdaki yeri ve makamını ifade etmek için مكانة kelimesi kullanılmaktadır.

1.4. سلطة Sulta (Otorite)

Kur'ân'da سَلَط ve سلطان olmak üzere iki şekilde geçen سلطة masdarına dayanan bu iki kelime سلط kökündendir. Bu kelimenin birbiriyle ilişkili birden fazla anlamı vardır:

- السلاطة kelimesi galibiyet anlamına gelmektedir.

- سَلَّط musallat kıldı. Örneğin "سلطه الله عليهم" "Allah onu onlara musallat kıldı".

- السَّالِطُ و السَّالِيطُ kelimeleri erkek için kullanıldığı zaman; örneğin, "رجلٌ سَلِيطٌ" "keskin sözlü/fasih dilli adam" anlamına gelmektedir. Nitekim Arapça'da "هو أسلطهم لساناً" "o onların en fasih dillidir" ifade kullanımı vardır. Kadın için kullanıldığı zaman ise, örneğin "امرأة سَلِيطَةُ اللسان" ifadesi iki anlama gelmektedir: Birisi "keskin dilli kadın" anlamı, diğeri de "uzun dilli kadın" anlamıdır.

- سَلِيط kelimesi Arapça'da genelde yağ anlamındayken, Yemenliler için bu kelime susamın yağı anlamındadır. Ayrıca bu kelime ışık veren bir şeye denilmektedir. Nitekim kandile yağ konulduğu zaman ışık veren bir alete dönüşmektedir. Bu nedenle ışık veren her şeye سَلِيط denilmiştir.¹⁵⁶

Sultan kelimesi iki anlama gelmektedir, birisi galip gelen hükümdâr anlamında, diğeri hüccet ve burhan anlamındadır.¹⁵⁷ Örneğin, "وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ" "Andolsun ki Mûsâ'yı da mucizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik."¹⁵⁸ Ayette Hz. Mûsâ'nın 'sultan' ile isimlendirilmesinin sebebi, onun dünyada Allah'ın temsilcisi/işareti olduğunu ifade etmek içindir. Nitekim sultan kelimesi سَلِيط kelimesinden gelmektedir. Tıpkı سَلِيط kandilin, yağ vasıtasıyla ışık verip yolu aydınlattığı gibi; peygamberler de Allah'a giden yolu aydınlattığından onlar için 'sultan' ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca

¹⁵⁴ Topaloğlu, a.g.e., s. 135.

¹⁵⁵ Bkz. Topaloğlu, a.g.e., s. 155.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXIII, 2065.

¹⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 83.

¹⁵⁸ Hûd 11/96.

Arapça'da hâkimlere سلاطين denilmektedir. Çünkü kendileri vasıtasıyla hüccet ve hukuk kaim olmaktadır. Nitekim sultân/hükümdâr kendi ülkesini ve halkını temsil etmektedir.

Allah Teâlâ Şeytan'a "إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ" "*Muhakkak ki; benim kullarım üzerinde senin bir sultanlığın (gücün) yoktur*"¹⁵⁹ diye hitap etmiştir. Ayette geçen sultan kelimesinin meallerdeki anlamı, güç veya hâkimiyet olarak çevrilmişken sözlüklerde hüccet olarak açıklanmıştır. Ferrâ'ya göre bu "ayetin anlamı, ahirete iman edenleri bilmemiz açısından, şeytanı insanlara müsallat kılmasaydık, onun insanları yollarından saptıracak başka hiçbir hüccesi olmayacaktı."¹⁶⁰ Tefsirlere baktığımızda, İbn Kesîr (ö. 774/1373) şöyle tefsir etmiştir: "*kendilerine hidayeti mukadder kıldığım kullara ulaşamayacaksın ve onlara bir yolun yoktur.*"¹⁶¹ Râzî'nin tefsirine baktığımızda, o, ayeti şöyle tefsir etmiştir: "*Allah Teâlâ ayetle, İblis'in ne muhlis kullara ne de gayri muhlis kullara bir gücü veya kudretinin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla bu hitap, onun (İblis'in) kullara bir hâkimiyeti bulunduğunu sanmış olmasına karşılık Allah'ın indirdiği bir ayettir*".¹⁶² Böylece anlaşılıyor ki, kelime sözlüklerde hüccet olarak açıklanmışken tefsirlerde kullar üzerine hâkimiyet ve kudret olarak açıklanmıştır. Nitekim doğru olan açıklama bu olsa gerektir. Zira hâkime 'sultân' denilmesinin sebebi, onun eli altında bulunan kimselere hâkimiyeti bulunmasından dolayıdır. Kur'ân'da Sultan kelimesinin geçtiği bir başka ayet, "*Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin! Ama Allah'ın verdiği bir güç olmaksızın geçemezsiniz ki!*"¹⁶³ şeklinde olup insanlar ve cinlerin yeryüzü ve gökyüzünden bir kuvvet veya kudret olmadan çıkamayacakları manasını ifade etmiştir.¹⁶⁴

Kaldı ki bu kelime, تفعيل babından gelen "Taslît" kelimesidir. Bu kelime, galip getirme, gâlibiyetin ve kudretin yolunu açmak anlamındadır.¹⁶⁵ Kelime Kur'ân'da sadece iki ayette geçmiş¹⁶⁶ ve her iki ayette de taslît eden varlık Allah'tır. Demek ki böyle eylem gerçekleştiren bir varlık, pek kudretli bir varlık olup herhangi bir kimse buna güç

¹⁵⁹ Hicr 15/42.

¹⁶⁰ Ferrâ'nın bu tefsirini aktaran İbn Manzûr, Ferrâ'nın tefsirinde bulunmamaktadır. Ayrıca Bkz. Ferrâ, a.g.e., C. II, 88-89; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXIII, 2065.

¹⁶¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., 1. b., C. VIII, Cîza: Müssettü Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi's-Şeyhi li'l-Turâs, t.y., 258-259.

¹⁶² Râzî, a.g.e., C. XIX, 194.

¹⁶³ Rahmân 55/33.

¹⁶⁴ es-Sa'dî, Davûd Selmân, *Esrâru'l-Kevni fi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Harfi'l-Arabi, 1999, s. 55.

¹⁶⁵ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 672.

¹⁶⁶ Nisâ 90/4; Haşr 59/6.

yetiremez. "وَأَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطْنَا عَلَيْهِمُ عَلَيْكُمْ" ¹⁶⁷ Râzî, ayeti şöyle açıklamıştır: "Taslît kelimesi, lügatta "keskinlik" anlamına gelen سلاطة kelimesinden gelmiştir. Burada kastedilen mana, Allah karşı tarafın, Müslümanları yakalamasını engelleyerek kendilerine lütufta bulunmasıdır. Yani Allah onların (kâfirlerin) göğüslerini daraltmış, kalplerine korku yerleştirmiştir. Fakat onların kalplerini güçlendirseydi, Müslümanlara musallat olacaktı." ¹⁶⁸ Dolayısıyla taslît kelimesi, birilerinin kudretini artırarak onları karşı tarafa musallat kılma ve bela olmalarını sağlama anlamlarına gelmektedir.

1.5. قوة Kuvvet (Güç)

Kur'ân'da 36 ayette geçen, Allah'ın sıfatı olan kuvvet kelimesi güç ve kuvvet anlamındadır. Kelimenin zıt anlamı za'f kelimesidir. Arapça'da "قَوِيْتُهُ" "ona galip geldim", "قَوَى اللَّهُ ضَعْفَكَ" "Allah zafın yerine kuvvet versin" denilmektedir. ¹⁶⁹ Vücûh ve Nezâir kaynaklarında, kelimenin:

- 1- Sayı bakımından güç. ¹⁷⁰
 - 2- Çaba ve devamlılık. ¹⁷¹
 - 3- Kuvvetle yakalanmak. ¹⁷²
 - 4- Şiddetli, galip gelinemeyen ve azîz olan. ¹⁷³
 - 5- Silâh ve atmak. ¹⁷⁴
- olmak üzere beş anlamı zikredilmektedir. ¹⁷⁵

Semîn, kuvvetin iki anlamı olduğunu söylemektedir: Birisi, kudret ve güç yetme anlamı, örneğin, "هو قوي على عمل كذا" "o, şu şeye gücü yeter" diğer anlamı ise, bir şeyde bulunan hazırlık anlamıdır; örneğin, insan bilkuvve yazardır ya da çekirdek bilkuvve hurmadır. Bu ikinci anlam aslında filozofların kullandığı bir anlamdır. Onlar bu olayın

¹⁶⁷ Nisâ 4/90.

¹⁶⁸ Râzî, a.g.e., C. X, 230.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, a.g.e., C. XLII, 3787.

¹⁷⁰ Hûd 11/52; Kehf 18/95; Neml 27/33.

¹⁷¹ Bakara 2/63; A'râf 7/171; Meryem 19/12.

¹⁷² Hûd 11/80; Mü'min 40/21; Fussilet 41/15; Muhammed 47/13.

¹⁷³ Hûd 11/66; Kasas 28/76; Mü'min 40/22; Şûrâ 42/19.

¹⁷⁴ Enfâl 8/60.

¹⁷⁵ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., s. 87-88.

iki türlü olduğunu söylemektedirler. Birisi, yazmayı bildiği halde bu fiile yönelmeyen kimsede bulunan güç; diğeri bilmediği halde yazarlık kendisinde bilkuvve bulunan güçtür. Bu durumda onlara göre, o kimsenin yazarlığı bilmemesi onun hiç bilmeyeceği anlamına gelmemektedir, nitekim bilme olayının daha sonra da ortaya çıkabilme imkânı mevcuttur.¹⁷⁶

Kelimenin Allah Teâlâ için kullanıldığı ayetler'de "إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ" "*Muhakkak ki Allah; O, rızık verendir, güç, kuvvet sahibidir.*"¹⁷⁷ buyrulmaktadır. Burada Allah, kendisinin bir rızık veya çalışmaya muhtaç olmadığını söylemek için, rızık verenin mübalağa sıfatı olan "رَزَّاقٌ" kelimesini kullanmış; O'nun çalışmaya muhtaç olmadığını söylemek için de "القوي" kelimesini değil "ذو القوة" kelimesini kullanmıştır. Bunun sebebini açıklamak gerekirse, güçlü olan kimsenin başkasına ihtiyacı olmaması için, güçlülüğünün son zirvesine sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde ne başkasına güç verebilmekte ne de başkasına muhtaç olmaksızın varlığını sürdürebilmektedir.¹⁷⁸

Kur'ân'daki "عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى" "*O'na çok şiddetli ve kudretli olan (Cebrail A.S) öğretti*"¹⁷⁹ ayeti Cebrâ'il hakkındadır. Bu ayette قوى kelimesi kuvvet kelimesinin çoğuludur. Zemahşeri "شديد القوي" ifadesini, Cebrâ'il'in gücü ve kuvveti olarak tefsir etmiştir. Ayrıca bu kuvvetin hakiki bir kuvvet anlamında olmadığını söylemektedir.¹⁸⁰ Râzî'nin ifadeye verdiği anlama gelince o, ifadenin ilim ve hafıza gücü anlamına geldiği kanaatindedir.¹⁸¹ Böylece Kur'ân'da "güç" kelimesi sadece Allah için değil, aynı zamanda Cebrâ'il için de kullanıldığını görmüş olmaktadır.

Askerî'ye göre kâdir/القادر ile güçlü/القوي arasında bir anlam farkı bulunmakta ve her iki kelime aynı nüansı taşımamaktadır. Ona göre güçlü kimse "القوي" güç yetirdiği şeye ve diğer şeylere güç yetiren kimsedir. Kâdir "القادر" kimsenin ise, gücü dahilinde olan bir işe güç yetirmesi söz konusudur. Dolayısıyla güçlü olan, diğerlerinde bulunmayıp sadece ayrıcalıklı olarak kendisinde bulunan güç sahibine denilmektedir.¹⁸² Muhtemelen Askerî bu açıklamayı şu ilkeden hareketle ortaya atmıştır: Kudret sahibinde bil-kuvve

¹⁷⁶ Halebî, a.g.e., C. III, 359.

¹⁷⁷ Zâriyât 51/58.

¹⁷⁸ Râzî, a.g.e., C. XXIX, 235-236.

¹⁷⁹ Necm 53/5.

¹⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. V, 636.

¹⁸¹ Râzî, a.g.e., C. XXVIII, 284.

¹⁸² Asekerî, a.g.e., s. 106.

dediğimiz belli güçler vardır. Bu kudretli varlık, eylemleri meydana getirirken kendisinde var olan güçlerden hareketle meydana getirmektedir. Oysa güçlü varlık, bir eylemi meydana getirirken kendisinde var olan bil-kuvve gücü yanında, kendi özel yetenekleri ve üstünlüklerinin varlığı da söz konusudur. Böylece meydana gelebilecek herhangi bir terslik olursa, onun bu güç ayrıcalığı sayesinde üstesinden gelebilmektedir.

Yine Askerî "قادر على فعله" "kişinin bir şeye güç yetirmesi" ifadesi ile "قادرٌ عليه" "kişinin kendi fiiline güç yetirmesi" ifadesi arasında fark gözetmektedir. Ona göre bir işe güç yetirme demek, o şeyde tasarruf etme gücüne sahip olmak demektir. Örneğin, "falanca kişi taşta kadirdir" dediğimizde, o taşın kaldırma ve koyma gücünü kast etmiş olmaktadır. Aynı zamanda "kişi nefesine kâdirdir" dediğimizde, onun nefisini zapt etme ve engelleme kudretini kast etmiş olmaktadır. "Kişinin kendi fiiline kâdir olması" ise, kişinin fiilini icât etme gücü demektir.¹⁸³ Yani Askerî'nin lafzî olarak ayırım yaptığı nokta, kişinin var olan bir şeye gücünden bahsedeceğimiz zaman "قادر عليه" demeyi; kişinin kendi eylemleri gibi henüz var olmayan bir şeye gücünden bahsedeceğimiz zaman ise "قادر على فعله" demenin uygun düşeceğini anlatmaya çalışmasıdır.

2. Zıt Anlamlı Kelimeler

Kudret kelimesinin zıt anlamlıları çoktur. Fakat burada sadece Kur'ân'da zikri geçen kelimelerle sınırlı kalmak mecburiyetimiz bulunmaktadır. Örneğin, ihtiyaç kelimesi, kudret kelimesinin zıt anlamlısı olup kudretli bir varlığa yakışmayan bir sıfattır. Fakat bu kelime Kur'ân'da salt olarak geçmemektedir. Allah bir şeye muhtaç olmadığını ifade ederken kendisini غني ile nitelemiştir. Bunun yanında hezimet kelimesi kudret kelimesinin bir zıt anlamlısıdır aynı zamanda. Fakat bu kelime Kur'ân'da sadece üç yerde geçmiş olup kâfirlerin yenilmesini anlatmıştır. Kaldı ki إكداء، إعياء، خيبة، خوف، خضوع، فشل ki hepsi Allah'ın sahip olmadığı kudret kelimesinin zıt anlamlılarıdır. Bu başlık altında 'acz, hevân, za'f ve fakr kelimelerinden bahsedeceğiz.

2.1. عجز 'Acz (Acziyet)

Bu kelime sözlükte işten alıkoyup geciktirmek, elden kaybetmek ve birini geçmek, birini bulmaktan ve ondan bir şey istemekten 'âciz kalmak, bir işten vaz geçmek, bir şeye yönelmek, bir şeyi terk edip başka bir şeye meyletmek, haktan batıla yönelmek, mu'cize, bir şeyin veya bir işin sonu, adamın veya kadının son çocuğu, kadının kalçası,

¹⁸³ a. yer.

yaşlı erkek veya kadın, inek, kılıç demiri, yayın kabzası, sarı renge benzeyen ve sesi küçük köpeğe benzeyen kuş ve yedi yaşındaki erkek çocuk anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁴

Kelimenin terim anlamı, “bir şeye geç kalmak” anlamından hareketle kelimeye bir şeyi yapmaktan ‘âciz kalmak anlamını vermişlerdir. Dolayısıyla ‘aciz kudretin zıddıdır. Allah Teâlâ için ‘aciz söz konusu olamaz. Bu yüzden Allah Kur’ân-ı Kerim’de hep bu sıfatı kendisinden nefyederek “Şunu bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz”¹⁸⁵, “Yeryüzünde O’nu aciz bırakamazsınız. Allah’tan başka bir dostunuz da yardımcınız da yoktur.”¹⁸⁶ şeklinde kelimeyi, hiçbir kimse kendisini ‘âciz bırakamayacak veya bir şeyden engellemeyecek manalarında kullanmıştır. Örneğin, “وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْأَجْبِيمِ” “Âyetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler var ya, işte onlar cehennemliklerdir.”¹⁸⁷ ayetindeki معاجزين ifadesi “bizi ‘acize düşüreceklerini sanmış halde uğraştılar” anlamındadır.¹⁸⁸

Mukâtil b. Süleyman’a göre معجزين kelimesi, kâfirler Allah’ın elinden kaçabildiklerini sanarak O’nu geçmeleri manasındadır. Örneğin, “Siz ne yeryüzünde, ne de gökte Allah’ı aciz bırakabilirsiniz. Allah’tan başka bir dost ve yardımcınız da bulunmaz.”¹⁸⁹ Burada anlam, kâfirleri yakalamaktan Allah’ı ‘âciz bırakacak ne yeryüzünde ne gök yüzünde kimsenin var olmasıdır.¹⁹⁰

Eş’arî (ö. 324/935-36) “aczin yok olan bir şeye taalluk eder” diyen Mu‘tezile’yi eleştirerek ‘aczin sadece var olan bir şeye taalluk ettiği görüşündedir. Nitekim ona göre ‘aczin yok olan bir şeye taalluk etmesi mahza bir hayaldir. Belağatçılara göre ‘aczin manasına geldiğimizde, birleşik bir mana oluşturmaya çalışmaktan ‘âciz kalmak anlamındadır. Şairlere göre ise beytin son kelimesine aciz denilmektedir.¹⁹¹

Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)’e tabi olan kimseleri مُعْجِزِينَ diye isimlendirirlerdi. Onlar mü’minleri Hz. Peygamber’den vaz geçirmek amacıyla ‘acizle niteliyorlardı. Bir de Kur’ân’da ‘aciz yaşlı kadın anlamında geçmiştir “Geridekiler

¹⁸⁴ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, C. I, 635-636; İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXI, 2817-2819; Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 516.

¹⁸⁵ Tevbe 9/2.

¹⁸⁶ Şûrâ 42/31.

¹⁸⁷ Hac 22/51.

¹⁸⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 547; Halebî, a.g.e., C. III, 31.

¹⁸⁹ Ankebût 29/22.

¹⁹⁰ Mukâtil b. Süleymân, a.g.e., s. 114.

¹⁹¹ Tehânevî, a.g.e., s. 1165.

Türkçede ta‘cîz/تعجيز kelimesi, birini huzursuz kılmak, rahatsız etmek ve canını sıkılmak anlamındadır. Fakat kelime Arapça’da mu‘cize kelimesini çağrıştırıp birini ‘âciz bırakmak manasında kullanılmaktadır. Nitekim Allah kâfirleri mu‘cize yoluyla ileri sürecekleri bir hüccete yer bırakmayarak onları ‘âciz bırakmaktadır. Ayrıca kelime “azimeti kırmak” manasında ve birini bir işten alıkoyup geciktirme manasındaki تثييط kelimesine de karşılık gelmektedir.¹⁹⁹

‘Acz kelimesi, Tasavvuf ilminin merkezî terimlerinden sayılmaktadır. Tasavvuf’ta kul ‘acizle nitelendiğinde, kişinin kendinde hiçbir güç ve kuvvet görmeyerek Allah Teâlâ karşısında âcizliğini idrak etme şuuru içinde bulunması anlamını taşımaktadır. Bu mânâdaki acz, Türkçe’deki âcizlik kelimesiyle farklı anlamlara gelmektedir. Zira Türkçe’deki âcizlik olumsuz bir vasıftır ve maddi anlamda iş görememe veya beceriksizlik gibi anlamlara gelir. ‘Acz ise insanın tevâzû şuuruyla hareket ederek Allah Teâlâ karşısında kendisine zâtî bir değer atfetmemesi hâlidir. Çünkü insanın ne kadar kudreti olursa olsun Allah Teâlâ’ya bağlanmadıkça o geçici güç ve kudret hakikatte hiçbir değer ifade etmemektedir. Bu bağlamda ‘acz şuurunun kulluk şuuru ile yakından irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

2.2. هوان Hevân (Rezil Olma)

Kelime هُون ve هُون olmak üzere iki kökü bulunmaktadır. Kökün ‘he’ harfi üzerinde bulunan harekeye göre anlam değişmektedir. Birinci kelime هُون kelimesi, sekînet anlamındadır. Örneğin, "رجلٌ هَيِّنٌ" ifadesi adamın kolay huylu/yumuşak/esnek biri olduğuna delalet eden bir vasıftır. Yine "سار على هينته" “Kişi âdeti üzerine sükûnet ve yavaşlıkla yürüdü” anlamındadır. Aynı kelimenin diğer anlamı vekârdır. Örneğin, "وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا" *“Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir.”*²⁰¹ Allah Teâlâ’nın "وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ" *“(Allah için ba’s) daha kolaydır”*²⁰² sözündeki أهون kelimesi “kolay” manasındadır. Kelimede ‘vav’ harfi üzerine şedde geldiği zaman هَوْن kelimesi, işi kolaylaştırdı anlamındadır. İkinci olarak هُون

¹⁹⁹ a. yer.

²⁰⁰ Vasfi Arslan, *Tasavvufî Açından Bedüzzaman Said Nursî’de “Acz” ve “Fakr” Kavramları*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: S.D.Ü.S.B.E., 2013, s. 98.

²⁰¹ Furkan 25/63.

²⁰² Rûm 30/27.

kelimesi, zillet, za'f, şiddet²⁰³ ve aşağılık duygusu anlamındadır. Kelimenin istif'âl ve tefâ'ul babında استهان و تهاون kelimeleri ise hafife alma, hakir görme anlamındadır.

وَلَا تُهَيِّنَ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالدهرُ قَد رَفَعَهُ

Fakiri aşağılama; belki de bir gün zaman makamını yükseltmişken sen ona diz çökeceksin.²⁰⁴

Hevân kelimesi izzet kelimesinin zıttıdır.²⁰⁵ Zira izzet kelimesi, Yücelik, yüksek makam ve zafer gibi anlamlara gelirken, hevân kelimesi aşağılık, alt tabakanın eziklik durumu ve yenilgi anlamlarına gelmektedir. Kelimenin bir başka manası, boyun eğmektir. Örneğin, atın dişisi uysal olduğu ve sahibine itaat ettiği zaman kendisine "إِنهَا" "لَهُوْنَةٌ مِنَ الْخَيْلِ" denilmektedir.²⁰⁶

Hiz. Peygamber bir hadisinde "أَحِبِّ حَبِيْبِكَ هَوْنًا مَا" "Sevdiğini aşırılık içermeyen bir sevgiyle sev" demiştir.²⁰⁷ Hiz. Peygamber'in demek istediği, sevgi ve nefrette aşırılığa kaçmamak manasıdır. Nitekim bir gün insan sevdiğinden nefret edebilir ya da nefret ettiği birisi sevdiği olur. Aslına bakarsak هَيْنٌ ve هُونٌ kelimeleri arasında mana bağlantısı vardır. Şöyle ki هُونٌ kelimesi zillet ve aşağılık manasında olup 'âciz kimselere özgü bir vasıfken, هَيْنٌ kelimesi ise 'âciz insanlara sergilenen yumuşak ve hoş tavır manasındadır. Böylece birisi 'aciz pozisyonunda olan kimselere denilir, diğeri de 'aciz pozisyondakilere karşı davranma biçimine denilmektedir.²⁰⁸

Kelimenin Kur'ân'daki kullanımlarına geldiğimizde;

هُونٌ kelimesi, "وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ" "Ama onu deneyip rızkı daraltınca da, "Rabbim beni aşağıladı" der"²⁰⁹, "الْيَوْمَ تُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ" "bugün alçaltıcı birazapla cezalandırılacaksınız"²¹⁰; هَيْنٌ kelimesi "قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيْنٌ" "Cebrail, "Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır"²¹¹, "وَتَحْسِبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ"

²⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., C. LI, 4725.

²⁰⁴ Cevherî, a.g.e., s. 1217; İbn Manzûr, a.g.e., C. LI, 4724.

²⁰⁵ İbn Manzûr, a.g.e., C. LI, 4725.

²⁰⁶ a. yer.

²⁰⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsbâ b. Süre, *el-Câmi 'u's-Sahih ve huve Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Utve Avad vd., 1. b., C. IV, y.y.: Şeriketu Mektebetu ve Matbatu Mustafa el-Bâbî ve Evlâduhu, 1962, 360.

²⁰⁸ İbn Manzûr, a.g.e., C. LI, 4725.

²⁰⁹ Fecr 89/16.

²¹⁰ En'âm 6/93.

²¹¹ Meryem 19/21.

“Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur”²¹²

مُهِين kelimesine gelince bu kelime ه-و-ن kökünden türemiş ve Kur’ân’da hep azap kelimesiyle birlikte gelmiştir. Böylece kelime azabın vasfı olmuştur. Örneğin, قَتَابُوا "بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ" “Böylece gazaptan gazaba uğradılar ve kâfirler için “alçaltıcı azap” vardır”²¹³ Kelimenin azap kelimesiyle geçtiği ve aynı anlama geldiği daha 14 ayet vardır. Her seferinde aynı anlamı ifade ettiği için bu ayetle yetinmek kâfi olacaktır.

Böylece ه-و-ن kökünden türeyen kelimeler genelde zillet ve aşağılık gibi anlamlara geldiğini görmüş oluruz. Bu anlamlar ‘acz kelimesiyle eşanlamılı, kudret kelimesinin zıt anlamlardır. Ayrıca “hvn” kelimesi insanlara özgü bir vasıftır. Ama her insanın vasfı değildir. Sadece yoldan şaşanlara ve Allah’ın emirlerine isyan edenlere özgü bir vasıftır. Arap dilinde bir adam için kullanıldığı zaman gördüğümüz gibi رجل هين yumuşak huylu, رجل مهين dendiği zamanda ise kişinin fakirliği ya da zayıf kişiliği sebebiyle aşağılanılmış adam anlamındadır.

2.3. ضعف Za‘f (Zayıflık)

Za‘f, Arapça’da ضعف kökünden gelen bir kelimedir. Za‘f kelimesi, ‘acz kelimesi ile eş ve kudret kelimesi ile zıt anlamlı bir kelimedir. Damma ile yazılan الضَّعْف kelimesi, vücuttaki güçsüzlük anlamındayken; fetha ile yazılan الضَّعْف kelimesi ise, akıldaki güçsüzlük anlamındadır. Kesre ile yazıldığı zamanda الضَّعْف kelimesi, bir şeyin iki katı anlamına karşılık gelmektedir.²¹⁴ Örneğin, "إِذَا لَادُقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ" “O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık.”²¹⁵ Ayet, Hz. Peygamber’in müşriklerin hilelerine meylettği zaman, Allah’ın kendisine dünya ve âhîret azabının iki katını tattıracağını haber vermektedir.²¹⁶ Vücut için "أضعاف البدن" sözü vücudunun organları anlamında kullanılmaktadır.²¹⁷

²¹² Nûr 24/15.

²¹³ Bakara 2/90.

²¹⁴ İbn Maznûr, a.g.e., C. XXIX, 2587.

²¹⁵ İsrâ’ 17/75.

²¹⁶ Mâturîdî, a.g.e., C. VIII, 334.

²¹⁷ Fîrûzîâbâdî, *Besâiru zevi’t-Temyîz fî Letâ’ifi’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 3. b., C. III, Kahire: Vezâratu’l-Evkâfi ve’s-Şûuni’l-İslamiyye, 1996, 476.

Kur'ân'da za'f kökünden gelen kelimelerin neredeyse yarısı bir şeyin iki katı anlamında kullanılmıştır. Diğer yarısı ise güçsüzlük anlamında kullanılmıştır. İstifâal babından استضعف kelimesi, "onu zayıf gördü" anlamındadır.²¹⁸ Bu kelimenin fiil hali Kur'ân'da sekiz ayette geçmiştir. Örneğin, "قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوهُمُ..."²¹⁹ *"Büyüklik taslayanlar, Güçsüz sayılanlara:...derler."* İsim hali ise beş ayette geçmiştir. Örneğin, "قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعِفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ"²²⁰ *"Biz yeryüzünde temel hak ve hürriyetleri kısıtlanmış, baskıcı, zâlim idareler altında ezilen çaresizlerdik" diye cevap verirler."* Kur'ân'da za'f kelimesinin kullanıldığı bir başka ayetler'den: "...وَلَهُ نُرْيَاءُ ضَعْفَاءُ..."²²¹ *"...kendisi ihtiyarlamış ve çocukları da güçsüzken..."*, "إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا"²²² *"Şeytanın dostlarıyla savaşın, esasen şeytanın hilesi zayıftır."*; iki kat anlamında kullanıldığı ayetler'den "يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُصَٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَىٰ اللّٰهِ يَسِيرًا"²²³ *"Ey Peygamberin eşleri, içinizden kim, apaçık çirkin bir harekette bulunursa iki kat azap edilir ona ve bu, Allah'a pek kolaydır."*, "يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوْا اَرْبَابًاۙ اَضْعَفًاۙ مِّمَّنْۢ بَدَاۙ اَنْفُوْا اللّٰهُ لَعَلَّكُمْ تَقْلِحُوْنَ"²²⁴ *"Ey İnananlar! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki başarıya erişesiniz."* şeklinde zikredebiliriz.

Kur'ân'da insanın za'ftan yaratıldığı haber verilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ"²²⁵ *"Allah, sizi bir za'ftan yarattı, sonra (bu) za'fin ardından bir kuvvet kıldı, sonra bu kuvvetin ardından da bir za'f ve yaşlılık verdi. Dilediğini yaratır. O, bilendir, güç yetirendir."* Halebî, ayette geçen üç za'fin birbirinden farklı olduğunu dile getirmektedir. Birinci za'f, insanın toprak ve nutfe olan aslına; ikincisi, onun cenin oluşuna; üçüncüsü ise, yaşlılık ve ihtiyarlık dönemindeki güçsüzlüğüne işaret etmektedir. Ayette zikredilen iki kuvvetin ilkinden, insanın çocukluk dönemindeki hareketi, sütü emecek kapasite ve ağlama yoluyla kötülüğü kendisinden def etmedeki güçleri kast edilirken; ikinci kuvvetten, buluş çağına erdikten sonraki güçleri kast edilmektedir.²²⁶

²¹⁸ Cevherî, a.g.e., s. 679.

²¹⁹ Sebe' 34/32.

²²⁰ Nisâ 4/97.

²²¹ Bakara 2/266.

²²² Nisâ 4/76.

²²³ Ahzâb 33/30.

²²⁴ Âli İmrân 3/130.

²²⁵ Rûm 30/54.

²²⁶ Halebî, a.g.e., C. II, 377.

İnsanın güçsüz olarak yaratıldığı zikredildiği bir başka ayette “Allah, (ağır teklifleri) sizden hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf olarak yaratılmıştır”²²⁷ buyrulmuştur. Râzî, ayette insanın güçsüz yaratılışından maksadın, onun yaratılış olarak değil de şehvetlere ve lezzetlere uyma konusundaki za‘fın kast edildiğini daha yakın görmektedir. Nitekim insan ne zaman taatlara yönelirse o zaman güçlünün hükmünde; ne zaman da ma‘siyetlere yönelirse o zaman güçsüzün hükmünde olmaktadır.²²⁸

Sonuç olarak, Kur’ân ayetlerine baktığımız zaman, güçsüzlük anlamına karşılık gelen za‘f kelimesinin, Allah’ın bir sıfatı değil, sadece insanlar hakkında kullanılmış bir kelime olduğunu görürüz. Nitekim, yaratma konusunda bir şeyi dileyince ona sadece "Ol!" demesi ve o şeyin de hemen oluvermesi²²⁹ vasfına sahip bir Allah’ın ‘âciz kaldığı herhangi bir şeyin bulunması kendisine yakışmaz. Ayrıca Kur’ân ayetleri sürekli Allah’ın güç ve kuvvet sahibi olduğunu vurgulamıştır.²³⁰ Zira kendisine za‘f atfedilen varlık, aynı zamanda ‘âciz olup belli şeylere güç yetiremeyen varlıktır. Bu da ancak Allah’ın yarattığı varlıkların bir sıfatı olabilir. Bunun için insanlar kendi za‘flarının farkında olmalı ve yeri geldiğinde bu za‘flarını güce çevirecek Allah’a teveccüh etmelidirler.

2.4. فقر Fakr (Yoksulluk)

Fakr kelimesi Arapça’da فقر kökünden gelen bir kelimedir. Tekili فَقْرٌ olan bu kelime, omurga kemiklerinin tanesine denilmektedir. Fakir kimse ise, omurga kemiklerini kırık olan kimsedir. Lüğatçılar, yoksul kimseye fakir denilmesinin, omurga kırıklığını yaşayan birisinde görünen zillet ve miskinlik halinden kinaye olduğunu söylemektedirler.²³¹ Dolayısıyla fakır kelimesi, zenginlik manasının zıddı bir anlam taşımaktadır. Bu anlamdan hareketle fakır, ihtiyaç durumuna düşen kimse anlamına da karşılık gelmektedir.²³² İsfahânî, fakrın (ihtiyacın) dört türü olduğunu söylemektedir. Birincisi, insanların ve hayvanların zarûrî hâcetlerinden (tuvalete girme) dolayı ihtiyacı; ikincisi, hayatın yeme ve içme gibi ana geçimlerine sahip olmayanların ihtiyacı; üçüncüsü, nefsin ihtiyacı, dördüncüsü ise insanın Allah’a olan ihtiyacıdır.²³³

²²⁷ Nisâ 4/28.

²²⁸ Râzî, a.g.e., C. X, 70.

²²⁹ Yâsîn 36/82.

²³⁰ bkz. Bakara 2/20; Nahl 16/70; Hac 22/6; Zâriyât 51/58; Hadîd 57/2.

²³¹ İbn Fâris, a.g.e., C. IV, 443.

²³² İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXVIII, 3444.

²³³ İsfahânî, a.g.e., s. 640-641.

Tasavvuf'ta "fakır" kavramının önemli bir yeri vardır. İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) şöyle diyor: "Allah kâinâtı birbirine muhtaç olarak yaratmıştır. Hiçbir varlığa muhtaç olmayanı ise yalnızca Allah'tır."²³⁴ Fakır mevcut olan varlığı da yok olan varlığı da kapsamaktadır. Zira yok olan varlığın, onu var edecek varlığa ihtiyacı vardır. Daha sonra bu varlık hayata geldikten sonra onun varlığını devam ettirecek yeni bir varlığa ihtiyacı vardır. Bu bakımdan fakır tüm mümkün varlıkları kapsamaktadır.²³⁵

Fakrın Tasavvuf'ta iki türü vardır. Birincisi, varlık ile ilgili fakır türü; ikincisi ise davranış ile ilgili fakır türü. Varlık ile ilgili fakır türünün, Allah Teâlâ'nın "*Nerede olursanız olun, O, sizinledir*"²³⁶ ayetinden hareketle genel olarak tüm insanları kapsamaktadır. Davranış ile ilgili fakır türü ise, daha has bir anlama sahiptir. Bu fakır türünde insan, kendi ihtiyacını ve fakrını yalnızca Allah'a izafe etmektedir. Dolayısıyla bu insan, Allah'a olan fakirliğini hissedebilen ve iyice kavrayabilen insandır. Ayrıca bu fakır türü Tasavvuf'ta nefsin davranışıyla ve mücahedesini ile alakalıdır ve Allah'a ulaştırılan yolun anahtarı sayılmaktadır.²³⁷

Kur'ân-ı Kerim'de kelime, 13 yerde (الفقر، الفقير، فقيراً، الفقراء) şeklinde ve "yoksul" anlamında geçmiştir. Bu yoksulluk bazen mal yoksulluğu, bazen de varlık yoksulluğu anlamını taşımıştır. Mal varlığı anlamını taşıyan ayetler'de, genelde yoksullara zekât veya sadaka vermeyi teşvik eden ayetlerdir.²³⁸ Aynı zamanda bu anlamı taşıyan bir de fakir kimselerin yanında Allah'ın bulunduğunu hatırlatan ayetlerdir.²³⁹ Varlık yoksulluğu dediğimiz yoksulluk ise, Hz. Mûsâ'nın " رَبِّي إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ " ²⁴⁰ sözünden bu anlamı çıkartma imkânımız mevcuttur. Hz. Mûsâ'nın فقير sözünü, Allah'tan bir şey istediği ve talep ettiği için kullanmıştır.²⁴¹ Dolayısıyla Hz. Mûsâ, Allah'a ihtiyacını kendi 'aczinin ifade ederek dile getirmiştir. Bu da Allah'ın kudret ve lütfuna ihtiyacını arz ettiği anlamına gelmektedir. Nitekim ihtiyaç ve fakr ancak yaratılan varlıkların bir sıfatı

²³⁴ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Alî b. Muhammed et-Tâî el-Hâtîmî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2. b., C. II, thk. Osman Yahya, y.y.: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985, 57.

²³⁵ el-Hakîm, a.g.e., s. 886.

²³⁶ Nisâ 4/57.

²³⁷ Hakîm, a.g.e., s. 884.

²³⁸ Bkz. Bakara 2/271; Tevbe 9/60; Hac 22/28.

²³⁹ Bkz. Nisâ 4/6, 135; Nûr 24/32; Fâtır 35/15; Muhammed 47/38; Haşr 59/8.

²⁴⁰ Kasas 28/24.

²⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. IV, 492.

olabilir. Allah için böyle bir sıfat söz konusu değildir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Allah’ın kimseye ihtiyacı yoktur, fakir olan sizsiniz.”²⁴²

C. Kudret Kelimesinin Türevleri

1. Fiil Türevleri

1.1. Mâzî Türevi

Kelimenin mâzî türevi Kur’ân-ı Kerim’de 23 yerde قَدَرْنَا، قَدَرُوا، قَدَرَ، قَدَرْنَا، قَدَرْتُمْ، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا، قَدَرْنَا, قَدَرْنَا kelimeleri şeklinde geçmiştir. Kelimede "د" harfinin üstünde şedde olup olmaması, kelimede anlam değişmesine yol açmaktadır.

Kelimleri tek tek ele alacak olursak, قَدَرَ kelimesi Kur’ân’da bir kere gelmiş olup Allah insanın rızkını sınırlandırdığı zaman insanın nankörlüğü anlatılırken kullanılmıştır.²⁴³ قَدَرْنَا kelimesi, Kur’ân’da "فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ" ayetinde geçmiştir. Anlamı hakkında iki görüş ortaya atılmıştır. Kelime tahfif ile okunması halinde iki anlam ortaya çıkmaktadır. Birinci anlam, kudret manası olup Allah’ın bir şeyi yaratmaya ve ona şekil vermeye tıpkı istediği ve murâd ettiği şekilde güç yetirmesidir. İkinci anlam ise takdîr etmek manasından gelerek “varlığa ölümü takdîr ettik” anlamındadır.²⁴⁴ Aynı zamanda çoğu müfessirlerin tercihi, “takdîr etmek” manasında olan teşdîd ile okunan kıraattir.²⁴⁵ Taberî ise ayeti "فمَلَكْنَا فَنِعْمَ الْمَالِكُونَ" anlamına hamlederek buradaki kudretin sahip olmakla alakalı bir anlamı olduğunu söylemiştir.²⁴⁶ Biz kelimenin yaratmak anlamında olan tahfif ile okunan kıraatını tercih etmekteyiz. Çünkü önceki ve sonraki ayetlere baktığımızda, ayetler dirilişin zor olmayacağı sonucuna bağlamak için, insanın yaratılış safhalarını anlatmaktadır.

قَدَرُوا kelimesi Kur’ân’da üç ayette, Allah’ın kıymetini/değerini bilmemek anlamında ve her birisi "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" ifadesi şeklinde geçmiştir.²⁴⁷

قَدِرَ kelimesi فَعَلَ vezninde mebni li’l-mechul fiil kalıbında ve Kur’ân’ın iki yerinde geçmiştir. "وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاء عَلَى أَمْرٍ قَدٍ قَدِرٍ" “*Ve yeryüzünü pınarlar halinde*

²⁴² Muhammed 47/38.

²⁴³ Fecr 89/16.

²⁴⁴ Râzî, a.g.e., C. XXX, 273.

²⁴⁵ Zemahşerî, a.g.e., C. VI, 288. Bu kıraat Ebî Ca’fer’e ve İbn Âmir’e ait olan kıraattir. Bkz. Taberî, a.g.e., C. XXIV, 377.

²⁴⁶ Taberî, a.g.e., C. XXIII, 596.

²⁴⁷ En’âm 6/91; Hac 22/74; Zümer 39/67.

fıskırttı. Böylece sular, taktir edilmiş olan emir üzerine birleşti.”²⁴⁸ İkinci geçtiği yerde rızıkı azaltmak manasında gelmiştir.²⁴⁹

Genelde ölçüp biçmek anlamına gelen قَدَّرَ kelimesi beş yerde geçmiştir. Fussilet Suresi’nde geçen bu kelime "وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَانَهَا" şeklinde geçmiştir. Müfessirler bunu Allah’ın yeryüzünde dağlardan çıkan hazinelerden, bulutlardan inen yağmurlardan ve denizden çıkan balıklardan kullara rızık takdîr ettiği anlamında tefsir etmiştir. Yani Allah, kulların hayatlarını devam ettirebilmesi için onlara bu rızıklardan belli ölçülerde vermiştir.²⁵⁰ Aynı kelime Müddessir Suresi’nin üç ayetinde yine ölçüp biçmek anlamında gelmiştir.²⁵¹ Beşinci yerde kelime A’lâ Suresi’nde zikredilmiştir: "وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ" ²⁵² Meallerde ölçüp biçmek, takdîr etmek, planlamak, ölçü takdîr etmek, bir ölçüye göre yapmak şeklinde çevrilirken, kelimenin Râzî tefsirinde anlamı şöyle açıklanmıştır: “Allah gökyüzü, yeryüzü, gezegenleri, unsurları, madenleri, bitki, hayvan ve insanları şekil ve kemik bakımından belirli bir ölçüye göre yaratmış ve her birine bu dünyada kalma süresini belirlemiştir. Aynı zamanda bu nesnelere sıfat, renk, tat, koku, vaz’iyyet, güzellik veya çirkinlik, mutluluk veya mutsuzluk, hidayet veya dalâlet bakımından da belirli bir ölçü yapmıştır.”²⁵³

قَدَّرْنَا kelimesine gelince; bu kelime Kur’ân’da قَدَّرْنَاها, قَدَّرْنَاها, قَدَّرَهَا, ve قَدَّرُواها şeklinde geçmiştir. Bu kelimelerin hepsi aynı köke dayanmakta, fakat öznesi değişmektedir. Geçtikleri ayetlere göre anlamları bazen hüküm vermek/القضاء, bazen bir şeyin ölçüsünü belirlemek olmuştur. Mesela قَدَّرْنَا kelimesi iki ayetteki anlamı hüküm verdik anlamı olmuştur "إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ" “Onun hanımı (kadını) hariç. Çünkü onun mutlaka geride kalanlardan (helâk olacaklardan) olmasını takdîr ettik.”²⁵⁴ Bir başka ayette "فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا هَا مِنْ الْغَابِرِينَ" “Böylece onu ve ailesini, hanımı hariç (olmak üzere) kurtardık. Onu geride kalanlardan takdîr ettik.”²⁵⁵; "أَنْحُنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ" “Aranızda ölümü takdîr eden biziz.”²⁵⁶ Kelimenin üçüncü geçtiği yerdeki anlamı belirlemek, mesafeyi

²⁴⁸ Kamer 54/12.

²⁴⁹ Talak 65/7.

²⁵⁰ Taberî, a.g.e., C. XX, 388.

²⁵¹ Müddessir 74/18-20.

²⁵² A’lâ 87/3.

²⁵³ Râzî, a.g.e., C. XXXI, 140; Sinan Öge, *Allah’tan Âlem’e İlâhî Fiiler*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2009, s. 134.

²⁵⁴ Hicr 15/60.

²⁵⁵ Neml 27/57.

²⁵⁶ Vâki’a 56/60.

"وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَاهِرَةً وَقَدَرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّامًا تAYIN Etmektir: "Sebe' halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler arasında (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk. Oralarda **gidiş gelişi belirledik** (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: "Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın."²⁵⁷

قَدْرَه ve قَدْرَانَه kelimeleri Kur'an'da ayın menzillerinin yerlerini belirlemek için kullanılmıştır.²⁵⁸ Bunun yanında "وَوَخَّلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا"²⁵⁹ ayetindeki قَدْرَه kelimesini müfessirler şöyle tefsir etmiştir: Allah her şeyi yaratıp o şeyleri kahrının, tedbirinin ve takdîrinin altında kılmıştır.²⁶⁰ Râzî bunu daha çok açıklayarak şöyle tefsir etmiştir: Her şeyi bir ölçü ile yaratmak demek, her şeyi ölçülü ve mükemmel bir şekilde yaratıp ona kendi gücünü aşmayacak ilkeler belirlemektir.²⁶¹

Kaldı ki "قَوَارِيرٍ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوا مَا تَقْدِيرًا"²⁶² ayetinde قدروها kelimesiyle ilgili iki görüş ileri sürülmüştür: Ayet cennet ehli etrafında dolaşan ve ellerinde içecek bardakları bulunan meleklerden bahsetmektedir. İbn Abbas ve Mucâhid'e göre, meleklerin taşıdıkları bardakların içi az ya da fazla olmaksızın, tam kişinin doyacağı miktarda olması anlamındadır. İkinci görüş ise içecek ölçüsü, daha önce kişinin hayalinde kurulduğundan bardaklardaki içeceğin de tam hayal ettiği ölçüde olacaktır.²⁶³ Abese Suresi'nde geçen "مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ"²⁶⁴ "Az bir sudan (meniden). Onu yarattı ve ona ölçülü bir şekil verdi."²⁶⁴ قدره kelimesiyle insanın azâlarını ölçülü bir şekilde yaratmış olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁵

1.2. Muzâri' Türevi

Kelime Kur'an-ı Kerim'de 2 yerde تَقْدَرُوا, 1 yerde تَقْدِيرٌ, 12 yerde يَقْدِرُونَ, 3 yerde يَقْدِرُونَ, 1 yerde يَقْدِرُ olmak üzere 19 muzari' türevi geçmektedir. Bu kelimelerin anlamları ayette geçtikleri bağlama göre değişmektedir ve her zaman aynı olmamaktadır. Bu kelimelerin geçtiği bazı açıklamaya ihtiyaç duyan ayetleri ele alacağız. Yukarıda zikrettiğimiz تقدرُوا kelimesi kullar için kullanılan bir ifadeyken قدر kelimesi Allah için kullanılan bir ifadedir: "إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدُرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ"²⁶⁶

²⁵⁷ Sebe' 34/18.

²⁵⁸ Yunus 10/5; Yâsîn 36/39.

²⁵⁹ Furkân 25/2.

²⁶⁰ İbn Kesîr, a.g.e., C. X, 284.

²⁶¹ Râzî, a.g.e., C. XXIV, 47.

²⁶² İnsan 76/16.

²⁶³ Kurtubî, a.g.e., C. XXI, 475.

²⁶⁴ Abese 80/19.

²⁶⁵ Râzî, a.g.e., C. XXXI, 61.

geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."²⁶⁶ Bu ayette أن تقدروا kelimesinin anlamı şu şekildedir: Onları elinize geçirip de elinizin altında güçsüz kalmalarından önce ya da kendilerini yakalayıp onlara güç yetirmenizden önce tevbe edenlere sayılan cezaları uygulamayın. Nitekim sözlüklerde kudretin böyle bir anlamı "مالي عليه مقدرَةٌ أي قدرة" "ona gücüm yetmez" şeklinde geçmiştir.²⁶⁷

Tefsirlerde "من قبل أن تقدروا عليهم" ifadesini özel olarak açıklamamışlar fakat ayeti şu şekilde tefsir etmişler: Şirk koşanları, Allah'a ve Resülüne düşmanlık besleyenleri ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarıcıları yakalamadan önce/gücünüz onlara yetmeden önce tevbe ederlerse, Allah'ın kendisine ve Resülüne düşmanlık besleyenler için koymuş olduğu öldürme, asma, elleri ve ayakları çaprazdan kesme ve devletten uzaklaştırma gibi cezalar uygulamayın.²⁶⁸ Râzî, ayetin anlamına başka bir ayrıntı daha getirmiştir; şöyle ki bu hüküm Hudûdullah söz konusu olduğu zamanda geçerli olup kişi ele geçirildikten sonra tevbe ederse, onun bu tevbesi geçerli olmayacakmış gibi bir anlam çıkmaktadır karşımıza. Fakat İmam-ı Şafi'ye gelince, onun tevbenin öncesi ve sonrası ile alakalı başka bir görüşü vardır. Şöyle Hakkullah söz konusu olduğu zaman, ister suçluları yakalamadan önce ister sonra had onların tevbe etmeleriyle düşmektedir. Çünkü Mâ'iz recmedildiği zaman tevbe etmişti. Fakat Sahabîler recmi tamamlamıştı. Daha sonra bunu Hz. Peygamber'e anlattıkları zaman, onlara "onu bıraksaydınız ya" demişti. Böylece tevbe mükelleften hukûkullah ile alakalı her şeyi düşürmektedir şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Buna ilaveten, hukuku'l-İbâd yani kan davası olduğu zaman bu tevbenin geçerliliği söz konusu olmayıp kişiye had ya da kısâs uygulanmaktadır.²⁶⁹

"وَأَخْزَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ" kelimesinin Kur'an'da geçtiği diğer anlam da, "Ve henüz ulaşamadığınız, Allah'ın kuşatmış olduğu diğer (ganimetler) var. Ve Allah, herşeye kadirdir."²⁷⁰ ayetindeki لم تقدروا ulaşamadığınız ifadesi, "henüz güç yetiremediğiniz" anlamındadır.²⁷¹

²⁶⁶ Mâ'ide 5/34.

²⁶⁷ Cevherî, a.g.e., C. II, 787.

²⁶⁸ Taberî, a.g.e., C. VIII, 391; İbn Kesîr, a.g.e., C. V, 184.

²⁶⁹ Râzî, a.g.e., C. XI, 224.

²⁷⁰ Fetih 48/21.

²⁷¹ Ayrıca لم ifadesi henüz -madığınız anlamını vermiştir. Fakat تقدروا başına لن harfi gelmiş olsaydı o zaman gelecekte güç yetiremeyeceğiniz gibi bir anlam ortaya çıkardı.

Kur'ân'ın bir yerinde geçen لن نقدر sözüne gelince "وَدَا النُّونُ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ" "*Zünnûn 'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum"* diye dua etti."²⁷² Buradaki لن نقدر ifadesiyle ilgili görüşler farklı olmuştur. Fakat bu konuyu sözlük kısmında ele aldığımız için burada görüşleri tekrar ele almayacağız.

Kur'ân'ın 12 ayetinde geçen ve ele aldığımız kelimeler arasında üçüncü sırada yer alan يَقْدِرُ türevine gelince, kelime üç ayet hariç, geçtiği bütün ayetler'de rızkı kısıtlamak/azaltmak anlamında gelmiştir.²⁷³ Geçtiği bu üç ayetten ikisinde güç yetiremeyen kul,²⁷⁴ birisinde ise güç yetiren Allah anlamındadır.²⁷⁵

Dördüncü sırada yer alan يَقْدِرُونَ kelimesi üç yerde geçmiştir. Bunların ikisinde مما "لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ" "*Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*"²⁷⁶ Ayette kelime, gösteriş yaparak, zarar vererek hayır yaptıklarını sananların aslında bu işlerinin boşa çıkacağı ve bu işlerin karşılığının elde edilemeyeceği ifade edilmiştir. Diğer ayette "مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ" "*Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.*"²⁷⁷ Burada aynı şekilde, kâfirlerin dünyada yaptıkları hayırlı amellerin, ahirette tıpkı rüzgarda savrulmuş külün bir şeye güç yetiremediği gibi, onlar da amellerinin izi olan sevabı görmeye güç yetiremeyecekler.²⁷⁸ Geçen iki ayette "elde edememe" manasını ifade etmek için يَقْدِرُونَ kelimesi kullanıldığında, insanın 'acziyetini andırmaktadır. Demek ki Allah kullarına, amelleri meydana getirirken niyetin önemli olduğunu bildirmektedir. Dürüst ve iyi niyet taşımamak ve amelleri imanlı bir şekilde

²⁷² Enbiyâ 21/87.

²⁷³ Ra'd 13/26; İsrâ' 17/30; Kasas 28/82; Ankebût 29/62; Rûm 30/37; Sebe' 34/36, 39; Zümer 39/52; Şûrâ 42/12.

²⁷⁴ Nahl 16/75-76.

²⁷⁵ Beled 90/5.

²⁷⁶ Bakara 2/264.

²⁷⁷ İbrahim 14/18.

²⁷⁸ Zemahşerî, a.g.e., C. III, 371.

yapmamak, kıyamet gününde amellerin karşılığını alamama sonucuna götürmektedir. Böylece Allah onları o günde kudretsiz ‘âciz olarak bırakmış olmaktadır. Böylece kudret kelimesinin nefî hali, kesb kelimesiyle birlikte geldiği zaman elde edememek, kazanamamak, karşılığını bulamamak anlamındadır.

Muzâri‘ türevinin son kelimesi يُقَدِّرُ kelimesi düzenleyip takdîr etmek, belirlemek, ölçüp biçmek ve ölçü koymak anlamlarına gelmektedir. Örneğin, "وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ" “Geceyi ve gündüzü Allâh takdîr ediyor”²⁷⁹ Ayrıca kelimenin manasını sözlük kısmında ayrıntılı bir şekilde ele almıştık.

1.3. Emir Türevi

Kur’ân’da قَدَرَ kökünden gelen ve emir sigasında geçen sadece bir kelime Sebe’ Suresi’nde vârid olmuştur "أَنْ اَعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِرْ فِي السَّرْدِ وَاَعْمَلُوا صَالِحًا اِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" “Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbîh edin” dedik ve “(Bütün vücudu örtecek) zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık. “Salih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm” diye vahyettik.”²⁸⁰

2. İsim Türevleri

2.1. القَدْرُ Kader

Bu kelime Kur’ân’da ölçü anlamında kullanılmıştır. Çoğu zaman bu kelime, gökyüzünden inen yağmurun bir ölçüye göre indiğini ifade ederken kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili Kur’ân’da 5 ayet vardır. Bunlardan وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّا فِي الْأَرْضِ "وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّا فِي الْأَرْضِ" “Biz, gökten **belli bir ölçüde** su indirdik de (faydalanmanız için) onu yeryüzünde tuttuk. Bizim onu tamamen gidermeye de muhakkak gücümüz yeter.”²⁸¹

Kelimenin diğer anlamı bir şeyin veya bir insanın belirlenmiş olan kaderidir: ثُمَّ "ثُمَّ" “Sonra kaderin gereği (**takdîr edilen zamanda** buraya) geldin yâ Mûsâ!”²⁸²

²⁷⁹ Müzzemmil 73/20.

²⁸⁰ Sebe’ 34/11.

²⁸¹ Mü’minûn 23/18.

²⁸² Tâhâ 20/40.

Mürselât Suresi'nde "إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ" ²⁸³ belirlenen bir süreye kadar anlamına gelmiştir. Bakara Suresi'nde "وَمَتَّعُوهُمْ عَلَىٰ الْمَوْسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَىٰ الْمُقْتَرِ قَدَرُهُ" ²⁸⁴ her iki kelime "gücüne/imkanlarına göre" anlamına gelmiştir. Böylece قَدَرُ kelimesinin, ölçü, kader, belli bir süre ve güç olmak üzere dört anlamı ortaya çıkmaktadır.

2.2. القَدْر el-Kadr

Bu kelime Kur'ân'da yedi yerde geçmiş ve üç manaya gelmiştir. Kur'ân'ın indiği Kadir Gecesi anlamında gelmiştir: "إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ" "*Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.*"²⁸⁵ Mücâhid'e göre Allah bu gecede ölüm, ecel ve rızık gibi konularda kullar hakkında istediği her şeyi takdîr ettiği için Kadir Gecesi olarak adlandırılmıştır. İbn Abbas'a göre bu gece, sene içinde rızık, yağmur, hayat veya ölüm, Hac'a gidecek kimselerin isimleri ve babalarının isimleri dahi yazıldığı için Kadir Gecesi olarak isimlendirilmiştir. Üçüncü görüşe göre ise birine لفلان قدر denildiğinde onun şeref ve büyük makam sahibi olduğu anlamı kastedildiği gibi, bu gece de şerefi ve büyüklüğü dolayısıyla قدر gecesi olarak adlandırılmıştır.²⁸⁶

Kelimenin Kur'ân'da ikinci geçtiği anlam, ölçü ve belirli vakit anlamıdır "قَدْ جَعَلَ" "Allah her şey için **belirli zaman** tayin etmiştir"²⁸⁷. Bir de kelime üç yerde "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" kalıbında geçmektedir.²⁸⁸ Bu ayetler'de anlamı değer ve kıymettir. Bu ayetler'de biri قَدَرَ (fethalı) diğeri قَدْرَهُ (sükûnlu) şeklinde iki kelime geçmiştir. Her ikisi de kadr kıymet bilmek anlamındadır. Yani ayetin manası şöyle olmaktadır: "Allah'a yakışan şekilde kıymet verilmesi gerektiği gibi kıymet vermediler."

2.3. التقدِير et-Takdîr

Bu lafız Kur'ân'da beş ayette geçmiştir. Bu beş ayetten üç tanesinde Allah'ın Azîz ve Alîm sıfatlarıyla geçmiştir: "ذلك تقدير العزيز العليم" "*bu Alîm ve Azîz Allah'ın takdîridir*"²⁸⁹. Zira o ayetler'de sırayla, güneşin ve ayın birer ince hesaplama aracı kılınması, güneşin yönergesinde akıp gitmesi, gökyüzünün yıldızlarla süslenmesinden

²⁸³ Mürselât 77/22.

²⁸⁴ Bakara 2/236.

²⁸⁵ Kadr 97/1.

²⁸⁶ el-Kurtubî, a.g.e., C. XXII, 391-392; es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, 1. b., C. XV, Kahire: Merkezu Hecl li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2003, 534.

²⁸⁷ Talâk 65/3.

²⁸⁸ En'âm 6/91; Hac 22/74; Zümer 39/67.

²⁸⁹ En'âm 6/96; Yâsîn 36/38; Fussilet 41/12.

bahsedilmektedir. Allah'ın böylesine ince ölçüp biçmesi bambaşka ve apayrı bir takdîre sahip olduğunun bir kanıtı olup bunları yaratmak ancak ulu ve her şeyi bilen bir ilâha yakışmaktadır. Bundan dolayı ayet sonunda Allah'ın Azîz ve Alîm sıfatlarının zikredilmesi duruma uygun düşmüştür. Râzî buna şöyle açıklama yapmıştır: “Azîz kudretin kemâline delalet etmekte, Alîm ise ilmin kemâline delâlet etmektedir. Bu ne güzel bir ayet sonudur! Çünkü bu tür işler mükemmel bir kudret ve etraflıca bir ilim olmadan hâsıl olmaz.”²⁹⁰

Kelimenin Kur'ân'da ikinci geçtiği mana, daha önce bahsi az da olsa geçmiştir. “وَوَخَّلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا”²⁹¹ Buradaki mana Allah'ın, her şeyi hikmetin gerektirdiği gibi yaratmış olmasıdır. Takdîr, kullara varlıkların miktarını belirlemesidir. Yani varlıkları, meleklerin yazdığı kitapta yazarak takdîr etmiştir. Ayetin anlamıyla ilgili bir başka görüş de, Allah her şeyin uzunluğu, eni, rengi, benzeri özellikleri ve kalma süresini belirleyip yaratmış olduğu şeklindedir.²⁹²

İnsan Suresi'nde takdîrin ölçme anlamını ifade eden “قَدَرُوا مَا تَقْدِيرًا” kalıbı, bahsi daha önce mâzî türevini işlerken, ayetle ilgili geçen tefsir görüşlerini ele aldığımız için buradaki anlamı içindeki içeceği ne fazla ne az, tam içecek kişinin ihtiyacını giderecek ve onu doyuracak şekilde miktarı ayarlanmış içecek bardakları anlamında geldiğini söylemekle yetiniyoruz.

2.4. مقدار Mikdâr

Daha çok süre bağlantısıyla ölçü anlamına gelen “مقدارًا” kelimesi, Kur'ân'da üç yerde geçmiştir. Örneğin, “اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ” “Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey O'nun katında bir ölçü iledir.”²⁹³ Kelimenin geçtiği diğer iki yerin birinde Secde Suresi'nde: “ثُمَّ يُعْرَجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ” “Sonra o iş O'na bir günde yükselir. O günün miktarı, sizin saydığınız bin yıl kadardır.”²⁹⁴ Diğer Me'âric Suresi'nde “فِي يَوْمٍ

²⁹⁰ Râzî, a.g.e., C. XXVII, 110.

²⁹¹ Furkan 25/2.

²⁹² et-Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl, *Mecme'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 1.b., C. VII, Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005, 204-205.

²⁹³ Ra'd 13/8.

²⁹⁴ Secde 32/5.

“Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye **gücünün yeteceğini** görmediler mi? Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁰⁰

İkinci sırada ele alacağımız kelime, Kur’ân’da beş yerde geçen قادرون kelimesidir. Allah yapmayı taahhüt ettiği bir şey için bu kelimeyi kullanmıştır. Örneğin, "وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِنَّ لَقَادِرُونَ" *“Ve muhakkak ki Biz, onu (yağmuru) elbette (buharlaştırarak) gidermeye kaadirikiz.”*³⁰¹, "عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ" *“Doğuların ve Batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter. Bizim önümüze geçilemez.”*³⁰²

Bir ayette ise insanlar hakkında kullanılmıştır:

"إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَارْبَتْهَا وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتْيَهَا أَمْرًا لَّيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ"

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) gelirir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”³⁰³

Üçüncü sırada yer alan قادرين kelimesi Kur’ân’ın iki yerinde geçmiş; bir ayette "بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوِّيَ بَنَاتَهُ" *“Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye **gücümüz yeter.”***³⁰⁴ Dirilişe inanmayan kâfirleri muhatap almış bir ayetidir. Diğer ayet ise "وَغَدَوْنَا عَلَىٰ حَرْبٍ قَادِرِينَ" *“Evet yoksullara yardıma) **güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler.”***³⁰⁵

³⁰⁰ Ahkâf 46/33.

³⁰¹ Mü’minûn 23/18.

³⁰² Me’âric 70/40.

³⁰³ Yunus 10/24.

³⁰⁴ Kıyâmet 75/4.

³⁰⁵ Kalem 86/25.

3.2. قدير Kadîr

Kur'ân'da Allah'ın diğer sıfatlarına göre en fazla yerde geçen قدير veznindeki kelimesidir. Kelime "إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" ayetlerinde geçmektedir. Bu tür ayetler'de Allah, gücü yettiği belirli bir olayı zikretmekte; ayetin sonunda da "Nitekim O her şeye kâdirdir" cümlesini eklemektedir. Bu ayetler'de güç yetirilen şey va'îd konusu olabilirken aynı zamanda va'd konusu da olabilmektedir. Örneğin, "وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ" "Allah sana bir sıkıntı verirse, O'ndan başkası gideremez. Sana bir iyilik verirse başkası onu engelleyemez. O, her şeye Kadîr'dir."³⁰⁶

Bunun yanında zulm edilenlere zaferi va'd etmesi, istediği her şeyi yaratabilmesi, dirilişe gücü yetmesi, istediği kimseyi kısır bırakması, peygamberler göndermesi, insanlar nerede olurlarsa olsunlar onları getirmeye gücü yetmesi gibi konular, kelimenin geçtiği ayetlerdir. Burada hepsini zikretmiyoruz. Çünkü bu konuları muhteva kısmında ayrıntılı olarak anlatacağız. Ancak şunu hatırlatalım; bu kelime lügat bakımından kudret sıfatını en güzel şekilde ifade eden bir kelimedir ve قادر kelimesi gibi فاعل vezninde olmasına rağmen bazı yerlerde, قدير kelimesi daha etkileyici mana taşımıştır. Özellikle lîn harflerinden olan "ي" harfi taşıması, kelimeye daha da güzel anlam yüklemektedir. Kelimenin böylesine gönle işleyen bir mana taşımasının bir kanıtı, Kur'ân'da قادر kelimesinden daha çok yerde geçmesi olup, toplam 45 yerde geçmiştir.

Ele aldığımız قدير ve قادر lafızlarının geçtiği ayetlere baktığımızda, قادر lafzı ilk olarak, daha çok ta'accup sorusu içeren ayetler'de geçmiştir. Bu ayetler'de Allah gücü yeteceği eylemi doğrudan söylemek yerine, dolaylı olarak soru şeklinde muhatabına iletmiştir. Öyleyse قدير kelimesi bir ayet dışında her ayette zikri geçen şeyi destekleyecek manada ayetin sonuna gelmiştir.³⁰⁷ İkinci olarak, قادر kelimesi iki ayette faili kul olarak geçmişken "وَعَدُوا عَلَىٰ حَزْدٍ قَادِرِينَ"³⁰⁸; "وَوَظَنَ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا"³⁰⁹ hep Allah olmuştur.

³⁰⁶ En'âm 6/17.

³⁰⁷ Mumtahine 60/7.

³⁰⁸ Yunus 10/24.

³⁰⁹ Kalem 68/25.

3.3. مقتدر Muktedir

Allah'ın mübalağa ifade eden sıfatı olan bu kelime, مفتعل vezninde olup kudreti sonsuz olan varlık anlamındadır. Kur'ân'da bu kelime مقتدر, مقتدرين ve مقتدرا olmak üzere üç şekilde geçmektedir. Kelime Allah'ın azametli kudretini anlatmaktadır. Genelde suçluları azap etmeye gücü yeten Allah'ı hatırlatmaktadır.³¹⁰ Fakat bir ayette müminler hakkında “melîk ve muktedir” ifadeleri geçmektedir. Onunla kastedilen anlam, müminlere Allah katında bahçeler ve nehirler bulunacağını bildirmesidir.³¹¹

Hattâbî kelimeyi şöyle tanımlıyor: Muktedir, kendisine hiçbir şey mümteni' olmayan, şiddet veya kuvvet ile hiç kimsenin kendisine karşı çıkamayacağı tam kudret sahibi olandır. Hâlîmî'ye göre ise, Muktedir: Kâdir olduğu fiili yapmak suretiyle kudretini ortaya çıkarandır. Allah Teâlâ yapmamış olduğu birçok şeye gücü yeterse de, iktidar onun mâzide gerçekleştirmiş olmasıyla ilgilidir.

Gazzâlî (ö. 505/1111)'ye göre muktedir ve kâdir isimleri kudret sahibi anlamındadır. Ancak ikisi arasında biraz anlam farkları vardır. Kudret irade ve ilmin takdîriyle bir şey icat etmek kabiliyetidir. Muktedir kudretin mübalağa ismidir. Kâdir ismi ise isterse yapar, isterse yapmaz demektir. Allah şu anda kıyameti koparmaya kadirdir. Çünkü isterse bunu yapar. Onun kıyameti şu anda koparmaması, onun henüz bunu dilemediği anlamındadır. Bunun böyle olması, Allah'ın kudret sıfatına hâlel getirmemektedir. Bir de Gazzâlî Allah'ın kâdir-i mutlak oluşunun, her varlığı yaratan ve bu eylemde kimseye muhtaç olmayan Allah anlamında olduğunu söylemektedir.³¹²

³¹⁰ Kamer 54/42.

³¹¹ Kamer 54/55.

³¹² el-Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *el-Esmâü'l-Hüsnâ*, ter. M. Ferşat, 1. b., y.y.: Ferşat Yayınları, 2005, s. 161.

İKİNCİ BÖLÜM
ALLAH'IN KUDRET SIFATININ DİĞER SIFATLARIYLA
İLİŞKİSİ

Önceki kısımda kudret kelimesinin kavramsal boyutunu inceledik. Kavramın, dilde ne tür anlamlara geldiğini birçok örnekle açıklayarak kudret kelimesinin alt zeminini oluşturmaya çalıştık. Şimdi de Kur'ân'daki anlam boyutuna geçeceğiz. Muhteva incelemesi kısmı, tezin ana kısmını teşkil etmektedir. Nitekim tefsir çalışmalarının bu aşamasında kavram, Kur'ânî perspektiften ele alınmaktadır. Zaman zaman kudret kavramıyla aynı ayette geçen diğer kavramlara da değinmemiz yerinde olacaktır. Zira bu kelimeler, kudret kelimesinin mana alanını daha çok genişletmekte ve aydınlatmaktadır. Bunun sonucunda, Kur'ân'ı okuduğumuzda, kudret kelimesinin, neyi çağrıştırıp neyi çağrıştırmadığı; muhatabına ne zaman, neyi ve ne amaçla söylediği bizim için daha kolay anlaşılacaktır.

Bu başlık altında kudret kavramının geçtiği ayetleri ele alacağız. Ayrıca bu kavramın anlamına taalluk eden dolaylı ayetlere de değineceğiz. Nitekim Allah'ın kudret sıfatının yansımalarını, her ayette görmemiz mümkündür. Bunun için Allah'ın kudret tecellilerini, ilgili ayetler ışığında izaha çalışacağız. Bu bölümde, kudret kelimesinin geçtiği ayetlerle sınırlı kalmayarak, aynı zamanda ulûhiyet, yaratma, yönetme, öldürme ve diriltme gibi kudret sıfatının tezâhürleri sayılan bu gibi kavramların geçtiği ayetleri de ele alacağız.

Geçmiş zamanlardan beri insan hep Yüce bir varlık aramıştır. Bu arayışının arkasında yatan sebebin, aşkın bir varlığa duyulan ihtiyaç olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim insan etrafına baktığında, doğada gücünün yetmediği bir sürü olay müşahade etmektedir. Örneğin, şiddetli yağan yağmur ve esen rüzgar vb. olayların, ânîden gelişine ve gidişine bir türlü anlam verememektedir. Bazen bu olaylara herhangi bir müdahalesi bulunmadığı halde, doğanın kızdığını sanarak korkmuş ve 'aczinin farkına varmıştır.

Demek ki insan sınırlı bir güce sahip olduğunun farkına varınca, gücü başka bir varlıkta bulma arayışına girmiş olmalıdır. Bu arayışa giren insanların bazısı Allah'ın varlığını idrak ederken, bazılarının gaybi bir varlığa yönelmek tatmin etmemekteydi. Bu nedenle taştan veya hurmadan putlar yaparak ihtiyaç anlarında onlara yönelir, isteklerini sunarlardı. Kimi topluluklar, doğada kendilerine güç kaynağı teşkil eden güneşi, yağmuru, rüzgarı, şimşegi ve yıldızları ilâh edinmişti. Zira bunlar onların hâkimiyeti altında olmayan ve hep kendilerinde merak oluşturan güç kaynaklarıydı.

Dolayısıyla insan, hep kendisinden daha güçlü ve yine özellikleri kendisinden daha üstün bir varlığı kutsamayı bilmiştir. Böylece diyebiliriz ki Allah'ın kudretini anlamak, imanlı kalp taşımaktan geçmektedir. İnsanın imanlı bir kalbe sahip olması da, kendi 'âczini itiraf etmekten geçmektedir. Zira bunu itiraf ettiği takdîrde Allah'ı bulması kaçınılmazdır. Allah'ı bulan insan ise, kendi kapasitesinin sınırını anlayarak Allah'a kulluğunu ona göre yapacaktır. Bu minvalde Allah'ın kudret sıfatıyla alakalı ele alacağımız sıfatlar, sadece Allah'a ait olan sıfatlar olup hiçbir varlığın sahip olamadığı sıfatlardır.

Allah'ın kudretinin ezeli olduğu konusu şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat Mu'tezilî âlim Cübbâî, "وهو على جمعهم إذا يشاء قدير" "O, onları (yeryüzünde ve gökyüzünde yarattığı varlıkları) isteyeceği zamanda bir araya getirmeye kadirdir"³¹³ ayetinden hareketle, Allah'ın kudretinin muhdes olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bu sonuca, ayette yer alan إذا sözünden hareketle ulaşmıştır. Zira إذا kelimesi zaman zarfı ifade eden bir harf olup, ayrıca يشاء kelimesi, geleceği ifade eden bir fiildir. Ayette zikredildiği üzere, Allah insanları toplama işini belirli bir zamanda yapacaktır. O zaman Allah'ın insanları toplayacak gücü de belli bir zamana kadar ertelendiğinden; bu sıfatın kadîmliği ortadan kalkmıştır. Bu görüşünün bir başka açıklaması ise şöyledir; ayette yer alan إذا kelimesi, hem يشاء fiiline, hem de قدير kelimesine racidir. Dolayısıyla taşıdığı "belirli zaman" manası, sadece يشاء kelimesine değil aynı zamanda ondan sonra geçen يقدر kelimesine de mana yüklemiştir.³¹⁴ Fakat Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşe katılmamakta; O'nun kudret sıfatının da ezeli olduğunu söylemektedirler.

³¹³ Şûrâ 42/29.

³¹⁴ Râzî, a.g.e., C. XXVII, 173.

1. İlâh ve Rab

“Ulûhiyet” ve “Rubûbiyet” sıfatları, mutlak kâdirin olmazsa olmaz sıfatlarıdır. Sadece Allah-u Teâlâ’ya nispet edilen bu sıfatlar, derin anlam boyutuna sahiptir. Bu ufku geniş sıfatların, sadece Allah-u Teâlâ’da bulunması, hiç kimsede bulunmayan üstün sıfatlara sahip olmasını gerektirmektedir. Bunlar arasında yaratma, hür irade, hikmet, kudret gibi birçok üstün sıfat sayılabilir. Allah’ın ulûhiyet ve rubûbiyetiyle ilgili Câhiliye Araplarının algısı bize kudret sıfatıyla alakalı geniş bir anlam dünyası sunmaktadır. Dolayısıyla bu başlık altında konu, Câhiliye Arap algısı ve onların put anlayışları açısından ele alınacaktır. Zira böyle işlediğimiz takdîrde, kavramların kudretle alakalı en müşahhas tablosu ortaya konmuş olacak ve konu vuzuha kavuşacaktır.

Sözlükte, İlâh kelimesi إله kökünden gelmekte olup, çoğulu putlar anlamına gelen الهة kelimesidir. Kelime, hem tapınılan Allah’ın adı, hem de O’nun dışında tapınılan her şeyin adı anlamını taşımaktadır.³¹⁵ Dolayısıyla mutlak olarak zikredildiği takdîrde ilâhın tanrı anlamına geldiği, Allah’ın ise gerçek Tanrı’nın adı olduğu ortaya çıkmaktadır.³¹⁶ İbnü’l-Heysem, ilâh konumunda olan varlık, ma‘bûd bir varlık olmadan ilâh olamaz şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Ayrıca yaratma, yürütme, rızık verme ve kuluna güç yetirebilme gibi sıfatlara sahip olmayan varlık yine ilâh değildir. Ona göre إله kelimesinin aslı هلا/سığıнды kelimesidir. Bu kelime, mahlûkatın hâcet ve musibet zamanında Allah’a sığındıkları anlamını ihtiva etmektedir.³¹⁷ İsfahânî’ye göre ilâh kelimesi “hayrete düşen” anlamında إله kökünden gelmektedir. Dolayısıyla bu şekliyle إله kelimesi, Allah’ın sıfatlarını tefekkür etmenin insanı hayrete düşürdüğü manasını çağrıştırmaktadır.³¹⁸

Müfessirler nezdinde, kelimenin ifade ettiği anlamlara gelince, Mâturîdî ulûhiyeti, yaratmaya güç yetirme şeklinde tanımlamaktadır.³¹⁹ Kuşeyrî (ö. 465/1072) ilâh vasfının

³¹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., C. III, 114.

³¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İlâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2002, C. XXII, s. 64.

³¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. III, 114.

³¹⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 83.

³¹⁹ el-Harbî, Ahmed b. Abadillah b. Dahil el-Lehibî, *el-Mâturîdiyye Dirâseten ve Takvîmen*, 1. b., Riyad: Dâru’l-Âsima, 1413 h., s. 211. Bu görüş yazar tarafından eleştirilip ilâh, yaratmaya gücü yeten kâdir varlık anlamında değil, kulluk edilmeye layık varlık anlamında olması gerektiğini söylemektedir. Nitekim ilâhın bu tanımını, lugatçıların ittifak ettiği tanımdır. Bu şekilde müellif, Mâturîdî’nin ilâh ve rab kavramları arasında bir anlam farkı gözetmemesini eleştirmektedir.

sadece büyük makama sahip olanların ve efendilerin vasfı olduğunu söylemektedir.³²⁰ Râzî'ye göre, İlâh kelimesi, kulluk edilen varlık anlamındadır. Nitekim Râzî, Hz. İbrâhim'in Âzer'e "أَتَتَّخِذُ الْأَصْنَامَ ءِالِهَةً" "Putları ilâh mı ediniyorsun!"³²¹ demesinin, "kulluk edilen varlıklar mı ediniyorsun" anlamında bir ifade olduğunu söylemiştir.³²² Âlûsî (ö. 1270/1854)ise Râzî'nin görüşünden çok uzak bir görüş ileri süremeyerek, Allah'ın ilâh vasfının, ubûdiyete lâyük tek ilâhın anlamı taşıdığı görüşündedir.³²³ Buradan anlaşılıyor ki ilâh kelimesi, kâdir, tanrı edinilen, kulluk edilen ve kendisine sığınılan varlık anlamlarına gelmekte ve Allah-u Teâlâ'da bu sıfatlar toplandığı için O'nun الله ismi ilâh kelimesinden gelmiştir.

Genel itibariyle "Rab" kelimesi bu tanımlardan uzak olmamakla birlikte, bu kelimedede başka anlam nüansları da bulmak mümkündür. Rab kelimesi, hükümdar, efendi, islâh eden ve sahip olan varlığın tanımıdır.³²⁴ Aynı zamanda "Rab" kelimesi, التربية (yetiştirme), birini tamamlama, (olgunluk) dönemine gelinceye kadar yetiştirme ve dolayısıyla "bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek"³²⁵ manasındadır. Bu anlamıyla "Rab" kelimesi, varlıkların maslahatını üstlenen sadece Allah'a mahsus bir lafızdır.³²⁶ O, bütün bu kâinâtın Rabbidir. Allah Teâlâ'nın bu vasfı Kur'ân'da, mürekkep isim şeklinde de kullanılmıştır. Bu kullanımla, bütün varlıkların rabbi olduğu manasını tazammun etmektedir. Örneğin, "رب البيت", "رب", "رب العرش العظيم", "رب كل شيء", "رب المشارق", "رب العالمين" isimleri neredeyse hepsi "her şeyin rabbi Allah" manasını taşımaktadır. Nitekim her şeyi yaratan O'dur. Yaratmanın içinde taşıdığı bir başka sıfat da doğal olarak kudret sıfatıdır. Dolayısıyla Allah'ın gücü, onları yaratmaya yettiği gibi, çoğalmalarına ve hayatlarını idame ettirebilmelerine olanaklar sağlamaya ve en nihayetinde onları yok etmeye de yeter. Bu saydığımız şeylere güç yetiren kendisinden başka kimse bulunmadığına göre, o zaman "Rab" sıfatını taşımaya tek layık varlık sadece kendisidir.

³²⁰ el-Kuşeyrî , Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Leṭâ'ifü'l-İşârât*, 2. b., C. I, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007, 306.

³²¹ En'âm 6/74.

³²² Râzî, a.g.e., C.XIII, 43.

³²³ el-Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, C. III, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y., 5.

³²⁴ Halebî, a.g.e., C. II, 59-60.

³²⁵ Topaloğlu, "Rab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2007, C. XXXIV, s. 372.

³²⁶ İsfahânî, a.g.e., s. 336.

Kur'ânî bakış açısından, rab ve ilâh sıfatları birbirinden ayrı kalamayacağından, Kur'ân'da müterâdif olarak birbirinin yerine de kullanılmıştır. Nitekim rab olan varlık aynı zamanda ilâhtır, ilâh olan varlık aynı zamanda rabtır. Zira rab dediğimiz varlık mülk, kudret ve tasarruf gibi sıfatlara sahiptir, ilâh olan varlık da aynı sıfatlara sahiptir. Rab-Kul münasebeti, Allah'ın bizzat, rab olması dolayısıyla izzet, celal, kudret vs. sahibi olmasını; insanın da onun kulu olması dolayısıyla mütevâzî, itaatkâr ve kuldan istenen diğer özelliklere sahip olmasını gerektirir.³²⁷

Kur'ân'da ulûhiyetin ve rubûbiyetin peş peşe gelen ayetler'de zikredildiği yerlere gelince, bu ayetler'de Allah, "Bir" ve "Kahhâr" oluşundan dolayı kendisinin ilâh ve rab edinilmesi gerektiğini vurgulamıştır. "*(Ey Peygamber) De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Gücü her şeye yeten tek Allah'tan başka ilâh yoktur. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi, güçlüdür, çok bağışlayandır.*"³²⁸ Ayet, Allah-u Teâlâ'nın bütün mahlûkatı yaratıp onları kahrettiğini/yetkisi altında bulundurduğunu ifade etmektedir.³²⁹ Sonraki ayette bunu te'kid ederek, yeryüzü ve gökyüzünün her ikisinin de rabbi olduğunu haber vermektedir. Râzî, ayetteki "لا إله إلا هو الواحد القهار" ifadesinden hareketle, Allah ile birlikte başka bir ilâhın varlığının, Allah ile mutlak kudrete sahip bir başka gücün bulunması anlamına geleceğini ve bunun imkânsız olduğunu söylemektedir. Eğer böyle olsaydı, Allah'ın kudretli, kâhır bir vasıfla nitelenmesi yerinde olmayacaktı. Nitekim kahhâr kelimesi korkutma manası taşıyıp bu sığata sahip tek varlığa işaret etmektedir. Allah'ın bu kahhâr sıfatı, sadece kendisine mahsus bir sıfat olduğuna göre, demek ki ikinci ulûhiyet sıfatına sahip diğer ilâh 'âciz olmalıdır ki bu da mümkün değildir. Zira 'âciz bir varlık ulûhiyete layık bir varlık değildir.³³⁰ Böylece anlaşılıyor ki, ulûhiyet kudret sıfatı olmaksızın gerçekleşmemektedir. Ayrıca Râzî, zikrettiğimiz ayetlerin sonunda geçen "العزیز الغفار" ifadesindeki "Azîz" kelimesini "Kudret" anlamında tefsir etmiştir. Çünkü Razi'ye göre, yetiştiren ve cömert olan bir rabbın, makdûrâta (güç yetirilenlere) kâdir olması gerekmektedir. Bu anlamı ifade edebilecek en uygun kelime,

³²⁷ Cemal Ateş, *Ulûhiyet ve Ubûdiyet Bağlamında İnsanın İmtihan Edilmesinin Hikmet ve Boyutları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü.S.B.E., 2001, s. 16.

³²⁸ Sâd 38/65-66.

³²⁹ Mâturîdî, a.g.e. C. XII, 276.

³³⁰ Râzî, a.g.e., C. XXVI, 224. Ayrıca Bkz. Taberî, a.g.e., C. XX, 140; Tabersî, a.g.e., C. VIII, 287; Seyyid Kutup, b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1. b., C. V, Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003, 3025.

gücü yettiği varlıklara galip gelen fakat kendisi galip gelinmeyen anlamını ifade eden “Azîz” kelimesi olmuştur.³³¹

Allah Teâlâ'nın Rab ve İlâh olarak kabul edilmesi, aynı zamanda O'nun “Kâdir” bir varlık olarak kabul edilmesidir. Zira Allah'ı ilâh ve rab olarak tanıyan her insan, kâinâta yaratılışına hayret ettiği her şeyin arkasında gizlenenin, Allah'ın kudreti olduğunu kabul edecektir. Öte yandan za'f ve 'acziyete uğradığında, gücünden şüphe etmediği ve Yüce gördüğü Allah'a iltica edecektir. Böyle bir inancın en güzel örneğini, Câhiliye toplumunda müşahede etmekteyiz. Hem Kur'ân, hem İslam Tarihi kaynakları, Arap Yarımadasındaki Câhiliye toplumunun, İslam gelmeden evvel ilâh olan Allah'ı tanıyor olduklarını haber vermektedir. Ancak ubûdiyeti/kulluğu O'na değil, putlara yapmaktaydılar. Onların anlayışında Allah:

1- Âlemlerin yaratıcısı:

*“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan elbette, “Allah”, derler.”*³³²

2- Yağmuru veren ve yeryüzünde yaşayan bütün canlılara yaşam veren:

*“Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. De ki: “Hamd Allah'a mahsustur.” Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”*³³³

3- Adına en kutsal yeminlerin yapıldığı varlık:

*“Yeminlerinin var gücüyle Allah üzerine yemin ederler”*³³⁴

4- O (sıkıntı ve tehlikeli anları gibi) ânî ve geçici olarak edinilen tek Allah:

*“Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.”*³³⁵

³³¹ a. yer, 225.

³³² Zümer 39/38.

³³³ Ankebût 29/63.

³³⁴ Fâtır 35/42.

³³⁵ Ankebût 29/65.

5- Allah Ka‘be’nin Rabbidir.³³⁶

Peki, Allah’ın her şeyi yaratma konusunda kudretini itiraf eden ve zor anlarda sığınılabilecek tek ilâh olduğundan şüphe etmeyen bu toplum, putları niye rab olarak ediniyordu? Bu sorunun cevabını Allah Teâlâ’nın şu ayeti vermektedir:

“O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler, “Biz onlara sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.””³³⁷

İnsanlar genellikle, göremedikleri ve düşüncelerine sığdıramadıkları Yüce yaratıcı ile aralarına girecek vasıtalar aramışlardır. Yardım görme veya şefaath umuduyla³³⁸, korku veya menfaat saikiyle, dünya hayatları bakımından daha müşahhas faydalar bulacaklarını sandıkları putlara bağlanmışlardır. Bu da, onlardaki sapmanın temelinde, uzak, aşkın bir Allah inancının yattığının açık bir delilidir.³³⁹

Demek ki onlar, rubûbiyeti yalnız Allah’a yaptıklarını düşünüyorlardı ve bunu tevhîd olarak algılıyorlardı. Fakat onlar böyle düşünerek tevhîd konusunda büyük cehle düşmüşlerdi.³⁴⁰ Allah, onları bu karanlık inançlarından kurtarmak adına, Hz. Peygamber’i göndermiş ve bununla birlikte, onların zihnindeki “İlâh” ve “Rab” kavramlarına yeni bir içerik kazandırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerim’de zaman zaman bu putların ‘acziyetine değinerek ilâh ve rab olarak tek kudretli varlık olarak kendisinin kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

"يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْأَلْنَهُمُ الذُّبَابُ شَيْئاً لَأَنْتَقِدُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ"

“Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.”³⁴¹

³³⁶ Izutsu Toshihiko, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*, ter. Kürşad Atalar, 3. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2014, 158.

³³⁷ Zümer 39/3.

³³⁸ Zümer 39/3; Yunus 10/18.

³³⁹ Mustafa İslamoğlu, *Âlemlerin Rabbi Allah (cc) Bilmek-Tanımak-Anlamak*, 1. b., İstanbul: Denge Yayınları, 2006, 126.

³⁴⁰ Harbî, a.g.e., s. 211.

³⁴¹ Hac 22/73.

Ayette لَن kelimesi, putların bir sinek dahi yaratmaya güç yetirmelerini kesin bir şekilde nefyetmiştir. Ayrıca ayet, Kureyşlilerin edindikleri tek bir ilâh değil, bütün ilâhları toplansa bile Allah'ın yarattığı en küçük şeyi yaratma konusundaki 'acziyetlerini dile getirmiştir. Bu üslûp, müşriklerin düşünme biçimlerini hafife alma bakımından çok belîğdir. Zira onlar putlara ulûhiyeti nispet etmişlerdi. Halbuki ilâh olacak varlığın, bütün maddûrâta (güç yetirilen şeylere) güç yetirmesi ve her şeyin bilgisini ihâta etmesi gerekmektedir. Fakat bu putlar, Allah'ın yarattığı en hakir şeyleri yaratmaya bile güç yetiremeyen 'âciz varlıklardır. Onların 'aczlerine delalet eden bir başka şey de, bu küçük varlık onlara konup ısırsa, onu başlarından savmak için hepsi toplansa bile güçleri yetmeyecektir. Böylece ayet sonunda her iki varlığın 'acziyeti vasıf edilirken "ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ"³⁴² ikisinin de Allah'ın gücünün yanında hiç oldukları dile getirilmiştir. Böylelikle ayet, putların ilâh sıfatlarına hâiz olamayan varlıklar olup, kulluk edilmeye layık olmadıklarını ifade etmiştir.

Kur'an, rab kelimesini açıklarken genelde Allah'ın gücünü temsil eden fiilleri nazara veren bir üslûp kullanır.³⁴³ Örnek: Allah Teâlâ "Sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir; sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir; sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde, yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır; **işte bu Rabbiniz olan Allah'tır.** Hükümranlık O'nundur, O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl olur da O'nu bırakıp başkasına yönelirsiniz?"³⁴⁴ buyurmaktadır. İnsanın yaratılması konusunda Allah'ın rubûbiyetini ifade eden "Rab" kelimesi kullanılmıştır. Demek ki bu sıfatın, kudret sıfatıyla büyük ölçüde ilişkisi vardır. Nitekim Kur'ânî bakış, bu tür şeyleri meydana getirmeye güç yetirmenin, rubûbiyeti ilzam ettiği yönündedir.³⁴⁵

Ulûhiyetin yalnızca Allah'a has kılınmasının sebebinin Kur'ân, "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu"³⁴⁶ ayeti ile bize söylemektedir. Bu ayette Allah aklî delil getirerek bu inancın bâtil olduğunu ortaya çıkarmıştır. Zira yeryüzünde ve gökyüzünde olmak üzere iki ilâhın bulunması iki kâdir varlığın bulunması demektir. Eğer kâinatta iki ilâh var olsaydı her ikisinin kudretinin,

³⁴² Taberî, a.g.e., C. XVI, 235-236; Zemahşerî, a.g.e., C. IV, 212; Seyyid Kutup, a.g.e., C. IV, 2438.

³⁴³ Topaloğlu, a.g.m., s. 372.

³⁴⁴ Zümer 39/6.

³⁴⁵ Bkz. Mâturîdî, a.g.e., C. XII, 303-304; Kuşeyrî, a.g.e., C. III, 113.

³⁴⁶ Enbiyâ 21/22.

istekleri doğrultusunda gerçekleşiyor olması mümkün olmazdı. Zira birisi kudretini, insana hayat vermek suretiyle, diğeri o insanda ölümü yaratmak suretiyle gerçekleştirmek isteyecektir. Böyle olunca ya her ikisinin isteği gerçekleşir ve bu şekilde her ikisi kudretli ilâh kabul edilir ki bu muhaldir. Ya da her ikisinin iradesi ile bir şey gerçekleştirmez ki bu da muhaldir. Zira böyle durum her iki ilâhı da ‘âciz bırakmaktadır. Bir başka açıdan baktığımızda, eğer birisinin iradesinde gerçekleşme söz konusu olsa, iradesi geçmeyen ‘âcizliği söz konusu olacaktır. ‘Acz ise hudûsun delili olunca ve âlemin iki kadîm yaratıcısının tasavvuru olması mümkün olmayınca, zarurî olarak bir kudretli yaratıcı ilâhın bulunması kesinleşmiştir.³⁴⁷

Bir varlığın ilâhlık vasfı taşıyabilmesi için, tek olması gerektiği bir yana, birtakım güçlere sahip olması da gerekmektedir. Nitekim Kur’ân, ulûhiyeti yalnızca Allah’a ait bir sıfat olarak kabul etmeyen kâfirlerle tartışırken, kendilerinde var olan nimetlerden örnek vererek, başka ilâhların buna kâdir olup olmayacağı konusunda karşı tarafla soru metodunu kullanmıştır. Bunu yaparken, ulûhiyetin sadece Allah’a has kılınması konusunda daha sağlıklı biçimde düşünmelerini istemiştir. Örneğin, “*De ki: “Ne dersiniz, eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah’tan başka onu size (geri) getirecek ilâh kimmiş?” Bak, biz âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz, sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar?”*³⁴⁸ İnsanda sesleri duyma gücünün merkezi kulaktır; görme gücünün merkezi gözdür; hayat, akıl ve ilim gücünün merkezi ise kalptir. İnsanda bu üç özellik bozulursa, işlerine kusur iltihâk eder. Ayrıca böyle bir insan dünyadaki maslahatları ve dine dair mükellefiyeti sona erer. Malumdur ki, insanda bu üç gücü toplayan ve onları zararlardan koruyan Allah’tır. Buna göre ta‘zim etme, övülme ve ubûdiyete layık tek varlığın Allah olması gerekmez mi?³⁴⁹ İşte ilâh olan varlığın ulûhiyetinin gerçekleşebilmesi için etraftaki her şeyde izi bulunmalıdır. Bu iz de insanlarda hayranlık bırakan ve onların kapasitelerini aşan bir güç olmalıdır. Bundan hareketle insanlar ve onların etraflarındaki her şey kesin olarak Allah’ın işçiliği ve kudreti sonucu olduğuna göre, ulûhiyet ve ubudiyetin sadece ona has kılınması gerekmektedir.

³⁴⁷ Harbî, a.g.e., s. 210. Ayrıca Bkz. el-Buhârî el-Hanefî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alaa, *Risâle fi’l-İ’tikâd*, thk. Saîd Abdullatîf Fûde, 1. b., Kuveyt: Dâru’z-Ziyâ, 2012, s. 112.

³⁴⁸ En’âm 6/46.

³⁴⁹ Mâturîdî, a.g.e., C. V, 67; Râzî, a.g.e., C. XII, 238.

Kur’ân, Allah dışında herhangi bir varlığın ilâh ve rab gibi sıfatlara sahip olmasını imkânsız görmüştür. Zira o ilâhların hayır ve şerre kudreti olsaydı, o zaman onlardan biri diğerleri olmadan ilâh olma vasfına haiz olacaktı. Onlardan birinin bile hayır veya şerre kudreti bulunmadığına göre, o zaman hiçbirinin bir faydası kalmamıştır.³⁵⁰ Nitekim Allah Teâlâ “*Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, Yüceler Yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.*”³⁵¹ ayeti onun vahdaniyetine delalet etmektedir. Zira Allah ile birlikte ikinci bir ilâhın varlığını düşündüğümüzde, bu ilâh ya hiçbir şeye güç yetiremeyecek -ki böyle bir varlık ilâh olamaz- ya da her şeye güç yetirir, böyle olunca güç yetirdiği şeyler, birinci ilâhın güç yetiremediği şeyler olması gerekirdi. Böylece iki yaratan arasında bir yaratılan düşmüş olacaktı; birisi icât eden ve muhtaçsız durumda, diğeri ise diğerinin yarattığı şeye muhtaç kalan bir ilâh olacaktır.³⁵² Böylece müfessirler bu şekilde hem ulûhiyetin, hem de ulûhiyetin gerekliliği sayılan kudretin yalnızca Allah’ın sahip olduğu sıfatlar olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.

Ulûhiyet vasfına sahip olan ilâhın bir başka güç tezâhürleri de kendi zatıyla alakalı sıfatlardır. Allah’ın ezeli, ebedî, hay, kayyum, kimseye muhtaç olmayışı ve ona ne uyku ne de yorgunluk dokunmuyor olması ulûhiyetini gerçekleştiren önemli özelliklerdir. “*Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaata edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O'na hiçbir şey gizli kalmaz.) O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, Yücedir, büyüktür.*”³⁵³; “*bilin ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur*”³⁵⁴; “*Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır.*”³⁵⁵ ve Allah’ın ulûhiyetini gerçekleştiren daha birçok sıfat zikredilebilir. Fakat hepsini kapsamlı bir şekilde ele almaya kalkışmak, konumuzun çerçevesini aşacağından; burada zikrettiğimiz iki ayet ile yetiniyoruz.

³⁵⁰ Râzî, a.g.e, C.XIII, 43.

³⁵¹ Mülk 67/1.

³⁵² Râzî, a.g.e., C.XXX, 53.

³⁵³ Bakara 2/255.

³⁵⁴ Zümer 39/7.

³⁵⁵ Nisâ 4/171.

2. Yaratıcı (Hâlik ve Bedî‘)

Göklerin ve yerin yaratılışıyla başlayan, önceden hiçbir örneği veya benzeri olmayan Yüce Allah’ın kudretiyle meydana gelen varlıklar, sayılamayacak derecede çoktur. Canlı ve cansız olmak üzere iki ana grupta incelenen varlıklar, ilâhî kudretin tayin ettiği yaratılış kanununa bağlı olarak, birbirine benzer veya farklı türlerde yaratılmıştır. Herhangi türde olursa olsun her varlık, Yüce Allah’ın kudretini temsil eder. Kur’ân’da, Allah Teâlâ yarattığı varlığın durumuna uygun olarak bazı kelimeler kullanmıştır. Bunlar “Haleka”, “Enşe’e”, “Ce’ale” ve “Fetara” şeklindedir.³⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de elli iki yerde halk kelimesi ve 200’ü aşkın yerde türevleri geçmektedir. Yaklaşık elli âyette göklerin ve yerin, 100 âyette insanın yaratılışından, elliye yakın âyette genel anlamda yaratmadan söz edilir.³⁵⁷

Yaratma kelimesinin Arapça karşılığı خلق kelimesi olup, doğru takdîr anlamındadır.³⁵⁸ Halebî, Allah’ın, bir şeyi örneksiz icat etmesini yaratma olarak tanımlamakta ve böyle bir vasfın yalnızca Allah’a mahsus olduğunu söylemektedir. “Sizi tek bir nefisten yarattı.”³⁵⁹ ayetinde ifade edildiği üzere yaratma, bir şeyin bir şeyden icat edilmesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Mâturîdî’ye göre ayetteki *yaratma* ifadesi, Allah’ın insanları var ettiğinden beri, kendi nefislerinden eşler yaratarak onların, yeryüzünde çoğalmalarını takdîr etmesi manasındadır.³⁶⁰

Yaratma eylemi, insana yalnızca iki durumda nispet edilmektedir. Birincisi, yaratmanın, takdîr manasında kullanıldığı zamandır. Örneğin, “خلقْتُ الأديم” “Deriyi takdîr ettim/yaptım”³⁶¹ cümlesinde insana nispet edilen yaratma, hayvanın derisini soyduktan sonra, deri parçasını ölçüp belli kısımlarını kesmeye ve ona şekil vermeye denilmektedir. Nitekim böyle bir mana, Allah’ın yaratmasıyla herhangi bir benzerlik taşımayan manadır. Dolayısıyla yaratma sıfatı, insana nispet edildiği zaman, mutlak mana değil, belirli bir

³⁵⁶ Sakıp Yıldız, *Kur’ân Işığında Yaratılış Konuları*, İstanbul: Fâtih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, 1987, s. 11.

³⁵⁷ Mustafa Çağırıcı, “Yaratma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2013, C. XXXIII, s. 325.

³⁵⁸ el-İsfahânî, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr, *Câmi ‘u’t-Te`vil li-Muḥkemi’t-Tenzil*, Kektâ: Metbaatu’l-Belâğ, 1330 h., s. 15; Rârib el-İsfahânî, a.g.e., s. 296; Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, a.g.e., s. 78; Halebî, a.g.e., C. I, 526.

³⁵⁹ Nisâ 4/1.

³⁶⁰ Mâturîdî, a.g.e., C. XII, 300.

³⁶¹ Halebî, a.g.e., C. I, 526.

şeyi meydana getirmesi ile ilgili kısıtlı bir yaratma manası taşımaktadır. Zira mutlak yaratma vasfı, yalnızca mutlak kudrete sahip olan Allah'a ait olup, insana bir şeyi meydana getirmesine yarayan güç ve donanımları veren de O'dur. Yaratmanın insan için kullanıldığı ikinci durum ise, "yalan uydurma" manasında اختلق kullanımınıdır. Örneğin, "(Gerçekten de Allah'ı bırakıp da putlara tapıyor) Yalan uyduruyorsunuz."³⁶² ayetindeki anlamı gibidir. İsfahânî, Allah Teâlâ'nın "فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ" "*Biçim verenlerin en güzeli olan Allah ne uludur!*"³⁶³ sözündeki yaratmanın, "takdîr etmek" manasında kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca o, müşriklerin kafasında Allah'a benzer başka yaratıcıların da var olduğu düşüncesi bulunduğundan, Allah'ın onlara cevaben "İddia ettiğiniz gibi başka yaratıcılar var olduğunu farz etsek bile, Allah yaratıcıların en güzeli" manasını murad ettiğini söylemektedir.³⁶⁴ Bir başka ayette Allah, müşriklerin bir ilâhın yaratma sıfatını iyice düşünmelerini sağlayarak "*Hiç yaratan yaratamayana benzer mi? İbret almaz mısınız?*"³⁶⁵ ayetini buyurmaktadır. Bu ayetle putların 'acziyetini ortaya koyarak, onları gerçek ilâh olan yaratana karşılaştırmaya davet etmiştir. Nitekim, kadîm sıfatlara sahip bir ilâhın hâdis sıfatlara sahip varlıklara benzemeyeceğine vurgu yaparak³⁶⁶ putların ulûhiyeti kimsenin güç yetiremediği yaratma sıfatını gerektirdiğinden, onların ulûhiyeti batıl olmuştur.

Dolayısıyla "Yaratma" ifadesinin sözlüklerde, takdîr manasıyla ilişkili olduğunu görmekteyiz. Nitekim yaratma dediğimiz şey, çok ince işçiliğe ihtiyaç duyan bir eylemdir. Bu ince işçiliği en güzel ifade eden mana ise, "ölçüp biçmek" anlamına gelen "Takdîr" kelimesidir. Kelimenin tefsirlerdeki manasına baktığımızda, müfessirler yaratma kelimesine, "belirli ölçülere göre suret verme" anlamının yanında,³⁶⁷ çoğu zaman kudretin bir yansıması olduğu manasına da vurgu yapmışlardır. Böylece neredeyse bütün müfessirler kelimeye, Kur'an'da kullanıldığı her yerde, Allah'ın kudret sıfatıyla ilişkilendirerek anlam vermişlerdir. Allah'ın kudretini, kâinatta yaratılan her şeyde gördüğümüzden ötürü bu sıfat, Allah Teâlâ'nın kudretini biçimlendiren en somut sıfat olmuştur.

³⁶² Ankebût 29/17.

³⁶³ Mü'minûn 23/14.

³⁶⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 296.

³⁶⁵ Nahl 16/17.

³⁶⁶ Kuşeyrî, a.g.e., C. II, 152.

³⁶⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.XI, 32.

Kur’ân-ı Kerim, Allah’ın yaratmasını, gelişigüzel yapılmış bir eylem olarak değil, ölçülü yapılmış bir işçilik olarak anlatmaktadır. Bunu "وَحَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا" "*O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdîr etmiştir.*"³⁶⁸; "إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ" "*İnâ küll şey’in xalqna*" "*Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.*"³⁶⁹ ayetleri açıkça söylemektedir. İnsanın nutfeden yaratılışını ifade ederken de, "مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ" "*Onu meniden yaratıp merhalelerden geçirerek ona şekil verdi.*"³⁷⁰ şeklinde anlatmıştır. Bu ayetler insana, Allah Teâlâ’nın benzersiz kudretini itiraf etmesini ve kendi ‘acziyi fark etmesini icâp ettirmektedir. Çünkü insan, işlerini son derece mükemmel ve hatasız olarak yapmak istese de yanılığa düşmesi her zaman mümkündür. Sonuç olarak meydana getirdiği iş de, beklediği gibi çıkmayabilir. Fakat Allah’ın işlerinde, hata veya yanılma söz konusu olamaz. Böylece insan yapacağı işlerde Allah’tan yardım isteyince ya da yapamadığı işlerini Allah’a havale edince ne kadar ‘âciz olduğunu itiraf etmiş ve kulluğunun hakkını vermiş olacaktır.

Allah, yeryüzünde kibirlenerek kendilerinden daha güçlü birinin olmadığını iddia eden Âd kavmine, "*Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah’ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.*"³⁷¹ ayetiyle asıl onların güçlü adamlarını yaratanın kendisi olduğunu zikretmiştir. Bu kibirlerinden dolayı onlara şiddetli rüzgâr göndererek onları helâk etmiştir.³⁷²

Allah Teâlâ Putlara tapan Câhiliye müşriklerini eleştirirken her seferinde, putların ‘acziyetlerini dile getirmiştir. Nitekim onların, hiçbir şeyi yaratmaya güç yetiremeyen cansız varlıklar olduklarını vurgulayarak "*Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah’a ortak mı koşuyorlar?*"³⁷³ şeklinde onların insandan da daha ‘âciz oldukları halde, Allah’a ortak koşmalarını reddetmiş ve onları ilâh edinen müşriklere taaccüp ifadeleri kullanmıştır.³⁷⁴

³⁶⁸ Furkan 25/2.

³⁶⁹ Kamer 54/49.

³⁷⁰ Abese 80/19.

³⁷¹ Fussilet 41/15.

³⁷² Mukatil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehâte, 1. b., C. III, Beyrut: Mü’ssesetu’l-Târîhi’l-Arabî, 2002, 738.

³⁷³ A’râf 7/191.

³⁷⁴ Zemahşerî, a.g.e., C. II, 543.

Nahl Suresi'nde insanları, yağmuru, çeşitli hayvanları ve bitkileri, gece-gündüzü, ayı, güneşi, yıldızları, dağları, denizdeki yiyecek ve zînetleri yaratanın Allah olduğunu söyleyen 13 ayetin hemen ardından "أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ" "*Şu hâlde yaratan, yaratamayan gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz?*"³⁷⁵ ayeti zikredilmiştir. Ayette "كَمَنْ لَا يَخْلُقُ" sözüyle kast edilen putlardır. Bunca mahlûkatı yaratmakta son derece kudret ve hikmete sahip olan bir ilâhı bırakarak, hiçbir şeyi yaratmaya ve icâd etmeye gücü bulunmayan bir varlığa kulluk edilmesine duyulan şaşkınlık ve bu durumu kınama ifadesidir. Bu mana şuna benzer; ilim sahibi ama yaratamayan bir varlık Allah ile bir tutulmazken, hem yaratmaya gücü bulunmayan, hem de ilim sahibi olmayan bir varlık Allah ile nasıl bir tutulur!³⁷⁶ Bu ayet gibi Kur'ân-ı Kerim'de daha birçok ayet sıralanabilir. Fakat biz bu kadarıyla yetiniyoruz.³⁷⁷

Halk kelimesinin, takdîr ve kudret kelimeleriyle ilişkili olduğu bir başka yer, Mü'minûn Suresi'nde geçen "فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ"³⁷⁸ ayetidir. Mutezile'ye göre, ayette Allah'ın "أحسن الخالقين" vasfı "أحسن المقدرين" anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ, takdîr ettiği fiilin yaratıcısı olmasaydı, O'nun "Ahsenu'l-halikîn" sıfatı yerinde olmayacaktı. Onlara göre kullar içinde, hâkim ve merhametli kullar olmasaydı, Allah'ın "Ahsenu'l-hâkimîn" ya da "Erhamu'r-râhimîn" sıfatlarıyla nitelenmesi yerinde olmayacaktı. Ancak, O'nun "Ahsenu'l-hâlikîn" vasfının, kulların yaratma vasıfıyla karşılaştırılmaması gerekmektedir. Zira bir kula "hâlik" denilemez. Bu nedenle Râzî'ye göre, ayette kast edilen anlam, "düşünce ve inancınızda yapabileceğim şeyler konusunda hayalinizdekinden çok daha güzel yaratırım" anlamıdır. Müfessirlerin değindikleri bir başka anlam nüansı da, yaratıcının aynı zamanda mukaddir olan varlık olduğudur. Nitekim yaratma eylemi takdîrden geçmektedir. Fakat takdîrde zanna dayanan bir mana vardır. Ayrıca bu durum Allah için imkânsız olduğundan bu ayeti müteşâbih ayetler arasına dahil etmişlerdir.³⁷⁹

Mutezilenin bu ayetle alakalı ikinci görüşü, Allah'ın yarattığı her şeyin güzelliğe, hikmete ve doğruya delalet etmesidir ki aksi takdîrde onun ahsenu'l-hâlikîn vasfıyla nitelenmesi caiz olmazdı. Fakat Râzî onlara cevaben şöyle der: "bunu kabul ettiğimiz

³⁷⁵ Nahl 16/17.

³⁷⁶ Beyzâvî, a.g.e., C. II, 256.

³⁷⁷ Ayrıca Bkz. A'râf 7/191; Nahl 16/20; Furkan 25/3; Saffât 37/125.

³⁷⁸ Mü'minûn 23/14.

³⁷⁹ Râzî, a.g.e., C.XXIII, 77.

takdîrde, o zaman Allah'ın küfrü ve günahı yaratan varlık olmayacaktı, bu nedenle onları icâd eden insan olacaktı? Oysa onlara derim ki bazı insanlar, ayette hüsn kelimesini terkîb ve te'lîfte sağlamlığa ve hakimeyete bağlamaktadır. Bizim anlayışımıza göre Allah her şeyin yaratıcısıdır. Nitekim onun bir şey yapmasına engel olacak hiçbir emir veya nehiy yoktur."³⁸⁰ Buradan anlaşılıyor ki Allah'ın yaratma sıfatı takdîr kelimesiyle bağdaştırılmakla birlikte, yaratacağı şeylerin iyi mi kötü mü olduğu konusu tartışılmaktadır. Oysa kanaatimiz Râzî'nin görüşünden yanadır. Zira Allah iyiliği de kötülüğü de bu dünyada imtihan için yaratmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah, bir yerde "الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ"³⁸¹ derken bir başka yerde "لَمَّا خَلَقْنَا بَنِيكُمْ الْمَوْتَ"³⁸² buyurmaktadır. Ölüm ve hayatın yaratılışı, bir kere yaratma olarak, bir kere de takdîr olarak anlatılmıştır. Râzî, "نحن قَدَرْنَا" ayetindeki takdîrin, daha genel mana ifade ettiği görüşündedir. Yani ölüm sadece insana değil bütün mahlûkata mahsus bir sonuçtur. Öte yandan bu ayetin üç ayet öncesinde "خَلَقْنَاكُمْ"³⁸³ sözüyle, bu yaratmayı sadece insanlara mahsus kılarak, onlara hayat verildiği anlamı ifade edilmiştir. Böyle olduğu için zikrettiğimiz ayette "نحن قدرنا موتكم" cümlesinin gelmesi uygun olmamaktadır. Zira ifade bu şekilde kullanıldığında, Allah'ın, canlıların ölümünü şimdi gerçekleştirmesi gerekecekti. Fakat şimdi için böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Böylece her iki ayette de, yaratılış ve takdîr kullanımları arasındaki farkı açığa kavuşturduğumuz kanaatindeyiz.³⁸⁴

Allah'ın yaratma sıfatına kelamcılar, eşyaların yaratılış sebebi olarak filozofların saydıklarını kabul etmemişlerdir. Kelamcılara göre Allah, varlıklardan farklı olarak, kayyum sıfatına sahiptir. Bu sıfat dolayısıyla 'aczi Allah'tan nefyederek yalnız kudreti O'na tahsis etmişler, bu kudretin yansımalarını kâinatta var olanlardan hareketle sunmuşlardır. Böylece yaratıcı sıfatını yalnızca Allah'a nispet etmişlerdir. Kimi filozoflar bir şeyin varlığını tabiata; kimisi yıldız, güneş ve aya; kimisi gök cisimlerinin dönmesine; kimisi de anne ve babadan doğma olayına nispet etmektedir. Yani onlara göre, bir şeyin varlığı bir başka şeyin varlığına bağlıdır. Ancak kelamcılara göre, ilk varlığın başlangıcı tespit edilmediği müddetçe, yukarıda sayılanlar bâtil hükmünde olmaktadır. Nitekim bir

³⁸⁰ Râzî, a.g.e., C.XXIII, 78.

³⁸¹ Mülk 67/2.

³⁸² Vâkıa 56/60.

³⁸³ Vâkıa 56/57.

³⁸⁴ Râzî, a.g.e., C.XXIX, 179.

şeyin tek başına meydana gelmesi iki sebepten dolayı imkânsızdır. Birinci sebep, o şey kendisini yokluk âlemindeyken meydana getirmektedir ki zaten yok olduğu için bu imkânsızdır. İkinci sebep ise, o şey kendisini varlık sürecinden sonra meydana getirmektedir ki o zaman onu var eden -kendisinden daha güçlü ve hayat sahibi- başka bir varlık olmalıdır.³⁸⁵ Ona eşdeğer bütün varlıklar, yine yokluk âleminden geldiklerine göre, o zaman ezeli bir varlığın müdahalesi kaçınılmazdır ki O da Allah'tır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah "kün" emrinden bahsetmektedir. Bu ayetlerin geçtiği bağlama baktığımızda doğrudan Allah'ın yaratma sıfatıyla alakalı olduğunu görürüz. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor "*Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye "Ol" demektir, hemen olur.*"³⁸⁶ Bir başka ayette "*Bizim buyruğumuz bir göz kırpması gibi anidir.*"³⁸⁷ buyuruyor. Bu tür ayetler Allah'ın yaratma konusunda kudretini yansıtmaktadır. Nitekim O'nun için hiçbir şey zor veya imkânsız değildir. İlk zikrettiğimiz Yâsîn Suresi'nde geçen ayet, dirilmeye inanmayan kâfirlere karşı söylenmiş bir ayettir. Nitekim ondan önceki ayette Allah şöyle buyurmuştur: "*Gökleri ve yeri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur; çünkü O, yaratan ve bilendir.*"³⁸⁸ Ayette geçen "خَلَقَ" kelimesi, "خالق" kelimesinin mübalağa sıfatı ve kudretin mükemmelliği anlamına gelen bir sıfattır.³⁸⁹ Allah ayette gökleri ve yeri yaratmış olmasından hareketle insanları i'ade etmeye de kâdir olacağını, nitekim bu iş O'nun için bir emirden ibaret olduğunu bildirmektedir.³⁹⁰

Ayrıca bu tür varlıklar yok olmaya mahkumdur. Bunun yanında şehvet ve ihtiyaç gibi özelliklere de sahiptir. Bu nedenledir ki onları var edecek ve bu sıfatlardan yoksun olacak bir başka kudretli varlık var olmalıdır. Nitekim her şeyi buyruğuna uyduran varlık, bir başkasına ihtiyacı olmaksızın zatıyla kayyum olmasaydı ve ilmiyle yarattıklarının ihtiyaçlarını ve ihtiyaç duymadıklarını bilmeseydi, onun yönetici sıfatına sahip olması imkânsızdı. Bu varlıkların bu yöneticiden bir farkı daha var ki, o da onların za'fidir. Nitekim Allah, hem bu varlıkların ihtiyaçlarını gidermekte, hem de dünyada başlarına

³⁸⁵ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Ârûşî, Beyrut: Dâru Sâdir, İstanbul: Mektebetu'l-İrşâd, t.y., s. 124.

³⁸⁶ Yâsîn 36/82.

³⁸⁷ Kamer 54/50.

³⁸⁸ Yâsîn 36/81.

³⁸⁹ Râzî, a.g.e., C. XXVI, 110.

³⁹⁰ Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, C. XII, 115; Râzî, a.g.e., C. XXVI, 110-112.

gelen sıkıntıları onlardan savmaktadır.³⁹¹ Demek ki, Allah insanları yaratıp da, onları başı boş bırakmamıştır. Zira insanlar bazı dünyevî işlere gücü yetmediğinden, hep onları yaratan kudretli Allah'a ihtiyaç duymaktadırlar.

2.1. Yeryüzünü ve Gökyüzünü Yaratma (السموات والأرض)

Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılışı bir anda zikredilmektedir. Yeryüzü Kur'an'da "Arz" olarak geçmektedir. Çoğulu "Arzûn" olan bu kelimenin anlamı, gökyüzünün karşısında bulunan yıldız veya bir şeyin alt kısmıdır.³⁹² Kur'an'da yerin yaratılışını ele alan, 72 âyet vardır.³⁹³ Kur'an'da Arz kelimesi hakkında bazı kelimeler geçmiştir. Bunlardan "Fîrâş",³⁹⁴ "Med",³⁹⁵ "Mehd",³⁹⁶ "Mihâd",³⁹⁷ "Fetk",³⁹⁸ "Karâr",³⁹⁹ "Zelûl",⁴⁰⁰ "Kifât",⁴⁰¹ "Seth",⁴⁰² "Deh",⁴⁰³ "Tahu"⁴⁰⁴ zikredebiliriz. Bu kavramların anlamı genelde, "yeryüzünü yerleşik ve yaşanan yer kıldık"⁴⁰⁵, "onu en ve uzunluk bakımından genişlettik"⁴⁰⁶, "içinde gezecek ve rızıklarınızı arayacak bir mekan yaptık"⁴⁰⁷ şeklindedir.⁴⁰⁸ Allah Teâlâ yeryüzünü yaşanan bir mekân kılmak için, içinde ırmaklar fişkırttığını; hayvanlar yarattığını; hem onların, hem diğer canlıların beslenmesi için her türlü bitkiden çift yarattığını; yeryüzünü sabitlemek için dağlar çaktığını; canlıların hayatlarını devam ettirebilmesi için sular yarattığını ve gemilerin hareket edebilmesi için denizler yarattığını haber vermiştir. Böylece bu arzın içinde yaşama olanakları sağlandıktan ve hazır hale getirildikten sonra, imtihan yeri olarak içinde insanları yarattı

³⁹¹ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 125-126.

³⁹² İsfahânî, a.g.e., s. 557.

³⁹³ Bakara 2/22, 29; En'am 6/1; A'râf 7/10, 54; Yunus 10/3; Hûd 11/7; Ra'd 13/3; İbrahim 14/32; Hicr 15/19-23; Nahl 16/3, 13; Tâhâ 20/4-5, 53; Enbiyâ 21/30-31; Hac 22/64-66; Mü'minûn 23/79; Nûr 24/42; Furkan 25/59; Şuerâ' 26/7; Neml 27/60-61; Rûm 30/22, 25-27; Lokman 31/10, 20; Secde 32/4; Fâtır 35/41; Zümer 39/5, 21; Mü'min 40/64; Fussilet 41/10, 39; Şûrâ 42/11, 12; Zuhruf 43/10; Câsiye 45/13; Kâf 50/6-7; Rahmân 55/10-13; Hadîd 57/2-5; Teğâbün 64/2-3; Talâk 65/12; Mülk 67/15; Nûh 71/17-20; Mürselât 77/25-28; Nebe' 78/6; Nâzi'ât 79/30-31; Gâşiye 88/20-26; Şems 91/1-8.

³⁹⁴ Bkz. el-Bakara 2/22.

³⁹⁵ Bkz. Ra'd 13/3; Hicr 15/19.

³⁹⁶ Bkz. Tâhâ 43/53; Zuhruf 43/10.

³⁹⁷ Bkz. Nebe' 78/6.

³⁹⁸ Bkz. Enbiya' 21/30.

³⁹⁹ Bkz. Neml 27/61; Mü'min 40/64.

⁴⁰⁰ Bkz. Mülk 67/15.

⁴⁰¹ Bkz. Mürselât 77/25.

⁴⁰² Bkz. Gâşiye 88/20.

⁴⁰³ Bkz. Nâzi'ât 79/30.

⁴⁰⁴ Bkz. Şems 91/6.

⁴⁰⁵ Mülk 67/15; Neml 27/61; Mü'min 40/64; Mürselât 77/25.

⁴⁰⁶ Nâzi'ât 79/30; Gâşiye 88/20; Şems 91/6.

⁴⁰⁷ Bakara 2/22, 36, 172; Âli İmrân 3/137; A'râf 7/74.

⁴⁰⁸ et-Taberî, a.g.e., C. I, 388; Beyzâvî, a.g.e., C.III, 427.

ve onlardan kâ'inâtı te'emmül etmelerini istedi. Onlar da böyle yaparak yaratılan her şeyde O'nun kudretini sezecek ve tek ilâh olduğu kanaatine varacaklardır.

İkinci kavrama gelince, Kur'ân'da "Semâ" olarak geçen, çoğulu "Semâvât" olan gökyüzünün anlamı, yeryüzü ile karşı karşıya bulunan yüzey ve bir şeyin üst kısmıdır. Bu anlamıyla, "semâ" ile Kur'ân'da bütün uzayın kast edilmiş olması da mümkündür. Ayrıca gökyüzünden geldiği için yağmura da "Semâ" denilmektedir.⁴⁰⁹

Kur'ân'da gökyüzünün yaratılışını ele alan yaklaşık 78 ayet bulunmaktadır. Bu âyetler, semânın kubbe ve bu kâinâtın üzerinde çadır gibi olduğunu; yağmurun kaynağı olması hasebiyle canlıların hayatta kalmasını sağlayacak çeşitli meyve ve bitkiler yetiştirmeye sebep olduğunu; direksiz yükseldiğini ve içinde bakanları sevindirecek yıldızlar bulunduğunu haber vermektedir. Ayrıca Allah gökyüzünün ve yeryüzünün yaratılışında herhangi bir çatlak bulunmadığını ifade ederek "*Gökleri yedi kat üzerine yaratan O'dur. Rahman'ın bu yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın. Gözünü bir çevir bak, bir çatlak görebilir misin?*"⁴¹⁰ buyurmuştur. Bunu daha da teyit ederek sonraki ayette "*Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrar tekrar çevir bak; ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.*"⁴¹¹ buyurmuştur. Allah'ın bu ayetlerin zikrinden murad ettiği şeyin, insanların kudreti konusunda tefekkür ederek ibret almaları olsa gerektir.⁴¹² Nitekim insan bunlar dolayısıyla Allah'ın kudretini itiraf ederek, kendi 'aczinin farkında olacak ve Allah'ın ilâh olduğuna inanacaktır.

Enbiyâ Suresi'ndeki "*Gökler ve yer bitişik halde olup sonradan iki ayrı cisim/kütle haline gelmiştir.*"⁴¹³ ayetinde yeryüzünün ve gökyüzünün ilk oluşma anından bahseden bir sahne vardır. Müfessirler ayette yer alan "Retk" ve "Fetk" sözleri ile ilgili iki görüş ortaya atmışlar. Birinci görüş, İbn Abbas, Hasen el-Basri, Atâ, Dahhâk ve Katâde gibi müfessirlere ait olan görüştür. Onlara göre, gökler ve yer bütün olarak birbirine yapışık vaziyetteydi. Allah gökleri ve yeri hava veya rüzgar vasıtasıyla birbirinden ayırmıştır. Mücâhid ve Suddî'ye göre ise, Semâlar tek bir tabaka olarak iç içe vaziyetteydi. Allah onları birbirinden ayırıp yedi semâ haline getirmiştir. Yerler de aynı

⁴⁰⁹ İsfahânî, a.g.e., s. 243.

⁴¹⁰ Mülk 67/3.

⁴¹¹ Mülk 67/4.

⁴¹² Kurtubî, a.g.e., C. XXI, 115.

⁴¹³ Enbiyâ 21/30.

şekilde birbirine bitişik ve tek tabaka durumundaydı. Allah onları da birbirinden ayırıp yedi tabaka hâline getirmiştir.⁴¹⁴ “Retk” ve “Fetk” kelimelerine verilebilecek bir başka anlam da, *retk*, “gökyüzünün yağmur yağdırmaması sebebiyle yeryüzünün kurak, çorak, bitkisiz kalması” anlamındadır. *Fetk* ise “yağmur yağması ve bu sayede yeryüzünün bitki örtüsüne kavuşması” anlamındadır.⁴¹⁵ Demek ki ilk görüşe göre, “retk” bitişik anlamına karşılık gelmekte, “fetk” ise, ayırmak anlamına karşılık gelmektedir. İkinci görüş ise, bu anlamlardan farklı olarak, yeryüzünün yağmurun bulunup bulunmaması durumuna göre aldığı hali ele almaktadır. Netice olarak, yeryüzü ve gökyüzünün teşekkülü, herhangi bir şekilde gerçekleşmiş olursa olsun, bu Allah’ın kudretiyle gerçekleştiği kesindir.

Allah’ın gökleri yedi tabaka halinde yaratmasının faydasına ilim açısından bakacak olursak, Allah yeryüzünü yedi gök tabakası dolayısıyla, uzayda bulunan ışınlar, gök cisimleri ve yıldızların düşmesinden meydana gelebilecek herhangi bir zarardan korumaktadır. Nitekim yeryüzüne böyle bir zararın düşmesi, içindeki hayatı yok etmesi söz konusudur. Bunun için Allah yeryüzünü koruyacak ve içindeki hayatı devam etmesini sağlayacak atmosferle kaplamıştır. Nitekim bununla ilgili Kur’ân’da “*Göğü karışıklıktan korunmuş bir tavan kıldık.*”⁴¹⁶ buyurmuştur.

Allah Teâlâ’nın kudreti sonsuz olmasına rağmen, Kur’ân’da, yeryüzünün ve gökyüzünün altı günde yaratıldığı haber verilmektedir.⁴¹⁷ Allah Teâlâ, Fussilet Suresi’nde⁴¹⁸ kudretin ve hikmetin sahibini bırakıp ulûhiyet ve ubûdiyete layık olmayan putlara tapan kâfirleri eleştirirken, yeryüzünü iki günde yarattığını haber vermektedir.⁴¹⁹ Bazı müfessirlere göre ayetler’de geçen “Eyyâm” kelimesi, bizim anladığımız manâdaki 24 saatlik süreden oluşan bir süre değil “devir” veya “merhale” anlamı ifade etmektedir.⁴²⁰ Yani yeryüzü ve gökyüzü birtakım merhalelerden sonra varlık âlemine geçtiği anlamındadır. Kurtubî (ö. 671/1273), Allah Teâlâ için her şeyin belli bir süresinin var olduğunu söylemektedir. Bu nedenle Allah, arz ve semânın yaratılışını altı günde gerçekleştirdiğini haber vermiştir.⁴²¹ Ayrıca burada “altı gün” Yaratan’ın müteal ve

⁴¹⁴ Mustafa Öztürk, *Kur’ân ve Yaratılış*, 3. b., İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017, s. 69.

⁴¹⁵ Öztürk, a.g.e., s. 71.

⁴¹⁶ Enbiyâ 21/32.

⁴¹⁷ A’râf 7/54; Yunus 10/3; Hüd 11/7; Furkan 25/59; Secde 32/4; Hadîd 57/4.

⁴¹⁸ Fussilet 41/9.

⁴¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, C. XIII, 108; Razi, a.g.e., C. XXVII, 102.

⁴²⁰ Muhsin Demirci, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, 10. b., İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 59.

⁴²¹ Kurtubî, a.g.e., C. IX, 238.

sonsuz hayatına ait olup “altı ilâhî gün” anlamına geldiği gibi, altı kısa zamandan kinaye de olabilir. Maksat ilâhî kudretin haşmetini ifade etmektir.⁴²²

Allah Teâlâ yeryüzünü ve gökyüzünü altı tabaka halinde, gökyüzünü de direksiz yaratmıştır. Nitekim Allah konuyla ilgili “*Gökleri, gördüğünüz gibi, direksiz yükselten Allah'tır.*”⁴²³; “*Allah gökleri gördüğünüz gibi direksiz yarattı.*”⁴²⁴ buyurmaktadır. Bu ayetler Allah'ın kudretinin kemâline delâlet etmektedir. Fakat İbn Abbas, Mücâhid, Hasen ve Katâde ayetten “Gökyüzünün direkleri var fakat bunlar görülmemektedir” şeklinde anlam çıkarmaktadırlar. Fakat İbn Kesîr'e göre ayetteki *ترونها* kelimesi gökyüzünün direksiz olduğunu te'kid eden bir ifadedir ve bu anlam, kudretin kemâline delalet etmektedir.⁴²⁵ Râzî, gökyüzünün direklerinin olması fakat onların insanlar tarafından görülmemesi görüşünün bir kısmını kabul etmemektedir. Zira ona göre gökyüzünün direkleri var ama bu direkler görülmemektedir. Çünkü bu direk Allah'ın kudretidir. Bu kudret, gökyüzünü ve gök cisimlerini yerlerinde sâbit tutan ve koruyan kudrettir. Fakat insanlar bu kudreti görememektedirler.⁴²⁶ Râzî'nin bu görüşünü daha ma'kul görmekteyiz. Nitekim ayet böyle bir yoruma daha yakındır.

Fâtır Suresi'nde Allah'ın yeryüzünü ve gökyüzünün yerlerinden kaymasını engellediği haber verilmektedir. Ayet şöyledir: “*Doğrusu, zeval bulmasın diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer onlar zevale uğrarsa O'ndan başka, and olsun ki onları kimse tutamaz. O, şüphesiz Halim'dir, bağışlayandır.*”⁴²⁷ Ayette “*أن تزولا*” kelimesi geçmektedir. İsfahânî'ye göre zevâl, bir şeyin yolunu kaybederek düşmesi manasındadır.⁴²⁸ Daha sonra geçen “*إن أمسكهما*” sözüyle, düşmelerini engelleyecek hiçbir gücün bulunmayışı manası kast edilmiştir. Bu ayet, gökyüzü ve yeryüzü buldukları müddetçe Allah'ın kâinâta müdahalesinin devamlı olacağını haber vermektedir. Bu müdahale de kendi kudretiyle gerçekleşmektedir. Günümüzdeki ilim, ayette geçen “*إمساك*” sözünün yer çekiminden kinâye olduğunu söylemektedir. Nitekim yer çekim vasıtasıyla, yeryüzü güneş etrafında dönerek kendi yerini muhafaza etmektedir. Güneşin yerküreye çekiminin kuvveti

⁴²² Abdulmecit Okcu, *Kur'ân ve Bilim Açısından Yaratılış*, 1. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015, s. 52.

⁴²³ Ra'd 13/2.

⁴²⁴ Lokman 31/10.

⁴²⁵ İbn Kesîr, a.g.e., C. VIII, 102; Veli Ulutürk, *Kur'ân-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 99.

⁴²⁶ Râzî, a.g.e., C. XVIII, 237.

⁴²⁷ Fâtır 35/41.

⁴²⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 387.

kaybettiği zamanda, bu yeryüzünün yönergesinden çok uzaklara fırlamasına neden olacaktır.⁴²⁹

İnsan için yaratılışın en zor alanını, yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışı teşkil etmektedir. Bu tespiti, Kur'ân ayetleri bağlamından gayet açık bir şekilde görmekteyiz. Özellikle dirilmeye inanmayan müşriklerle mücadele sırasında, çoğu zaman yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışından bahsedilmiştir.⁴³⁰ Örneğin, “Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”⁴³¹; “Elbette gökleri ve yeryüzünü yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük bir olaydır. Fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmezler) buyurmaktadır.”⁴³² ayetleri, yerlerin ve göklerin yaratılışı ile insanın ikinci defa yaratılışı karşılaştırılarak, insanı ikinci defa yaratmanın daha kolay ve akıl edilebilir bir olay olması gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan, insanlar kendi güçlerini, Allah'ın gücüyle karşılaştırmaktadırlar. Hâlbuki türlü vâsıtaların ve harcanan onca emeğin ardından bazı şeylere güç yetirebilenlerle Allah'ın gücü bir tutulamaz. Allah bir şeyi meydana getirmek istediği zaman, herhangi bir vâsıtaya başvurmaksızın bu şey anında oluvermektedir. Böylece Allah gibi bir varlık bir makdûra (güç yetirilen şeye) karşı 'âciz olmazken, tekrar yaratmaktan 'âciz kalması düşünülemez.⁴³³ Yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışını ele alan ayetlerin tekrarının bir başka amacı da, bu tür şeylerin (yeryüzünün ve gökyüzünün) yaratılışının yalnızca Allah'ın güç yetirdiği bir şey olmasıdır. Bu nedenle, bu tür ayetler, insanlara bu büyük şeyleri yaratmaya güç yetiremeyen cansız mahlûkâtlara yönelmelerinin mantıksız olduğunu hatırlatmak amacıyla zikredilmektedir.⁴³⁴

Kur'ân'da yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışı için خلق fiili ile birlikte, فطر fiili de kullanılmıştır. Örneğin, Allah Teâlâ, bir yerde "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ" "*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsustur.*"⁴³⁵ buyurmakta, bir başka yerde ise, "الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" "*Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur.*"⁴³⁶ buyurmaktadır. Râzî ile فطر kelimeleri arasında anlam

⁴²⁹ Sâdî, a.g.e., s. 48.

⁴³⁰ İsrâ 17/99; Yâsîn 36/81; Ahkâf 46/33; Kıyâme 75/40; Târik 86/8.

⁴³¹ Yâsîn 36/81.

⁴³² Mü'min 40/57.

⁴³³ Zemahşerî, a.g.e., C. V, 197.

⁴³⁴ Fahreddîn er-Râzî, a.g.e., C. XII, 160.

⁴³⁵ En'âm 6/1.

⁴³⁶ Fâtır 35/1.

farkı gözetmektedir. Ona göre, yaratmada, “takdîr” manası vardır. Allah Teâlâ’nın bu takdîri, kâinâta cüz’iyâta ve külliyâta dair bilgisinden ibarettir. Allah’ın “fâtır” olması ise, benzersiz mücid sıfatına sahip olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Allah’ın hâlik olması, ilim sıfatına; fâtır olması ise, kudret sıfatına işaret etmektedir.⁴³⁷ Demek ki yaratma, ilim ve kudret sıfatlarını gerektiren bir iştir. Bu sıfatlar insanda ne kadar var olsa da sınırlı bir miktarda olduğu bir gerçektir. Fakat bu sıfatlar, Allah’ta sınırsız ve kayıtsız olduğundan iş çok daha farklıdır. Bu yüzden yaratma sıfatına layık olan yalnızca kendisidir.

Kur’ân ayetlerine baktığımızda, Câhiliye müşriklerinin dahi Allah’ın yeryüzü ve gökyüzünün yaratıcı olduğunu bildiklerini ve bunu dille ikrar ettiklerini görmekteyiz: “وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ” *“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler. De ki: “Hamd, Allah’a mahsustur.” Fakat onların çoğu bilmezler.”*⁴³⁸ Bu ayete benzer, Kur’ân’da daha üç ayet vardır ki hepsinde müşriklerin bu bilgiye sahip oldukları zikredilmiştir.⁴³⁹ Dolayısıyla Arap müşrikleri, bu tür büyük şeylerin yaratıcısının, Allah olduğu bilgisine sahiptir. Ancak onların düştüğü hata, putlara ibadet etmenin onları Allah’a yaklaştıracağını sanmalarıdır. Oysa kulluğun, her şeye kâdir olana doğrudan yapılması gerekir.

Allah Teâlâ rubûbiyetini müşriklere hatırlatırken, onları da dahil ederek yeryüzünde var olan her şeyi bizzat yarattığını söyleyip ‘âcziyetlerinin farkında olmalarını, ayrıca var etmekten ‘âciz kaldıkları şeyleri kudretli Allah’a nispet etmelerini istemiştir. Allah *“Yoksa onlar bir şey (bir yaratan) olmaksızın mı yaratıldılar? Veya yaratıcılar onlar mı? Yoksa gökleri ve arzı onlar mı yarattı? Hayır, onlar Allah’a yakîn hasıl edemezler.”*⁴⁴⁰ buyurmaktadır. O müşrikler, kendilerini yaratanın yeryüzü ve gökyüzü olmadığını bilmelerine rağmen, Allah’a şirk koşmuşlardır.⁴⁴¹ Râzî, “أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ” sözünü şöyle açıklamıştır: “Yaratan onlar mıdır? Nasıl olur da yaratan, çok çalıştığı zaman yorulur ki insanın tabiatında yorulmak vardır. O zaman insanların, yaratılmış olmaları kesindir. Ya da onlar yarattıklarını iddia ettiler ama yaratmanın nasıl bir şey

⁴³⁷ Râzî, a.g.e., C. XII, 145.

⁴³⁸ Lokman 31/25.

⁴³⁹ Ankebût 29/61; Zümer 39/38; Zühref 43/9.

⁴⁴⁰ Tûr 52/35-36.

⁴⁴¹ Râzî, a.g.e., XXIX, 261.

olduğunu bilmiyorlar mı? Yoksa onlar Allah'a 'aczi nisbet ederek O'nu kendileriyle bir mi tutmuşlar?'⁴⁴² Böylece Allah, yaratma eylemini insandan nefyedip sadece kendisine mahsus kılmıştır ki insan yapabileceği eylemler konusunda haddini bilsin ve asıl gücü sadece bir olan Allah'a nispet etsin.

Allah'ın kudreti, sadece yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışında tecelli etmemektedir. Aynı zamanda Allah, yeryüzünü yarattıktan sonra ona bir sürü nizâm koymuştur. Mesela, gece-gündüz sistemi, dört mevsim sistemi, yer çekimi, denizlerin suyunun buharlaşması, sonra bulut oluşturması, bulutun belli bir hava tabakasına geldikten sonra yağmur veya kar yağdırması gibi sistemler, hepsi kudretli bir varlığın eseridir. Ayrıca bu sistemlerin hiçbirisi birbiriyle çelişmemektedir. Bu sistemler, dünyanın yaratıldığı ilk günden şimdiye dek her zaman öyle süregelmiştir. Oysa Allah dışında başka bir varlık bunları kurmaya çalışsaydı, nice çelişkiler olacaktı. Aynı zamanda bu dünyanın kanunlarını başka bir varlık koymuş olsa, bu kâinâta uygun bir kanun uydurana kadar bunlarda sürekli bir değişme söz konusu olacaktı. Aynı şekilde Allah ile başka ilâhın bulunması imkânsızdır. Nitekim Kur'ân'da yer alan "*Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu.*"⁴⁴³ ayeti, böyle bir şeyin varlığının, hem yeryüzünü hem gökyüzünü bozacağını söylemektedir. Zira kâinâta iki ilâhın varlığı, iki irade ve iki kudretin varlığı demektir. Bir ilâhın, bir varlığın hareketini istemesi, diğer ilâhın o varlıkta sükûnu isteme iradesine engeldir. Dolayısıyla bir ilâhın kudreti, diğer ilâhın kudretine galip gelecektir ki bu da diğerinin 'acziyete düştüğü anlamına gelir. Böyle bir şey de ilâh denen varlığa imkânsız olduğundan; bu dünyada tek yaratan, yürüten ve kudretli ilâhın bulunması kesindir.⁴⁴⁴

Kur'ân'ın yeryüzünde odaklandığı bir başka sistem de, gece ve gündüz sistemidir. Zira her gün ikisi birbiri ardına herhangi bir eksiklik olmadan sistemli bir şekilde meydana gelmektedir.⁴⁴⁵ Râzî'ye göre "يَكْوَرُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكْوَرُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ" "*Geceyi gündüze dolar, gündüzü geceye dolar.*"⁴⁴⁶ ayetinde geçen تكوير den maksad, birinden eksilttiği miktarı diğerine doldurmak anlamındadır.⁴⁴⁷ İşte bu da insanın hiçbir şekilde

⁴⁴² Râzî, a.g.e., XXIX, 260.

⁴⁴³ Enbiyâ 21/22.

⁴⁴⁴ Bkz. Mâturîdî, a.g.e., C. IX, 269-270; Zemahşerî, a.g.e., C. IV, 136-137; Râzî, a.g.e., C. XXII, 150-154; Beyzâvî, a.g.e., C. II, 416-417.

⁴⁴⁵ Bkz. Seyyid Kutup, a.g.e., C. IV, 2439.

⁴⁴⁶ Zümer 39/5.

⁴⁴⁷ Râzî, a.g.e., C. XVII, 244.

müdahalesi söz konusu olmayan, güneşin sabah doğmasına ve akşam kaybolmasına sebebiyet veren yeryüzünün hareketinin arkasındaki büyük kudrete sahip ilâhın bulunmasına işarettir.

Demek ki Allah'ın ilk kudret yansımaları bu evrenin yaratılışıyla başlamıştır. Fakat olay burada bitmemiştir. O, sürekli bu dünya ile ilişki halindedir. Bütün olup biten olaylara müdahale etmektedir. Volkanlar, depremler, Tsunami ve birçok insanın başlatmaya veya durdurmaya müdahale edemediği doğa olaylarının hepsi kendi gücüyle meydana gelmekte veya yok olmaktadır. Bu da, mutlak kudretin sadece kendisine ait olduğuna dair yeterli delil teşkil etmektedir.

2.2. Gök Cisimlerini Yaratma (الفلك)

İçinde yaşadığımız Yerküre, evrenin küçük bir parçasını teşkil etmektedir. Nitekim Kur'ân ayetleri, sadece bulunduğumuz yeryüzünden bahsetmemekte, aynı zamanda âlemimizin dışında bulunan güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerden de bahsetmektedir. Allah Teâlâ, bu saydığımız gök cisimlerini gökyüzünün süsü olarak yarattığını haber vermiştir. İnsan yeryüzünden göğe baktığında bunlardan sadece güneş, ay ve yıldızları görebilmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, insan uzaya çıkarak diğer gezegen ve gök cisimlerini de keşfetme olanağı bulmuştur. Zamanla uzayda görebildiği gök cisimlerinin özelliklerini de keşfetmiş ve yaşadığımız yeryüzünün özellikleriyle karşılaştırmıştır.⁴⁴⁸ Bu sayede, Allah'ın kudret tecellilerini detaylarıyla öğrenerek bu evrenin sırlarına az da olsa vakıf olabilmıştır.

Allah'ın yaratmış olduğu bu gök cisimleri, uzayda oldukça sağlam ve ölçülü bir düzene göre hareket etmektedir. Örneğin, güneş Allah'ın takdîriyle, kendi yörüngesinden bir milim bile kaymadan yürüyüp gitmektedir. Aynı şekilde ay, kendi yörüngesinden çıkmaksızın veya bir gezegenin yerini almaksızın yürümektedir.⁴⁴⁹ Bu bilgileri Kur'ân'da “*Aya erişmek güneşe düşmez.*”⁴⁵⁰ ayetinde görmekteyiz. İçinde yaşadığımız yeryüzüne gelince, o da gök cisimlerinden biri sayılmaktadır. Bu gezegen, hava unsurları, su, yer çekimi ve genel olarak hayat sağlayabilecek tüm olanaklara sahip tek gezegendir. Sabit bir hızla 24 saatte bir, kendi etrafında bir tur dönmek suretiyle gece ve gündüz; 12 ayda

⁴⁴⁸ Ayrıca detaylı bilgiler için Bkz. Tefik Yücedoğru, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, Bursa: Emin Yayınları, 2006, s. 150-126.

⁴⁴⁹ Okcu, a.g.e., s. 185.

⁴⁵⁰ Yâsîn 36/40.

bir güneş etrafında dönmek suretiyle ise, kış, ilkbahar, yaz ve sonbahar olmak üzere dört mevsim gerçekleşmektedir. Ayrıca bu Kur'ân'da “*Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur.*”⁴⁵¹ ayetinde zikredilmektedir. Bunların hepsi, insanı hayran ve ‘âciz bırakabilecek, Allah’ın kudretiyle ve ince hesabıyla gerçekleşen büyük olaylardır. Dolayısıyla bunların yaratılmasına ve belli bir sistemde yürütülmesine, Allah’ın hem takdîri, hem de kudreti dahil olmaktadır. Allah’ın “takdîri”, onların hacmini, şeklini ve aralarındaki mesafeyi belirlemek suretiyle tecelli ederken; “kudreti” ise, onları yaratmak ve yaratıldıkları andan kıyâmete kadar yerlerinde sâbit tutup düşmelerine izin vermemek suretiyle tecelli etmektedir.

Allah genel olarak güneş ve ayın yaratılışıyla ilgili Kur'ân'da, onları vakit ölçüsü olarak belirlemesinden, buyruğuna tabi tutmasından, onları rastgele değil de bir hikmete binaen düzenli bir şekilde hareket ettirmesinden ve insanlara faydalanmaları için bir aydınlık kaynağı kılmasından bahsetmiştir.⁴⁵² Aynı zamanda ay ve güneş gelişigüzel bir şekilde hareket etmemektedir. Onların belli bir mesafede, belli bir süreye kadar, belli hızda hareket ettikleri haber verilmektedir.⁴⁵³ Yani güneş ve ayın, yaratılış amacına en uygun olarak çok hassas bir durum ve hareket içinde bulduklarına işaret etmektedir.⁴⁵⁴ Ayrıca bu ince kanunları ancak bilgili ve kudretli bir ilâhın koyabileceği haber verilerek Yâsîn Suresi’nde “*Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur.*” buyrulmaktadır.⁴⁵⁵

Râzî’ye göre Allah’ın gök cisimlerini yaratması, bitki ve hayvanları yaratmasından daha büyük bir iştir. Bu nedenle insana etkisi bakımından daha fazladır. Örneğin, ikinci vakti sonunda, güneşin kaybolmasının ardından karanlığın çökmesi Râzî’ye göre Allah’ın kudretinin mükemmeliyetine delalet eden etkili bir delildir. Zira astronomideki deliller, insanın gönlüne yeryüzündeki delillerden daha fazla tesir etmektedir. Ayrıca gök cisimlerinin hız bakımından belli ölçülerle hareket etmeleri yalnızca, bütün kâinâta taalluk eden kâmil bir kudret ve buna ek olarak külliyât ve

⁴⁵¹ Yâsîn 36/38.

⁴⁵² En’âm 6/96; A’râf 7/54; Yûnus 10/5; Ra’d 13/2; İbrâhîm 14/33; Nahl 16/12; Enbiyâ 21/33; Furkan 25/45; Ankebût 29/61; Lokmân 31/29; Fâtır 35/13; Yâsîn 36/38, 40, Zümer 39/5; Fussilat 41/37; Rahmân 55/5; Nûh 71/16; Şems 91/1.

⁴⁵³ Ra’d 13/2; Lokman 31/29; Fâtır 35/13; Zümer 39/5; Rahmân 55/5.

⁴⁵⁴ Şakir Kocabaş, *Kur’ân’da Yaratılış (Uzayların ve Maddenin Yaratılışı)*, 1. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2004, s. 167.

⁴⁵⁵ Yâsîn 36/38.

cüz'ıyyât ile ilgili kapsamlı bilgilere sahip olan bir ilâh dolayısıyla gerçekleşmektedir. Böylece bu hal ve özellikler eşyanın tabiatından değil, bir fâil-i muhtâr tarafından kaynaklandığına kesin delil teşkil etmektedir.⁴⁵⁶ O tıpkı bir ülkeye giden birinin, o ülkenin halkının, sokakları temiz tuttuklarını, sıraya riayet ettiklerini, trafik kurallarına uyduklarını fark ettiğinde, bu intizâmı direk ülkeyi yöneten başkana ircâ etmesine benzemektedir. Evrendeki durum da aynı şekildedir, tıpkı bir devletin intizamının arkasında büyük adamlar olduğu gibi, evrende insanı hayran bırakan her şeyin arkasında da yaratıcı olan Allah'ın sanatının ve muhteşem kudretinin eseri vardır. Örneğin, uzayda bulunan gezegenlerin belli yerlerde, kendileri arasında belli mesafelerle bulunması ve her birinin kendine ait bir renginin olması, kudretli bir varlığa işaret eder.⁴⁵⁷

Kimi müfessirlere göre, Allah Teâlâ'nın güneşin, ayın ve gece-gündüzün yaratılışından bahsetmesi, bu ayetlerin Allah'ın Yüce ve mükemmel kudretine işaret etmesinden dolayı ondan dehşet ve korku duyulması amacıyladır.⁴⁵⁸ Zira insan kendisinde ve etrafındaki varlıklarda bulunmayan Allah'ın kudretini gördükçe ondan gelen her va'd ve va'ide inanacak ve dolayısıyla Allah'ın kudretine inandığı için her konuda ona başvuracaktır. Böylece Allah'a gerçek kulluğunu yapmış olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de yıldızların yaratılışından bahsedilerek “*O, yıldızları kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için var edendir.*”⁴⁵⁹ şeklinde onların, yol bulmak isteyenlere kılavuz oldukları haber verilmektedir. Ayrıca bu yıldızlar, karanlık gecelerde parlak ışığıyla, kendilerine bakan kimseleri sevindirmekte ve dehşette bırakmaktadır. “*Ve onlar, galaksiler (alâmât) ve yıldızlarla (necm) da yol bulurlar.*”⁴⁶⁰ Bu ayette geçen “alâmât” kelimesi meallerde “alâmetler” diye verilmektedir. Halbuki ayet yıldızlardan bahsetmektedir. Galaksiler de dünyadan çok uzakta oldukları için gökyüzünde bir yıldız gibi görünürler. Fakat bugün bunların çoğunda yüz milyardan fazla yıldızın bulunduğu bilinmektedir.⁴⁶¹ Böylece insanın, gökyüzünün çeşitli yıldız ve gezegenle süslendiğini görmesiyle Allah Teâlâ'nın sanatına ve onları yerleştiren kudretine olan hayranlığı daha da artmaktadır.

⁴⁵⁶ Râzî, a.g.e. C. XIII, 99-105.

⁴⁵⁷ Râzî, a.g.e., C. XIV, 102-103. Bkz. Râzî, a.g.e., C. XIV, 102-133.

⁴⁵⁸ Râzî, a.g.e., C.XXVI, 244.

⁴⁵⁹ En'âm 6/97.

⁴⁶⁰ Nahl 16/16.

⁴⁶¹ Kocabaş, a.g.e., s. 168.

Bazı ayetler’de geçen “kevâkib” kelimesi meallerde “yıldızlar” olarak çevrilmektedir. Örneğin, *إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ* “*Yusuf babasına: "Babacığım! "Rüyamda onbir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm" demişti.*”⁴⁶² Halbuki “yıldız” için ayetler’de “necm” kelimesi kullanılmakta; “kevâkib” kelimesinin ise “gezegen” olarak çevrilmesi gerekmektedir.⁴⁶³

Seyyid Kutup (ö. 1906-1966), uzaydaki sırların keşfedilmesinin, insanları ‘âciz bıraktığını ve tâbiatın tesâdüfle meydana geldiği konusunda ileri sürülen görüşleri reddetmeye sevk ettiğini; böylece, insanların, Allah’ın kudretini itiraf etmekten başka çareleri olmadığını söylemektedir.⁴⁶⁴ Nitekim Allah bir ayette bununla ilgili “*Güneşi parlak bir ışık/enerji, ayı da aydınlık yapan ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aya menziller takdîr eden O'dur. Allah bütün bunları rastgele değil, şaşmaz ölçülere bağlı olarak yaratmıştır. O, âyetlerini, bilip anlayacak bir topluma böylece bir bir açıklamaktadır.*”⁴⁶⁵ buyurmuştur. Zira uzaydaki her gezegenin hareketine baktığımızda, kiminin hareketinin doğuya kiminin batıya kiminin kuzeye kiminin de güneye doğru olduğunu görürüz. Bu da ancak bir mükemmel tedbir ve son derece hikmetli bir varlık dolayısıyla gerçekleşmektedir.⁴⁶⁶

2.3. Dağları ve Denizleri Yaratma (الجبال والبحار)

Allah Teâlâ’nın kudreti gökyüzünün ve gök cisimlerinin yaratılışında tecelli ettiği gibi, aynı zamanda, yeryüzünde yarattığı her şeyde de tecelli etmektedir. Bunlar da dağlar, vâdiler, denizler ve okyanuslardır. Bunların her birinde Allah’ın kudretinin tecellisi vardır. Kur’ân’da dağ kelimesine karşılık gelen “cibâl” kelimesi yanında “revâsî”⁴⁶⁷ kelimesi de kullanılmıştır. Bu kelimenin manasında, Allah’ın, yeryüzünün sâbit kalmasını sağlamak için dağları kazık gibi çaktığı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸ Ne eski ne de çağdaş dönemlerde hiçbir uygarlık, inşaat alanında ulaştığı zirvelere rağmen dağ gibi ya da dağ yüksekliğinde bir yapı inşa edememiştir. Çünkü insanın gücü buna yetmemektedir. Ayrıca Allah sürekli dağların yaratılışını insanlara hatırlatarak “*Bakmıyorlar mı dağlara,*

⁴⁶² Yusuf 12/4.

⁴⁶³ Kocabaş, a.g.e., s. 169.

⁴⁶⁴ Seyyid Kutup, a.g.e., C. II, 1158.

⁴⁶⁵ Yûnus 10/5.

⁴⁶⁶ Râzî, a.g.e., C. XVIII, 238.

⁴⁶⁷ Ra’d 13/3; Nâzi’ât 79/32.

⁴⁶⁸ Kurtubî, a.g.e., C. XXII, 61; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIV, 243.

*nasıl dikilmişlerdir!”*⁴⁶⁹, “*Dağları yerleştirmiştir.*”⁴⁷⁰ buyurmuştur. Böylece yeryüzünün sabit durmasını sağlamak amacıyla dağları dik yarattığını hatırlatarak⁴⁷¹ insanların böyle şeyleri yaratmaya hiçbir zaman gücü yetmeyeceği manasını murad etmiştir.

Kur’ân’da dağların yeryüzündeki yaratılışının amacı “*Sizinle beraber sallanmaması, çalkalanmaması için yeryüzünde, yerinden oynatılmaz dağlar ve gideceğiniz yeri bulmanız için, nehirler ve yollar da yaratmıştır.*”⁴⁷² ayetinde zikredilmiştir. Râzî bu ayeti açıklarken denizde seyreden gemi örneğini vermektedir. Nasıl ki geminin denizde sağa sola sallanmasını engellemek için çeşitli köşelerine ağırlık konulur, öyle de Allah, su üzerinde yaratılan yeryüzünü sallanmaktan korumak için çeşitli yerlerine dağları çakmış ve bu şekilde yeryüzünün sâbit kalmasını sağlamıştır.⁴⁷³ Jeolojik bilgiler, yer kabuğunun iki taraftan sıkışıp bir tarafın yerin altına doğru inmesi, öteki tarafın yerin üstünden yukarı doğru yükselmesi ile meydana gelen dağların yer kabuğunun altında kalan kısmının, magmanın içine doğru derin bir kazık gibi saplandığını göstermektedir. Böylece bu büyük ve katı kütle üstündeki cisimler, eylemsizliğinin büyük olması sebebiyle yer sarsıntılarında daha az etkilenmektedir.⁴⁷⁴

Genel itibariyle dağlar bütün yeryüzünü kaplamamaktadır. Kimi şehirlerde hiçbir dağ bulunmamakta, kimi şehirlerde ise dağlar büyük yer kaplamaktadır. Kimi yerlerde dağlar oldukça yüksek zirvelere sahipken, kimi yerlerde çok dağ bulunmasına rağmen, yüksek zirvelere sahip değildir. Bunun arkasındaki hikmete insanoğlu henüz vakıf olamamıştır. Çünkü bu tür şeyler insanın gücü ve bilgisi dahilinde olmayan şeylerdir. Bu nedenle, bazen insanın doğaya şaşkın şaşkın bakmaktan başka bir çaresi bulunmamaktadır.

Asya'nın güneyinde, doğu batı doğrultusunda uzanan Himalaya dağlarında bulunan Everest'in, dünyanın en yüksek zirvesi olduğu bilinmektedir. Düşünen bir insanın aklına şöyle sorular gelebilir; Acaba en yüksek zirvenin o bölgenin o kısmında bulunma esprisi nedir? O bölge, bu yüksek zirvesi sayesinde hangi olaylardan korunmaktadır? Veya bu zirve olmasaydı doğada ne tür dengesizlikler ortaya çıkacaktı?

⁴⁶⁹ Ğâşiye 88/19.

⁴⁷⁰ Nâzi'ât 79/32.

⁴⁷¹ Râzî, a.g.e., C. XXXI, 158; Kurtubî, a.g.e., C. XXII, 252; İbn Kesîr, a.g.e., C. XIV, 333.

⁴⁷² Nahl 16/15.

⁴⁷³ Mâturîdî, a.g.e., C. VIII, 89-90; Râzî, a.g.e., C. XX, 7.

⁴⁷⁴ Kocabaş, a.g.e., s. 179.

Bunların bilgisi yalnızca o zirvenin o yerde oluşma emrini veren Yüce yaratandır. Çağdaş ilim, bu sorulara cevap vermek adına ne kadar teori geliştirse de, bu teorilerin yanlış olma ihtimali ya da ileriki zamanlarda değişmesi söz konusudur. Fakat bir gerçek vardır ki, onlar bu tür doğa gizemlerini çözmeye çalıştıkça, Allah'ın nasıl her şeyi yerli yerince yarattığını tespit edecek ve böylece, O'nun kudretinin farkında olacaklardır.

Son araştırmalar göstermiştir ki, dağların üçte ikisi dünyanın sıvı kısmı içine gömülü ve bazalt tabakası içinde birbirine bağlıdır. Dağların üçte biri de yeryüzünde yükselen yumrulardır. Bir dağın ortadan kaldırılmak istenmesi halinde sadece yeryüzünde görünen kısmının düzenlenmesi yetmeyecek, aynı zamanda yerin altındaki esas kök kısmının da ortadan kaldırılması gerekecektir. Yeryüzündeki dağ yumrusunun kaldırılması halinde dahi o bölgeden hemen hemen aynı oran ve yükseklikte bir yumrunun yükseleceği de tahmin edilmektedir.⁴⁷⁵ Böyle tespitler, Allah'ın kudreti arkasında saklanan evrenin sırlarını keşfeden çok nezih örnekler teşkil etmektedir.

Allah Teâlâ'nın kudreti, yalnızca yeryüzünün dengesini sağlamak amacıyla dağları sabitlemesi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu dağların içinde "mağara" dediğimiz boşluklar yaratmasıyla da tecelli etmektedir. Kur'ân "*Yeryüzünün dağlarında evler yontuyorsunuz*"⁴⁷⁶ ayetinde insanların önceden bu mağaraları sığınak olarak kullandığını haber vermiştir. Ayrıca insan dağın içine girdiği zaman, Allah'ın orada nice yarattığı şeyler bulacaktır. Mağara içinde toprağın ve taşın tabiatları, mağara duvarlarının aldığı şekil, onun yoluyla mağara dışından hava getiren delikler ve Allah'ın değişik hikmetlerle yarattığı daha sayamadığımız birçok şey örnek verilebilir. Böylece insan, Allah'ın kudretine daha da hayran kalarak bu kudretinin birçok eserini bulmuş olacaktır.

Denizlere gelince, onlar yine Allah'ın bir kudretinin yansıması ve aynı zamanda bu kudretinin esrarından sayılmaktadır. Allah'ın yeryüzünde yarattığı her türlü yeraltı (kuyular) veya yerüstü (nehirler, denizler ve okyanuslar) su kaynakları, çeşitli sırlara sahiptir. Şöyle ki, yer altındaki kuyular, insanın göremediği ancak bazen kazarak keşfettiği ve bunun üzerine su ihtiyacını giderdiği bir nimettir. Sonra insan, suyun pek uzak yerden fişkırdığını veya suyun pek uzun bir mecra seyrettiğini keşfetmiştir. Bunun arkasında da, onu seyrettiren kudretli bir ilâha işaret etmektedir. Yerüstündeki derelere

⁴⁷⁵ Yücedoğru, a.g.e., s. 155.

⁴⁷⁶ A'râf 7/74.

gelince, kimisinde içmeye ve mahsüllerin yetişmesine uygun tatlı sular, kimisinde de insanların faydalanacağı balıklar vardır. Denizler ve okyanuslar ise, bu saydıklarımız arasında yaratılış itibariyle en muhteşem iki su kaynağıdır. Nitekim onlar, sadece görünen mavi su yüzeyinden veya gemilerin seyrettiği bir yoldan ibaret değildir. Aynı zamanda onların görünmeyen derinlikleri de vardır ki Allah bunları şu ayette anlatmıştır: “*Taze et yemeniz, takındığınız süsleri edinmeniz ve Allah'ın bol nimetinden faydalanmanız için denize -ki gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün- boyun eğdiren de O'dur. Artık belki şükredersiniz.*”⁴⁷⁷ Demek ki denizlerin beslenme, süslenme ve seyahat etme gibi durumlara katkı sağlayan nitelikleri vardır. Ayette geçen “*وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ*” sözü, Hasen ve A’sam, “içinde gemileri yüklü seyrederken görürsün” şeklinde tefsir etmişlerdir. Yani deniz sürekli hareket halinde olduğu için, insanları yüklü gemileriyle, rüzgar dolayısıyla istedikleri yere götürdüğü anlamındadır. Mâturîdî’ye göre ayetin bu kısmı, Allah’ın rüzgâr dolayısıyla gemilerin su üzerinde hareketini sağlayan kudretine ve azametine işaret etmektedir.⁴⁷⁸

Denizlerde yüzen ve derinlerine giden insanlar ise, Allah’ın yarattığı nice bitki ve hayvanı keşfetmektedir. İnsanlar Allah’ın denizlerdeki yaratılışını keşfettikten sonra denizlere ayrı ayrı adlar vermişlerdir. Örneğin, tuz oranının fazlalığından dolayı hiçbir hayvanın bulunmadığı denize *البحر الميت* (Lut Gölü) ismi; Mısır ve pek çok Arap Körfez ülkelerinde yer alan, rengârenk bitki ve balıklara sahip olan denize de *البحر الأحمر* (Kızıl Deniz) ismi; bitkilerinin siyah renkte olduğu denize *البحر الأسود* (Kara deniz) ismi vermişlerdir. Bunun örneklerini daha da çoğaltabiliriz. Dolayısıyla insanların, bir şeyleri yaratılış özellikleri itibariyle isimlendirmeleri dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Zira bu, kâinâtın birçok sırrını keşfederek Allah’ın birçok şeydeki kudretini itiraf ettikleri anlamına gelecektir.

Kur’ân’da yeryüzünde iki denizin arasında bulunan engelden bahsedilmektedir.⁴⁷⁹ Bu sıra dışı olay, doğrudan Allah’ın kudretiyle ilgilidir. Zira bu ayetler, bir peygamber zamanında olup biten bir mu‘cize anlatmamakla birlikte bu olay bulunduğumuz şu anki zamana kadar süregelmiştir. Furkân Suresi’nde geçen ayet “*Birinin suyu tatlı ve kolay içimli, diğersininki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da, karışmalarına engel*

⁴⁷⁷ Nahl 16/14.

⁴⁷⁸ Mâturîdî, a.g.e., C. VIII, 87-88.

⁴⁷⁹ Furkân 25/53; Neml 27/61; Rahmân 55/19-20.

olan bir sınır koyan Allah'tır."⁴⁸⁰ şeklinde denizler arasında hem engel bulunduğunu, hem de her iki denizin suyunun da ayrı özelliklere sahip olduğunu, fakat hiçbir zaman karışmadığını söylemektedir. Bu, insanları dehşet içinde bırakabilecek çok somut bir Allah'ın kudretinin tezâhürü olmalıdır.⁴⁸¹ Bazı müfessir ve âlimler ayeti farklı şekilde anlayarak, engelden maksadın yeryüzünde tuzlu deniz sularının, insanların içme suyunu teşkil eden saf ve tatlı dere ve nehirlerin karışmadığı, aksi takdîrde deniz suyunun derelerin suyuyla karıştığı zaman, su artık ne insanlara ne de hayvanlara içme kaynağı teşkil edeceği şeklinde bir görüş ileri sürmüşlerdir.⁴⁸²

Kur'ân, insanlara yaratılışı itibariyle böylesine etki eden deniz ve dağların, kıyamet gününde Allah'ın kudretiyle hallerinin değişeceğinden bahsetmektedir: "*Sana dağları sorarlar; de ki: "Rabbim onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek; orada ne çukur, ne tümsek göreceksin. O gün, hiçbir tarafa sapmadan bir davetçiye uyarlar."*⁴⁸³; "*Dağlar yürütülür, yeryüzü serap (çöl) olur.*"⁴⁸⁴; "*Denizler kaynaştığı zaman.*"⁴⁸⁵; "*Denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman.*"⁴⁸⁶ Bir ayette Allah Teâlâ "*Dağları yerinde donmuş gibi durur görürsün, oysa onlar bulutlar gibi geçerler. Bu her şeyi sağlam tutan Allah'ın işidir. Doğrusu O, yaptıklarınızdan haberdardır.*"⁴⁸⁷ Bu ayet, kıyamet günündeki bir sahneden bahsetmektedir. Râzî ayeti şöyle açıklamıştır: "Büyük şeyler hareket ettiği zaman, göz onları yerinde sanır. Kıyamet gününde de insan dağları hareket ettiği halde yerinde sanacaktır. Sonra Allah, bu büyük işi yalnızca kendisine nispet ederek, yegâne kudret ve hikmet sahibi ilâh olduğuna atıf yaptığını söylemektedir."⁴⁸⁸

2.4. Bitkileri ve Hayvanları Yaratma (النبات والحيوان)

Yeryüzü sadece arz, semâ, dağ ve denizden ibaret değildir. Buna ek olarak, insanlara beslenme kaynağını teşkil eden ve çeşitli vasıtalarla onların hayatını kolaylaştıran canlılar da bulunmaktadır. Bunlar insanın hizmeti için yaratılmış bitki ve hayvanlardır. Bitkiler hem insanlar, hem de hayvanlar için yaratılmıştır. Allah, Abese

⁴⁸⁰ Furkân 25/53.

⁴⁸¹ Mâturîdî, a.g.e., C. X, 53; Râzî, a.g.e., C. XXXVI, 100; İbn Kesîr, a.g.e., C. X, 314.

⁴⁸² Râzî, a.g.e., C. XXIX, 101; Sa'dî, a.g.e., s. 331.

⁴⁸³ Tâhâ 20/105-107.

⁴⁸⁴ Nebe' 78/20.

⁴⁸⁵ İnfîtâr 82/3.

⁴⁸⁶ Tekvîr 81/6.

⁴⁸⁷ Neml 27/88.

⁴⁸⁸ Râzî, a.g.e., C. XXXVI, 220.

Suresi'nde, yeryüzünde yaratılan bitki çeşitlerini zikrettikten sonra "مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ" "*Tüm bunlar sizin ve hayvanlarınızın geçimi için lütfedilmektedir.*"⁴⁸⁹ ayetini buyurmuştur.

Allah'ın, bitkileri yaratılışında tecelli eden kudretinden bahseden birçok ayet bulunmaktadır. Allah, Fussilet Suresi'nde "*Kupkuru gördüğün yeryüzünün, Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçmesi, kabarması, Allah'ın varlığının belgelerindedir. Ona can veren Allah şüphesiz ölüleri de diriltir. Doğrusu O her şeye kadirdir.*"⁴⁹⁰ buyurarak, toprağın bitki getirecek verimliliğe yalnızca onun emri ile sahip olacağını, aksi takdirde bu toprağın verimsiz kalacağını haber vermektedir. Bu yüzden bitki, toprağı verimli hale getirecek yağmura muhtaçtır. Ayrıca ayette, gökten yağmur yağmadığı müddetçe, hiçbir varlığın yağmuru indirmeye güç yetiremeyeceğine ve dolayısıyla insanların bitkilerden mahrum kalacaklarına da imâ vardır. Bundan hareketle Allah, bu konudaki kudretini insanlara "*Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi; artık Allah'a, bile bile eş koşmayın.*"⁴⁹¹ ayetiyle hatırlatarak kendisine eş koşmamalarını istemiştir. Kimi zaman da, dirilme konusundan bahseden ayetler'den sonra, tekrar diriltirme hadisesinin keyfiyetine delil olarak, Allah'ın ölü toprağı bitki getirecek hale dönüştürmesi hâdisesi zikredilmiştir.⁴⁹² Bunun örneği şu ayettir: "*İşte onlara bir delil: Ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler.*"⁴⁹³ Kimi ayetler ise, önce Allah'ın bitkilerin yaratılmasındaki kudretini hatırlatır, daha sonra yeniden diriltme kudretinden bahseder. Tıpkı şu ayet gibidir: "*Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır; ölüyü çıkarır. İşte Allah budur, nasıl yüz çevirirsiniz?*"⁴⁹⁴ Nitekim var olan bitki ve ağaçtan taneyi ve çekirdeği yarmak, ölüden diriye çıkarmaya benzerdir.⁴⁹⁵

Bitkilerin ortaya çıkmaları ve büyümeleri için sadece suya ihtiyacı yoktur. Aynı zamanda, bitkilerin buldukları iklimin ve ışık ortamının uygun olması gerekmektedir. Onların her birinin ihtiyaç duyduğu farklı farklı sıcaklık ortamını yaratan Allah'tır. Böylece coğrafi yerler ve mevsimler değiştikçe çıkan ağaç, meyve ve sebzeler de tür,

⁴⁸⁹ Abese 80/32.

⁴⁹⁰ Fussilet 41/39.

⁴⁹¹ Bakara 2/22.

⁴⁹² Râzî, a.g.e., C. XXVI, 66.

⁴⁹³ Yâsîn 36/33.

⁴⁹⁴ En'âm 6/95.

⁴⁹⁵ Zemahşerî, a.g.e., C. II, 374.

şekil, tat ve koku bakımından değişiklik arz etmektedir. Allah Teâlâ “Görmedin mi ki Allah, gökten yağmur yağdırmada, derken yağmur suyunu yeryüzündeki kaynaklara sızdırmada, sonra da o suyla çeşitli renklerde nebatlar bitirmede öğüt vardır.”⁴⁹⁶; “Fakat onları şekil ve lezzetçe birbirinden farklı kılmışızdır. Düşünen kimseler için bunda ibretler vardır.”⁴⁹⁷; “O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden, birbirine benzeyen ve benzemeyen yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık. Ürün verdiklerinde ürünlerine, olgunlaşmalarına bir bakın. Bunlarda, inananlar için, şüphesiz, deliller vardır.”⁴⁹⁸ buyurmuştur. Böyle olunca insanlar, yeryüzünde her zaman yeni bitkiler keşfedecek ve yemek kaynağı olarak hep aynı meyve ve sebzeler yemek zorunda kalmayacaklardır. Bu da insanların, bitkinin farklı türlerinden tadıp nimetlenmeleri için Allah’ın onlara bir lütfudur. Nitekim Kâf Suresi’nde “Orada her güzel türden yetiştirdik.”⁴⁹⁹ buyrulur, insanları sevindirecek türlü türlü rengârenk bitkilerin yaratıldığı haber verilmiştir.⁵⁰⁰

Allah Abese Suresi’nde bitkinin ortaya çıkma aşamalarından şöyle bahsetmiştir: “Doğrusu, suyu bol bol indirmekteyiz. Sonra toprağı göz göz yarıdık, oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırklar bitirdik. Bütün bunlar, sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.”⁵⁰¹ Allah dünyada bize bağışladığı bitkilerin yaratılışını anlatarak, insanlardan bu konuda düşünmelerini ve oradan bir ders çıkarmalarını istemiştir. Nitekim yoktan var etmeye kâdir olan bir varlığın, topraktan çeşitli bitkiler yaratmaya ve öldükten sonra insanları diriltmeye elbette gücü yeter. Mâturîdî, Allah Teâlâ’nın, yukarıdaki zikrettiğimiz ayetlerin başında yer alan "فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ" sözünden hareketle şöyle yorum yapmıştır:

“Ayet, insanların ihtiyaç duyduğu besinleri ortaya çıkararak Allah’ın kudretine atıf yapmaktadır. Nitekim Allah bu besinleri ortaya çıkarırken aynı zamanda gökyüzü, yeryüzü, hava, güneş, ay, gece ve gündüzü kullanmıştır. Gökyüzü, yağmur

⁴⁹⁶ Zümer 39/21.

⁴⁹⁷ Ra’d 13/4.

⁴⁹⁸ En’âm 6/99.

⁴⁹⁹ Kâf 50/7.

⁵⁰⁰ Mâturîdî, a.g.e., C. XIV, 93.

⁵⁰¹ Abese 80/24-32.

yağdırmış; hava, yağmurun bir yolu olmuş; yeryüzü ise yağmurun yerleşeceği yer olmuştur. Bütün bunlar gerçekleşikten sonra insanlara fayda sağlayacak şeyler ortaya çıkmıştır. Böylece Allah ayette, kudretinin ve hikmetinin tecellisi sayılan birden fazla unsur zikretmiş oldu.”⁵⁰²

Kur’ân’da bitkilerin çift yaratılmasından bahsedilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Sonra görürsün yeryüzü her güzel bitkiden çift çift yetiştirir.”⁵⁰³ ayette geçen "من كل زوج بهيج" sözü, “bitkilerin her tür cinsinden güzel bitkiler yetiştiririz” anlamındadır. Ayette "زوج" kelimesi ise, bir şeyin güzellik bakımından şekline denildiği gibi, şeylerin zıtlarına da denilmektedir.⁵⁰⁴ Ayeti bu ikinci anlama hamlettiğimizde, meâli “Orayı güzelleştiren her bitkinin erkeğini de dişisini de bitirdik” şeklinde olmaktadır. Allah Yâsîn Suresi’nde henüz insanların bilmediği bitki türleri yarattığını haber vererek “Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehdir.”⁵⁰⁵ buyurmuştur. Zemahşerî Allah’ın “henüz bilmediğiniz” sözünü, “Yeryüzünde bazı bitkiler var ki, insanların onları keşfetmesinde dünyevî ve dîmî anlamda herhangi bir faydası yoktur. Bu nedenle insanlar ilim vasıtasıyla bile bu bitkileri keşfedemeyeceklerdir” şeklinde tefsir etmiştir.⁵⁰⁶

Yeryüzünde bitki ve ağaçlar çoğunluk olarak yeşil renginden dolayı insanlara sevinç ve mutluluk vermektedir. Bu nedenle Allah’ın, bu güzellikleri yaratan kudretine hayret eden insanlara, birçok ayette cennette meyveli bağ bahçeler va’d ettiğini görmekteyiz.⁵⁰⁷ Zira bitkinin her çeşidi, dünyada insanlara güzel manzara, yeme ve ateş yakma⁵⁰⁸ kaynağı teşkil etmekte, âhirette ise dipnotta gösterdiğimiz birçok ayette olduğu gibi hem manzara, hem gölge,⁵⁰⁹ hem beslenme kaynağı teşkil etmektedir. Bunların hepsi de Allah’ın kudretine delalet eden büyük nimet ve delillerdir.

⁵⁰² Mâturîdî, a.g.e., C. XVII, 58.

⁵⁰³ Hac 22/5.

⁵⁰⁴ Taberî, a.g.e., C. XVI, 467; İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, 1. b., Beyrut, Şam ve Amman: el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2002, 950; Râzî, a.g.e., C. XXIII, 10.

⁵⁰⁵ Yâsîn 36/36.

⁵⁰⁶ Zemahşerî, a.g.e., C. V, 177.

⁵⁰⁷ Ra’d 13/35; Yâsîn 36/34, 57; Saffât 37/42; Sâd 38/51; Şûrâ 42/22; Duhân 44/52-55; Muhammed 47/12, 15; Zâriyât 51/15; Tûr 52/17; Necm 53/15; Rahmân 55/46, 52, 62, 64, 68; Vâkı’a 56/12, 20, 27-30, 32-33; Hâkka 69/23; İnsan 76/12, 14; Mürselât 77/41-42; Nebe’ 78/32; Beyyine 98/8.

⁵⁰⁸ Yâsîn 36/80.

⁵⁰⁹ Nisâ 4/57.

Allah Teâlâ'nın hayvanların yaratılışında tecelli eden kudretine gelince, Allah hayvanların kimisini dört ayak veya iki ayak üzerinde karada yürüyecek şekilde yaratmış, kimisini suda yüzecek şekilde yaratmış, kimisini de havada uçacak şekilde kanatlı yaratmıştır.⁵¹⁰ Bunların da sayılmayacak derecede şekil, renk ve tabiat bakımından çok farklı türleri ve cinsleri vardır. Bununla ilgili Allah, Fâtır Suresi'nde "*İnsanlardan, (veryüzünde) hareket eden (diğer) canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır.*"⁵¹¹ buyurmuştur. Hayvanların yaratılışında Allah'ın kudretine delalet eden bir sürü delil vardır. Bu deliller; onların gelişmelerinde, doğmalarında, hareketlerinde ve hayatı yaşayış tarzlarında tecelli etmektedir. Örnek vermek gerekirse, kısır bir yavru doğurduğu zaman, yeni doğan yavru hemen dört ayak üzerinde durabilir ve o anda yürüyebilir. Ona, destek almadan tek başına ayakları üzerinde durma ve yürüme kabiliyeti veren Allah'tır. Aynı şekilde Allah, onlara yırtıcı hayvanlara karşı kendilerini koruma güdüsü ve kendi yemeğini elde etme yeteneğini vermiştir. Bununla birlikte, Allah kimi hayvanlara, diğer hayvanları avlamak için keskin pençe ve dişler vermiş, kimisine de diğer hayvanları avlayacak kadar keskin dişler vermeyerek sadece bitkileri kesebilecek dişler vermiştir. Böylece her hayvanı, O'nun buyruğuna tabi tutacak şekilde fitrat ve kabiliyet vermiştir.

Hayvanlar, insanlara hizmet etmek için yaratılmıştır. Nitekim insan, onların etinden, sütünden ve yününden faydalanmaktadır. Allah, Nahl Suresi'nde "*Allah size evlerinizi dinlenme yeri kıldı. Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolayca taşıyacağımız evler; yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir.*"⁵¹² buyurmuştur. At, eşek ve deve gibi bazı hayvanlar ise, insana taşıma hizmeti vermektedir. Köpek gibi hayvanlar ise, insanın mallarını ve geçim kaynağını teşkil eden hayvanlarına bekçilik hizmeti vermektedir. İşte at veya devede ağırlığa tahammül etme gücünü; köpekte bekçilik yapma zekasını ve papağanda sesleri taklit etme yeteneğini yaratan Allah'tır.

Allah Teâlâ hayvanların, insanlara sağladığı faydaları zikrettiği Yâsîn Suresi'nde "*Kudretimizle kendileri için hayvanlar yarattığımızı görmezler mi? Onlara sahip olmaktadırlar. Onları kendilerinin buyruğuna verdik; bindikleri de, etini yedikleri de*

⁵¹⁰ Nûr 24/45.

⁵¹¹ Fâtır 35/28.

⁵¹² Nahl 16/80.

vardır. Onlarda daha nice faydalar, içecekler vardır; şükretmezler mi?"⁵¹³ buyurmuştur. Ayette "مما عملت أيدينا" sözü, "Hayvanları meydana getirmeye güç yetirenin sadece ve sadece Allah olduğu, O'nun dışında başka hiçbir kimsenin buna güç yetiremediği" manasındadır. Nitekim bu canlıları yaratmak, yalnızca Allah'ın hikmeti ve gücüyle meydana gelmektedir. Dolayısıyla ayet, Allah'ın dışında bunları yaratacak veya onlarda bu özellikleri var edebilecek hiçbir varlığın bulunmadığına vurgu yapmaktadır.⁵¹⁴ Allah, "Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!"⁵¹⁵ ayeti ile insanları, hem devenin yaratılışı hakkında hem de hayatlarını kolaylaştıran nitelikleri hakkında düşünmelerine davet etmektedir. Nitekim devenin bütün bu özelliklerinde Allah'ın kudret eseri bulunmaktadır.⁵¹⁶ Devenin yaratılışındaki esrara delalet eden bir başka ayette "Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki süttten size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de, Hem onların ve hem de gemilerin üzerinde taşınırsınız."⁵¹⁷ develerin insanlara süt, et ve taşınma kaynağı olduğu zikredilmiştir.

Allah Teâlâ bir ayette "Şüphesiz ki hayvanların yaratılışında size bir ibret vardır"⁵¹⁸ buyurmuştur. Ayette "ibret" kelimesi sözlükte, bir halden bir hale geçmek manasındadır.⁵¹⁹ Buna göre, ibret alan kişi, bir durum dolayısıyla bir halden başka bir hale geçmelidir. Yani ayet, insanları, hayvanların yaratılış hallerine bakarak, Allah'ın kudretini ve azametini keşfetmeye davet etmektedir.⁵²⁰

Neml Suresi'nde karıncalar arasında geçen bir diyalogdan bahsedilmiştir. Ayet şu şekildedir: "Nihayet karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde, karıncalardan bir (kraliçe) karınca: "Ey karıncalar! Hemen yuvalarınıza girin ki Süleyman ve ordusu, farkında olmadan sizi ezip geçmesin!" diye bağırdı."⁵²¹ Râzî ayette geçen "قالت نملة" sözünün, "karınca konuştu" anlamında olduğunu, nitekim Allah'ın, karıncada akıl ve nutuk yetisi yaratmaya kâdir olduğunu söylemektedir.⁵²² Mâturîdî ise, ayetin iki mana

⁵¹³ Yâsîn 36/71-73.

⁵¹⁴ Zemahşerî, a.g.e., C. V, 191.

⁵¹⁵ Gâşîye 88/17.

⁵¹⁶ Beyzâvî, a.g.e., C. III, 527.

⁵¹⁷ Mü'minûn 23/21-22.

⁵¹⁸ Nahl 16/66.

⁵¹⁹ İsfahânî, a.g.e., s. 543.

⁵²⁰ Kurtubi, a.g.e., C. XII, 350.

⁵²¹ Neml 27/18.

⁵²² Râzî, a.g.e., C. XXIV, 187.

üzere hamledilmesinin mümkün olduğunu söylemiştir. Birincisi, karıncalar arasında gerçekten bir konuşma gerçekleştiğini, Allah'ın da diğer varlıklardan ayrı olarak Hz. Süleyman'ı bu konuşmaya muttali kıldığı görüşüdür. İkincisi, karıncaların kendilerine ait bir dil kullandıkları ve Allah'ın da Hz. Süleyman'ı buna muttali kıldığı görüşüdür.⁵²³ Bize göre, Mâturîdî'nin ikinci görüşü daha makuldür. Nitekim Allah peygamberlerine vahiy veya ilham yoluyla, etraflarında olup biten olaylar ilgili haberdâr etmesi mümkündür.

Kur'ân'da, karıncalardan başka bir de bal arılarının zikri Nahl Suresi'nin şu ayetlerinde geçmiştir: “*Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.*”⁵²⁴ Allah Teâlâ arılara dağlardan ve ağaçlardan kovanlar edinmesini ilham ettiğini söylemektedir. Râzî'ye göre bu varlıkların Allah'ın bu ilhamını kavrayacak bir akla sahip olması mümkündür. Nitekim bal arıları, evlerini, bütün kenarları eşit bir altıgen şeklinde yaptığını, bunun da Allah tarafından verilen bir yetenek ve fitrat olduğunu söylemektedir. Halbuki akıllı bir insan böyle bir şeyi ancak alet ve vasıtalar kullanarak yapabilmektedir. Arıların yaptığı bu şekiller altıgen değil de bir başka şekil olsaydı, o şekiller arasında bir boşluk olacağından, Allah'ın onlara altıgen şeklini yapmalarını ilham etmesi çok ince sırlara delalet etmektedir.⁵²⁵ Ayetin sonunda, bu arıların, insanlara şifa olacak çeşitli bal türleri ürettiği zikredilmiştir. Bu da Allah'ın arılarda tecelli eden kudretine bir delil olmaktadır.⁵²⁶ Allah'ın dikkat çekmek istediği bir başka nokta ise, insanın küçük ve hakir gördüğü varlıktan, tedavisine yarayacak maddeyi yaratması ile Yüce kudretinin tecelli etmesidir. Dolayısıyla Allah'ın arıyı böyle bir küçüklükte yaratmasındaki amaç, insanlara kudretini ve hükümranlığını göstermektir. Zira Allah'ın ilminin, hikmetinin ve kudretinin insanlar tarafından takdîr edilmediğine işaret vardır.⁵²⁷

⁵²³ Mâturîdî, a.g.e., C. X, 368-369.

⁵²⁴ Nahl 16/68-69.

⁵²⁵ Râzî, a.g.e., C. XX, 71-72.

⁵²⁶ Mâturîdî, a.g.e., C. VIII, 147.

⁵²⁷ Mâturîdî, a.g.e., C. VIII, 145-146.

Bakara Suresi'nde "Allah sivrisineği ve onun üstününü misal olarak vermekten çekinmez."⁵²⁸ ayeti, Allah'ın sivrisineğin yaratılışını örnek vermekten çekinmeyeceğini haber vermektedir. Ayetin nüzul sebebiyle ilgili tefsirlerde, münafıklar, Allah'ın "Onların hali, bir ateş yakan kimsenin haline benzer"⁵²⁹ ve "Yahut da gökten boşana boşana yağan yağmura tutulmuşa benzerler."⁵³⁰ ayetlerinde benzettiği şeyleri kendisine yakıştırmamışlardır. Bunun üzerine Allah, sivrisineği bile bir örnek olarak vermekten çekinmeyeceğini haber vermiştir.⁵³¹ İlim ve teknolojinin geliştiği günümüzde, laboratuvar ortamında sivrisineğin yapısı incelendiğinde, bu küçük varlığın yaratılışının çok mükemmel olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim bu küçük varlığın başında 100 gözün, ağızda 48 dişin, göğsünde üç kalbin olduğu, ayrıca sivrisineklerin şekil, hacim veya vücut ısıları itibarıyla göremedikleri tespit edilmiştir.⁵³² Peki bu kadar küçük bir canlının böylesine karmaşık ve kompleks sistemlere sahip olması Allah'ın Yüce kudretinin tecellilerinden değil midir? Nitekim böylesine küçük bir mahlukta bu derece mükemmel sistemlerin yaratılması, büyük bir canlıda böyle bir sistemin yaratılmasından daha zor ve karmaşıktır.

2.5. Ruh ve İnsanı Yaratma (الروح)

İnsanın yaratılışı meselesi, Allah'ın Hz. Peygamber'le ilk diyalogunun konusuydu. Bunun için Allah Hz. Peygamber'e "إِنرَأ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ. خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ"⁵³³ ayetlerini okumuştur. Allah bu ayetler'de kendini Hz. Peygamber'e, insanı yaratmaya güç yetirmiş bir ilâh olarak tanıtmıştır. Zira yaratma, Allah'ın kudretinin ve rubûbiyetinin kanıtı olan ve insana etki eden en güçlü sıfatlardan biridir. İnsan bu sıfatı, Allah'a nispet ettiği müddetçe, Allah tarafından insanlara verilen mesajın amacını gerçekleştirmiş olacaktır. Zira Kur'an'ın indiği Arap toplumu ölümden sonra dirilmeye inanmıyordu. Bunun için Allah Kur'an'da kâinâtın ve insanın yaratılışından ve bunların yaratılış aşamalarından fazlasıyla bahsetmiştir. O'nun bu konulardan bahsetmesinin amacı daha sonra sürekli atıf yapacağımız gibi insanları, tekrar diriltme kudretine inanmaya davet etmektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Öldükten sonra tekrar

⁵²⁸ Bakara 2/26.

⁵²⁹ Bakara 2/17.

⁵³⁰ Bakara 2/19.

⁵³¹ Taberî, a.g.e., C. I, 423.

⁵³² en-Nâbulî, Muhammed Râtib, *Senurîhim Âyâtinâ* <http://www.nabulsi.com/web/article/5252/> (Erişim Tarihi 03.04.2019).

⁵³³ Alak 96/1-2.

dirilmekten şüphede iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için, Biz sizi topraktan sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra da yapısı belli belirsiz bir çiğnem etten yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, böylece yetişip erginlik çağına varırsınız. Kiminiz öldürülür, kiminiz de ömrünün en fena zamanına ulaştırılır ki, bilirken birşey bilmez olur. Yeryüzünü görürsün ki kupkuru; fakat Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçer, kabarır, her güzel bitkiden çift çift yetiştirir.”⁵³⁴ Ayette zikredilen toprak, nutfe, pıhtılaşmış kan, yapısı belli belirsiz bir çiğnem et unsurlarına bakan bir insan asla ve asla onlarda bir beşeriyet izi görmemektedir. Fakat bunlar rahimde tutularak daha sonra insanı meydana getirmekte; bu insan doğumundan sonra büyüyerek güç kazanmaktadır. Fakat ömrünün sonuna doğru gücünü ve hafızasını kaybetmektedir. İşte bu aşamaların hepsi kudretli bir ilâhın takdîriyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle, ilk bakışta insanı oluşturacak mahiyete sahip olmayan unsurları Allah’ın yaratmasına ve bu unsurların halini değiştiren kudretine karşı insanın hayranlık duyması ve dolayısıyla Allah’ın bu insanı öldükten sonra diriltmeye de kadir olduğuna inanması gerekmektedir.⁵³⁵

Allah Teâlâ Secde Suresi’nde “*Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!*”⁵³⁶ ayetiyle insana ruh üflediğini haber vermiştir. Zemahşerî’ye göre “ruh”, Allah’ın kimsenin mahiyetini bilmediği şeyden insana üflediği bir unsurdur.⁵³⁷ Mâturîdî ise, ruhu, insanın kendisi vasıtasıyla hayat kazandığı unsur olarak açıklamıştır.⁵³⁸ Kurtubî ise, bedene hayat kazandıran latif bir cisim olduğunu söylemiştir.⁵³⁹ Dikkatli baktığımız zaman müfessirlerin ruhun mahiyetiyle ilgili açıklamaları, onun insana hayat kazandıran bir unsur olmasından öteye geçmemiştir. Bu da Allah’ın “*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.”*”⁵⁴⁰ ayetinde haber verdiği üzere, ruhla ilgili kimse bilgi sahibi olamayacağından dolayıdır. Fakat diyebiliriz ki, beden, insanın somut olarak hareket eden unsuru, ruh ise insanın

⁵³⁴ Hac 22/5.

⁵³⁵ Mâturîdî, a.g.e., C. IX, 344.

⁵³⁶ Secde 32/9.

⁵³⁷ Zemahşerî, a.g.e., C. V, 29.

⁵³⁸ Mâturîdî, a.g.e., C. XXIX, 186; Hulusi Arslan, *Mâturîdî’de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013, 138.

⁵³⁹ Kurtubî, a.g.e., C. XII, 208.

⁵⁴⁰ İsrâ’ 17/85.

soyut olarak görülmeyen unsurudur. Ayrıca burada, Allah'ın kudretinin bir yansıması olarak sayılan ruhun mahiyetini tespit etmek bizim konumuzun sınırlarını aşacağından dolayı bu kadarla yetinmek istiyoruz.

Allah Teâlâ'nın insanı yaratmada tecelli eden kudretini, Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadar şu dört olayda tecelli ettiğini görmekteyiz: Birincisi, Hz. Âdem'i anne ve babasız yaratmıştır. İkincisi, Hz. Havva'yı bir dişi olmaksızın sadece erkek olan Hz. Âdem'den yaratmıştır. Üçüncüsü, Hz. Âdem'in zürriyetini erkek ve dişiden yaratmıştır. Dördüncüsü ise, bu yaratılıştan farklı olarak Hz. İsa'yı bir baba olmaksızın sadece bir anneden yaratmıştır.⁵⁴¹ Bu saydıklarımız dirilmeye inanmayan kâfirlere karşı önemli yaratılış delilleridir. Nitekim Hz. İsa'yı babasız ve Hz. Âdem'i anne ve babasız olmak üzere yoktan var eden Allah, insanları ikinci defa çürümüş cesetlerden yaratmaya kadirdir. Nitekim yoktan yaratmanın, var olan bir şeyden yaratmaktan daha zor olduğunun düşünülmesi gerekmektedir. Bu aynı zamanda kâinâtın yaratılışı için geçerlidir. Zira "O, gökleri ve yeri yoktan vareden, güzelce yaratandır. Bir şeye hükmettiği zaman, sadece ona "ol" der, o şey olur." ⁵⁴² ayetinden yer alan "بَدِيع" kelimesi, "örneksiz yaratma,"⁵⁴³ herhangi bir madde veya alet olmaksızın yaratma"⁵⁴⁴ ya da "kimse, yarattığı şeyi daha önce yaratmamıştır"⁵⁴⁵ manasındadır. Buna göre Allah kâinâtı da yoktan var etmiştir.

Allah Teâlâ insanı en güzel surette yaratmıştır. Ona bahşettiği nimetlerle onu diğer mahlûkattan üstün kılmıştır. Görme, işitme, koklama, hissetme ve tatma duyuları ve bunun yanında düşünme kaynağı olan akıl bu nimetlerdendir. Ayrıca bu saydıklarımızın içinde nimetlerin en üstünü akıldır. İnsanın düşünen, hayal eden ve keşfeden bir varlık olması, Allah'ın kudretinin görünür bir tasviridir. Nitekim insan hayal gücüyle, bazı hedefler koyar, onların gerçekleşme şeklini hayal eder ve bu hedeflerin peşinde koşarak hakikat âleminde gerçekleştirebilmektedir. Böylece, nice keşiflerin arkasında hiçbir canlıda bulunmayan bu müthiş hayal gücü yatmaktadır. Ayrıca insan uykuda, rüya âlemine dalar ve dünyada gerçekleşmesi mümkün olan veya mümkün olmayan şeyleri görür. Öte yandan insanda hafıza vardır. İnsanlar diğer canlılardan farklı olarak, anlarını

⁵⁴¹ Amer Fevzî Yusuf Avde, *el-Kudretu'l-Îlâhiyye fî Âyâtî'n-Nefsi'l-Beşeriyye*, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., 2013, s. 117.

⁵⁴² Bakara 2/117.

⁵⁴³ Halebî, a.g.e., C. I, 166.

⁵⁴⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 111.

⁵⁴⁵ Mâturîdî, a.g.e., C. I, 219.

kayıt eden belleğe sahip olup, bu bellek zarar görmediği müddetçe insanın gördüğü, duyduğu ve yaşadığı anlarını hatırlamak konusunda yardımcı olmaktadır. İnsanın bu milyonlarca hücreye sahip beynini bu güçlülükle yaratan asıl güç sahibi Allah'tır.

Ayrıca insanda, dolaşım, solunum, boşaltım ve üreme sistemleri ile birlikte bu sistemlerin her birine ait organlar vardır. Bunlar, Allah'ın hikmetine ve kudretine delalet eden çok karmaşık sistemlerdir. Buradan hareketle Allah Kur'an'da, insanın yaratılışı hakkında “*Biz insanı en güzel şekilde yarattık.*”⁵⁴⁶ buyurmuştur. Müfessirler bu ayetten üç anlam çıkarmışlardır: Birincisi, insanın fiziksel olarak, ayakları üzerinde duran ve yemeğini eliyle yiyen bir varlık olarak yaratılmış olduğu anlamıdır. İkincisi ise, insanın mahiyeti ile ilgili olarak, mükemmel akıl, ilim ve beyâna sahip olarak yaratılmış olduğu anlamıdır. Üçüncüsü, ayette geçen "تقويم" sözünden hareketle, insanın güzel kıvamda yaratılmış olduğu anlamıdır.⁵⁴⁷ Bütün bunlar, Allah'ın insanı emsalsiz bir şekilde yaratmasını ifade eden manalar olup, hepsini ayetin anlamına irca etmemiz mümkündür.

Kur'an'da insanın topraktan,⁵⁴⁸ çamurdan,⁵⁴⁹ süzölmüş çamurdan,⁵⁵⁰ yapışkan çamurdan,⁵⁵¹ cıvık balçıktan,⁵⁵² pişmiş çamurdan⁵⁵³, atılan bir sudan⁵⁵⁴ yaratıldığı anlatılmaktadır. Bu ayetlerin bir kısmında bizzat Hz. Âdem'in ismi anılarak bunlar zikredilmekte, bir kısmında ise insanın/insanların bu şeylerden yaratıldığı ifade edilmektedir.⁵⁵⁵ Bunların zikredilmesi, insanı diriltmenin, tıpkı daha önce onu yokluk âleminde bir madde dolayısıyla varlık âlemine getirdiği gibi, yine kıyamet gününde çürümüş kemiklerini toplayarak ikinci defa yaratmaya kadir olacağına dikkat çekme amaçlıdır.⁵⁵⁶ Nitekim Allah şöyle buyuruyor: “*İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı.*”⁵⁵⁷ Atılan sudan maksadın, insanın anne ve baba vasıtasıyla

⁵⁴⁶ Tîn 95/4.

⁵⁴⁷ Zemahşerî, a.g.e., C. VI, 401; Râzî, a.g.e., C. XXXII, 10-11; Kurtubî, a.g.e., C. XXII, 368; Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbu't-Te'vil fi Meâni'l-Tenzîl*, thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn, 1. b., C. IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, 444; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, C. V, Suudi Arabistan: Dâru'n-Nevâdir, 2010, 465.

⁵⁴⁸ Âli İmrân 3/59; Kehf 18/37; Hac 22/5; Rûm 30/20; Fâtır 35/11; Ğâfir 40/67.

⁵⁴⁹ En'âm 6/2; A'râf 7/12; İsrâ' 17/61; Secde 32/7; Sâd 38/71, 76.

⁵⁵⁰ Mü'minûn 23/12.

⁵⁵¹ Saffât 73/11.

⁵⁵² Hicr 15/26, 27, 33.

⁵⁵³ Hicr 15/26, 28, 33; Rahmân 55/14.

⁵⁵⁴ Târik 86/6.

⁵⁵⁵ M. Sait Şimşek, *Yaratılış Olayı*, Ankara: Beyan Yayınları, t.y., s. 29.

⁵⁵⁶ Taberî, a.g.e., C. XXIV, 297; Muhammed Doudah, *İnsanın Yaratılış Serüveni Bilimsel Mucize*, ter. Muhammed Öztürk, y.y.: Dar Jeyad, t.y., s. 65.

⁵⁵⁷ Târik 86/5-6.

geldiği nutfedir. Mâturîdî, insanın nutfeden gelmesinin, Allah'ın kudretine ve hikmetine delalet eden çok ilginç bir durum olduğunu söylemektedir. Nitekim bu nutfenin bir tabağa konulduğunu varsaysak, bir insan, onun önce alaka, sonra mudğa, daha sonra gören, duyan ve düşünen bir insana dönüşmesini idrak edemez. Ayrıca bütün insanlar ve cinler toplansa onun benzerini getirmekten 'âcizdirler. Şayet insan, ilk yaratıldığı nutfeyi dikkatlice teemmül ederse Allah'ın kudretini idrak edecektir. İdrak ettiği zamanda ise, Allah'ı hiçbir şeyin 'âciz bırakmayacağına kâni olacak ve dolayısıyla insanları diriltme kudretine inanacaktır.⁵⁵⁸

Allah ayette “*O, sizi çamurdan yaratandır.*”⁵⁵⁹ buyurarak insanı çamurdan yarattığını haber vermektedir. Yukarıdaki ayet insanın nutfeden yaratıldığını haber vermişti, bu ayet ise onun çamurdan yaratıldığı haberini vermektedir. Nutfe ve toprak ise birbirinden farklı maddelerdir. O zaman insan nutfeden mi, çamurdan mı yoksa ikisinden mi yaratılmıştır? Râzî'ye göre, insan, kandan oluşan meni maddesinden yaratılmıştır. Meniyi üreten kan da insanın yediği besinden gelmektedir. Bu besinin, bitkisel veya hayvansal ürün olma ihtimali vardır. Bitkisel ürünler topraktan gelmektedir. Hayvansal ürünler ise topraktan beslenen hayvandan gelmektedir. İnsan da bu yollardan hareketle, topraktan gelmiştir. Toprak dolayısıyla oluşan bu nutfeden, sıfat, şekil ve renk bakımından farklı kalp, beyin, organlar, kaslar, kemikler vb. oluşmaktadır. Bu da yaptığı her işte ölçülü olan Allah'ın takdîriyle meydana gelen gelişmelerdir.⁵⁶⁰ Nitekim ilmi çalışmalar ilerledikçe Allah'ın insanı yaratmasındaki büyük kudreti daha da keşfedilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.*”⁵⁶¹ Ayette yer alan “*في أنفسهم*” sözü ile insanın yaratılışındaki mucizeler kast edilmiştir.⁵⁶² Bu mucizelerin farkında olan insanlar Allah'ın kudretini anlayarak O'nun aynı zamanda rubûbiyetini ve ulûhiyetini itiraf edecektir. Örneğin ilim sayesinde insanda, boy, saç ve gözlerinin rengini belirleyen DNA molekülü keşfedilmiştir. Bu sayede âlimler, insanın rastgele meydana gelmiş olmasını imkânsız görerek, bunun arkasında Allah'ın mahlûkatı yaratmadaki ölçü, güç ve intizâmı olduğunu anlamıştır.

⁵⁵⁸ Mâturîdî, a.g.e., C. XVII, 157.

⁵⁵⁹ En'âm 6/2.

⁵⁶⁰ Râzî a.g.e. C. XII, 161.

⁵⁶¹ Fussilat 41/53.

⁵⁶² Mâturîdî, a.g.e., C. XIII, 157.

Allah Teâlâ'nın eşsiz takdîrinin bir başka yansıması da insanları farklı farklı yaratmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Rabbin dileseydi bütün insanları tek bir millet yapardı. Fakat onlar ihtilaf etmeye devam ediyorlar.*”⁵⁶³ Ayette “insanları tek bir millet yapardı” sözü, onların ırk, fikir ve düşünce bakımından aynı şekilde yaratılışı kast edilmektedir. Fakat Allah yeryüzünde farklılığı dilemiştir. Allah Teâlâ'nın insanları erkek-kadın ve türlü türlü milletler üzere yaratılışının sebebini açıkladığı bir ayette “*Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanızdır. Allah bilendir, haberdardır.*”⁵⁶⁴ buyurmuştur. Aynı zamanda Allah, insanları şekil bakımından da farklı yaratmıştır. Hiçbir insan hiçbir insana tam anlamıyla benzememektedir. Örneğin, Allah'ın yaratmış olduğu bir ikiz bile, şekil olarak birbirlerine ne kadar benziyor gibi dursalar da, onların yaratılışı üzerinde biraz düşündüğümüzde aralarındaki farkları bulmak mümkün olacaktır. Onlar hem şekil, hem tabiat, hem huy olarak farklıdır. Bir annenin kızı ile veya bir babanın oğlu ile bile parmak izleri birbirine benzememektedir. Bunların hepsi Allah'ın insanın yaratılışındaki sanatına ve aynı zamanda sanatındaki eşsiz işçiliğine delalet eden kudret yansımalarıdır.

3. Bilen ve İsteyen (Alîm ve Mürîd)

Allah Teâlâ ilim, kudret ve irade sahibidir. Bu üç sıfat birbiriyle sıkı ilişki halindedir. Birisi olmazsa diğeri yok hükmündedir. Başka bir ifadeyle her birisi diğeri doğurmaktadır. Örneğin, kudret olmazsa iradeden bahsetmemiz mümkün değildir. Aynı şekilde ilim sıfatı, kudretin veya iradenin olmaması halinde tek başına herhangi bir işe yaramayacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Doğrusu Allah, bilendir, Hakim'dir.*”⁵⁶⁵ Allah Teâlâ ezelden beri her şeyin bilgisine sahiptir. Buna delalet eden “*Rabbim, her şeyi bilgisiyle kuşatmıştır.*”⁵⁶⁶ ayetini zikredebiliriz. Kur'ân'da aynı zamanda Allah'ın geleceğe dair bilgisinden bahseden ayetler görmekteyiz. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi*

⁵⁶³ Hûd 11/118.

⁵⁶⁴ Hucurât 49/13.

⁵⁶⁵ İnsân 76/30.

⁵⁶⁶ En'âm 6/80.

bilir, her şeyden haberdardır.”⁵⁶⁷ Allah Teâlâ'nın her şeyin bilgisine sahip oluşu, her şeyi yaratmış olmasına dayanmaktadır. Her şeyi belli ölçüye göre yaratmış oluşu da, irade sahibi olmasına dayanmaktadır.⁵⁶⁸ Ayrıca Allah'ın bu iradesi, O'nun bilgisi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Böylece yaratma eyleminde mutlak ilim ve irade bir araya gelince, Allah'ın her şeyi hikmete binaen en mükemmel şekilde yaratmasına neden olmuştur.⁵⁶⁹ Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Her şey, O'nun ilmi, planı, iradesi dahilinde gerçekleşmektedir.*”⁵⁷⁰

Kur'an'da Allah'ın kudret sıfatının irade sıfatıyla ilişkisine geldiğimizde, kudret kelimesi, ayetlerin çoğunda meşî'et kelimesiyle birlikte geçmiştir. Bu durumu özellikle Allah'ın kadîr sıfatının zikredildiği ayetler'de görmekteyiz.⁵⁷¹ Bu ayetler, Allah'ın, rızık bol veya az kılması,⁵⁷² rızık miktarını belirlemesi⁵⁷³, istediği kimselerin günahlarını bağışlaması veya onlara azap etmesi⁵⁷⁴, istediği şeyleri yaratması⁵⁷⁵, istediği vakit kıyamet gününde insanları toplaması⁵⁷⁶, istediği kimselere kız veya erkek çocuk vermesi ya da onları kısır bırakması⁵⁷⁷, istediği kimseleri azîz veya zelil kılması, hükümlerini istediği kimselere vermesi veya elinden alması⁵⁷⁸ ve peygamberleri dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılması⁵⁷⁹ gibi konularda kudret ve meşî'et'in söz konusu olduğunu görmekteyiz.

Allah Teâlâ bir insana belli miktarda rızık vermesi, bir başka ifadeyle istediği kulların rızıkını bol veya az kılması tamamen meşî'etine dayanmaktadır. Allah'ın bu konulardaki takdîri, bir bakımdan hikmet ve maslahata göre gerçekleşmektedir.⁵⁸⁰ Nitekim bu görüşü teyit edecek Kur'an ayeti şudur: “*Şayet Allah kullarına rızık bol bol*

⁵⁶⁷ Lokmân 31/34.

⁵⁶⁸ Râzî, a.g.e., C. II, 173.

⁵⁶⁹ Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, C. I, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., 79.

⁵⁷⁰ Şûrâ 42/12.

⁵⁷¹ Bkz. Bakara 2/20, 284; Mâide 5/17, 40; Nûr 24/45; Rûm 30/54; Fâtır 35/1; Şûrâ 42/29, 50; Haşır 59/6

⁵⁷² Ra'd, 13/26; İsrâ, 17/30; Kasas, 28/82; Ankebût, 29/62; Rûm, 30/37; Sebe', 34/36, 39; Zümer, 39/52; Şûrâ, 42/12.

⁵⁷³ Şûrâ 42/27.

⁵⁷⁴ Bakara 2/284; Mâ'ide 5/40.

⁵⁷⁵ Mâ'ide 5/17; Nûr 24/45; Rûm 30/54; Fâtır 35/1.

⁵⁷⁶ Şûrâ 42/29.

⁵⁷⁷ Şûrâ 42/50.

⁵⁷⁸ Âli İmrân 3/26.

⁵⁷⁹ Haşır 59/6.

⁵⁸⁰ Taberî, a.g.e., C. XIII, 516; Zemahşerî, a.g.e., C. III, 515; Râzî, a.g.e., C. XXVI, 172; Ebüssuûd Efendi, a.g.e., C. VIII, 32.

verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.”⁵⁸¹ İnsan çok zenginleşince Allah’ın belirlediği sınırlar dışına çıkma ihtimali yüksektir.⁵⁸² Böylece O’nun rızıkları kısma konusundaki meşî’eti onların maslahatına göre yol çizmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu takdîri imtihan sürecinin olmazsa olmazıdır. Ayrıca bu konuya Allah’ın rızık veren oluşu başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Azap etme ve günahları bağışlamada tecelli eden Allah’ın kudreti yine meşî’etine göre işlev görmektedir. Ehl-i Sünnet’e göre Allah Teâlâ’nın bu meşî’eti ve kudreti O’nun her şeye mâlik oluşundan dolayıdır. Mâlik varlık ise sahip olduğu şeylerde tasarruf özgürlüğüne sahiptir. Böylece Allah tarafından meydana gelen bütün eylemler caizdir. Mu‘tezile’ye göre ise Allah Teâlâ’nın bu iki sıfatına dayanan fiilleri O’nun her şeye sahip oluşundan dolayı değil maslahatları korumak ve mefsedetlerden uzaklaştırmak içindir.⁵⁸³

Taberî, yeryüzünde ve gökyüzünde her şeyin yaratıcısı ve yöneticisinin Allah olduğunu; bu iki yerde, kendisini bir şey yapmaktan engelleyecek hiçbir gücün bulunmadığını ve aynı zamanda yeryüzünde veya gökyüzünde O’nun hiçbir varlıkla yakın ilişki içinde bulunmadığını dile getirir. Ona göre Allah’ın irade ve kudretine göre gerçekleşen bağışlama ve azap etme olayı, insanların küfür-iman durumlarına bakmaksızın sırf Allah’ın o kula yakın veya uzak ilişkisinden dolayı gerçekleşmemektedir. Ayette istenilen mana dünyalık bir fonksiyona münhasırdır. Yani mana, Allah kendisine isyan eden kimselerin cezası katl, çirkinletmek/mesh veya yere batırmak/hasf yoluyla belirleyeceğini; kendisine itaat eden kimseleri ise günahlarını af edeceğini manasındadır.⁵⁸⁴ Böylece kudreti ve meşî’eti adl ve hikmet çerçevesinde gerçekleşmiş olmaktadır.

Allah Teâlâ’nın mutlak irade ve kudrete sahip olduğunun bir başka yansıması da, O’nun dilediği şeyi yaratmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Dilediğini yaratır, O, her şeye gücü yeten Allah’tır.*”⁵⁸⁵ Allah’ın yaratmak istediği şeyler ne olduğu ile ilgili tefsirlerde farklı bilgiler yer almıştır. Taberî’ye göre, Allah’ın yarattığı bu varlıklar

⁵⁸¹ Şûrâ 42/27.

⁵⁸² Taberî, a.g.e., C. XX, 509.

⁵⁸³ Râzî, a.g.e., C. XI, 237.

⁵⁸⁴ Taberî, a.g.e., C. VIII, 412.

⁵⁸⁵ Mâ’ide 5/17.

yokluk âleminden varlık âlemine getirilen varlıklardır.⁵⁸⁶ Mâturîdî'ye göre, Allah'ın yaratmaya gücü yettiği varlıklar insanlar ve insanlar dışındaki varlıklardır.⁵⁸⁷ Zemahşerî ve Râzî'ye göre ise, Allah'ın yaratmaya güç yetirdiği varlıklar, kadın ve erkeğin; tıpkı Hz. Âdem gibi herhangi bir anne veya baba olmaksızın bir varlığı yaratması şeklindedir. Bunun dışında Hz. Âdem'in elinde yaratılan kuş veya yine Hz. Âdem'in elinde ölülerini diriltmek yine bu kategoride değerlendirilmektedir. Nitekim dışarıdan Hz. Âdem'in elinde gerçekleştiğini gözükken bu yaratma eylemleri aslında bunların hepsinin bir kula değil Allah Teâlâ'ya nisbet edilmesi gerekmektedir.⁵⁸⁸

Allah'ın İnsanlara kız çocuk veya erkek çocuk vermesi ya da kadın veya erkekte çocuğu meydana getirmeye engel oluşturacak herhangi bir şeyin yaratması O'nun iradesine dayanmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*O, tercih ettiğini yaratır. Kız vermeyi tercih ettiğine kız, erkek vermeyi tercih ettiğine de erkek çocuk verir. Yahut da çift olarak hem kız evlat verir, hem oğlan ve dilediğini de kısır yaratır; şüphe yok ki O, her şeyi bilen ve gücü her şeye yeterdir.*”⁵⁸⁹ Ayette bu tür şeylerin Allah'ın kudretinde olduğunu ve aynı zamanda bu kudretin, O'nun bilgisi dahilinde gerçekleştiğini geçmektedir. Aslında ayette Allah'ın alim sıfatının geçmesi, O'nun kudretini ispat etme yönünde bir mana ifade etmiştir. Şöyle ki Allah insana kız evlât veya erkek evlât ya da kız ve erkek çocuk olmak üzere iki evlât vermeye elbette gücü yeterdir. Fakat O'nun meydana getirmemesinin sebebi O'nun kudretiyle alakalı bir şey değil, aksine O'nun ilmiyle alakalıdır. Yani ilminde daha sonra insana şer oluşturacak şeyleri yaratmaya güç yetse bile O, meydana getirmemektedir. Nitekim O insanın hayrına dokunan şeyleri yaratır, meşî'eti de bu ilke çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Allah Teâlâ en kudretli varlıktır. Allah'ın bu kudreti bizâtihi bir kudrettir. Yani kendisinde ezelden beri vardır, ona sahip olmak için de hiç kimseye ihtiyacı olmamıştır. Kulların kudreti ise Allah tarafından verilen hâdis bir kudrettir.⁵⁹⁰ İnsanlar bu dünyaya yeme, içme, yürüme, çalışma, öğrenme, öğretme vb. gibi belli güçlerle gelmektedirler.

⁵⁸⁶ Taberî, a.g.e., C. VIII, 268.

⁵⁸⁷ Mâturîdî, a.g.e., C. IV, 188.

⁵⁸⁸ Zemahşerî, a.g.e., C. II, 218; Râzî, a.g.e., C. XI, 196; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, C. II, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., 371.

⁵⁸⁹ Şûrâ 42/50.

⁵⁹⁰ Râzî, a.g.e., C. VIII, 4.

Onlar bu dünyada yaşları ve tecrübeleri ilerledikçe kendi güçleri gelişmektedir. Onlarda bu gelişmeleri sağlayan, hem Allah'ın her an onları kuşatması, takip etmesi hem de O'nun tarafından kendilerine verdiği güçtür. Ayetler "İzzet/Kudret" ve "Zillet/'Acz" da Allah tarafından verildiğini haber vermektedir. Yani hiçbir insan bunları kendi tecrübe veya gücüyle elde etmemektedir. Bunu ispatlayan şey; hiçbir insan belli yüksek makama geldiğinde bu makamı bırakmak gibi bir dileği olmaz. Fakat gün gelir bir insan elde ettiği bir makamı kaybetmektedir. Dolayısıyla insana yüksek makamları veren ve onları elinden çeken Allah olduğu sabit olmuştur. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: "*De ki: "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin; dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu Sen, her şeye Kadir'sin.*"⁵⁹¹

Rivayetler, bu ayetin müşriklerin Müslümanlara "Allah size boş ümitler verdi" sözü üzere nazil olduğunu haber vermektedir. Bu olay üzere, Allah Teâlâ Müslümanlara ümit vererek O'nun dilediği zamanda hükümlerini kâfirlerin elinden alacağını ve Arap Müslümanlara vereceğini haber vermek suretiyle yukarıdaki ayeti indirmiştir.⁵⁹² Râzî ayette "مالك الملك" ifadesini "القادر على القدرة" şeklinde tefsir etmiştir.⁵⁹³ Ayet aslında, kimsenin gücüne ve yapabileceklerine aldanmamaya dikkat çekmektedir. Nitekim her insan, ulaştığı makam, hükümlerlik ve kudret Allah'ın sayesinde gerçekleşmiştir. Ona göre her insan haddini bilmelidir. Gün gelir bütün o mülk ve izzet gider, ancak onun gitmesi de insanın hayrı içindir. Çünkü Allah bunu, bir hikmete göre yaptığını ayet sonunda vurgulamıştır. Fakat Allah bir insandan mülkünü alır, düşmanını ona musallat kılarsa, o zaman bu cezalandırma maksatlı olacaktır.⁵⁹⁴

Meselenin kelâmî yönüne geldiğimizde, Allah Teâlâ külliyyâtının, cüz'iyâtının, var olanların ve olmayanlarının bilgisine sahiptir. Allah'ın sadece bazı şeylerin bilgisine sahip olsaydı, bu durum O'nun bilgisini sınırlayacaktı. Ancak böyle bir şey olsaydı, hâşâ ulûhiyet yetkisi bulunmayan 'âciz bir varlık oluşunu doğuracaktı. Bu nedenle Allah'ın yaratan ve sonsuz bilgi sahibi/âlemi olması kesindir.⁵⁹⁵ Allah'ın iradesine gelince, insanın iradesinden farklı olarak kadîm/ezelî ve ebedî iradedir. Mu'tezile ve Kerrâmiyye'ye göre

⁵⁹¹ Âli İmrân 3/26.

⁵⁹² Zemahşerî, a.g.e., C. I, 543.

⁵⁹³ Râzî, a.g.e., C. VIII, 4.

⁵⁹⁴ Taberî, a.g.e., C. V, 302-303.

⁵⁹⁵ Fahru'd-Dîn Râzî, *el-Mesâilu'l-Hamsûn fi Usûli'd-Dîn*, 2. b., thk. Ahmed Hicâzî el-Sekkâ, Beyrut: Dâru'l-Cemîl, Kahire: el-Mektebu's-Sekafî, 1990, 49.

Allah Teâlâ'nın iradesi muhdestir. Yalnız iki fırkanın ayrıştığı nokta şudur, Mu'tezile Allah'ın iradesinin mekanı olmadığını söylerken, Kerrâmiyye'ye göre Allah'ın iradesi zâtıyla kâimdir. Fakat Ehli Sünnet'e göre her muhdes belli bir zamanda gerçekleşmiştir. Oysa o zamanın öncesinde de ve sonrasında da Allah tarafından gerçekleşebilirdi. Kaldı ki Allah'ın iradesi muhdes olsaydı o zaman bu iradeyi meydana getiren başka bir iradeye ihtiyaç duyulacaktı ve bu sıralanıp giden bir durumdur (te'addüd-i kudemâ'). Bu imkânsız olduğundan Allah'ın iradesi, kadim ve ezelî oluşu kesindir.⁵⁹⁶

Ehli sünnet inancında âlemde olup biten her şey Allah'ın iradesi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Yani Allah'ın iradesi olmadan, hiçbir insan mü'min veya kâfir olamaz. Zira hiçbir şey O'nun iradesinin dışına çıkamaz, hiçbir varlık da kudretinin haricinde kalamaz. Mutezile'ye göre, Allah Teâlâ sadece iman ve taati murad etmektedir. Küfür eden veya günah işleyen insanlar ise Allah'ın iradesi dışında tavırlar sergilemektedirler. Ehli sünnet, Mu'tezilenin bu görüşlerine karşılık Kur'ân'dan hareketle cevap vermektedirler. Örneğin, *“Allah isteseydi bütüin insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar hep ihtilaf içinde olacaklardır.”*⁵⁹⁷, *“Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslamiyet'e açar, kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece, inanmayanları küfür bataklığında bırakır.”*⁵⁹⁸ ayetleri insanlarda küfür veya imanın Allah'ın iradesine göre gerçekleştiğini açıkça haber verdiğini söylemektedirler.⁵⁹⁹ Ayrıca bu konu, kelâmî anlamda uzun bir tartışma olduğu için, Mu'tezile ve Ehli Sünnet'in bu konuyla ilgili sadece bu görüşlerini zikretmekle yetineceğiz. Ancak islâmî fırkaların Allah'ın iradesiyle ilgili görüşleri, Allah'ın gücü hakkındaki tasavvurlarıyla yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bir fırkanın küfür eylemlerinin, Allah'ın iradesi dışında gerçekleştiğini söylemeleri, Allah'ın bu eylemlerin ortaya çıkmasını engelleyecek gücü olmadığını söylemeleriyle eş değerdir. Fakat Allah için böyle bir şey söz konusu olmadığı için, dünyada olup biten her şeyin kendi iradesi ve kudreti dahilinde gerçekleştiğini kabul etmek daha isabetli olacaktır.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Râzî, a.g.e., s. 51.

⁵⁹⁷ Hüd 11/118.

⁵⁹⁸ En'âm 6/125.

⁵⁹⁹ Kevserî, Muhammed Zâhid, *el-Akîde ve İlmü'l-Kelâm*, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, s. 200-201.

⁶⁰⁰ Ayrıca Bkz. el-Buhârî el-Hanefî, a.g.e., s. 115-116.

4. Sahip (Mâlik)

Mülk kelimesi, emir ve nehiy konusunda tasarruf yetkisine sahip olma manasında bir mastardır. Mülk kavramı kırk âyette Allah'a nisbet edilmektedir. Birçok âyette de kendilerine tanrılık nisbet edilen nesnelere zarar verme veya zarar bertaraf etme, yarar sağlama, rızıklandırma, insanlara hitap etme, hayatı veya ölümü yaratma gibi fiillere mâlik olmadıkları belirtilerek mülk kavramı dolaylı bir şekilde zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir.⁶⁰¹ Mülk iki çeşit anlama sahiptir: Birincisi, sahip olma ve yönetimi devralmadır. Örneğin, "*Dedi ki: "Gerçekten hükümdarlar (krallar) bir ülkeye girdikleri zaman, orasını bozguna uğrattılar."*⁶⁰² İkincisi ise, sahip olmaya ve üstlenmeye güç yetirmedi. Örneğin, "*Aranızdan peygamberler çıkardı ve sizi krallar yaptı. Âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi."*⁶⁰³ Ayrıca mülk sahibi anlamına gelen مَلِكٌ kelimesi, siyasi güce sahip kimselerin ismidir. Gerçek mülk ise Allah'a ait olan mülktür. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*De ki: "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin; dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir. Doğrusu Sen, her şeye Kadir'sin."*⁶⁰⁴ Allah'ın eli altındaki mülke "Melekût", hükümdarların mülküne de "Memleket" denilmektedir.⁶⁰⁵

Allah Teâlâ'nın bir şey üzerindeki kudretinden bahsedebilmemiz için, O'nun bu şeye (maddura) sahip olması gerekmektedir. Allah kâinâtın ve içindekilerinin yaratıcısı olması itibariyle bu kâinâta sahip ve aynı zamanda onlara kâdirdir. Allah Teâlâ Mülk Suresin'de "*Hükümlerinde elinde olan Allah, Yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*"⁶⁰⁶ buyurmuştur. Ayette Allah'ın mülk ve kudret sıfatı bir arada zikredilmiştir. Sonraki ayette Allah'ın yine kudretle alakalı diğer sıfatlarına da değinerek "*Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için, ölümü ve dirimi (hayatı) yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayandır.*"⁶⁰⁷ buyurmuştur. İlk ayette her şeyin, O'nun mülkünün ve tasarrufunun altında olduğundan bahsedildikten sonra, ikinci ayette yaratılış sıfatının bahsi devreye girmiştir. Böylece Yüce varlığın üç sıfatı bir arada zikredilmiş oldu. Birincisi, "halk";

⁶⁰¹ Topaloğlu, "Melik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 2004, C. XIX, s. 51.

⁶⁰² Neml 27/34.

⁶⁰³ Mâide 5/20.

⁶⁰⁴ Âli İmrân 3/26.

⁶⁰⁵ Halebî, a.g.e., C. IV, 109; İsfahânî, a.g.e., s. 774-775.

⁶⁰⁶ Mülk 67/1.

⁶⁰⁷ Mülk 67/2.

ikincisi, “mülk” ve üçüncüsü, “kudret”tir. Râzî, ayette önce "بيده الملك" sözünün, daha sonra ise "وهو على كل شيء قدير" sözünün geçmesinin, Allah’ın her şeye kâdir olduktan sonra mülk sahibi vasfına layık olduğuna delalet ettiğini söylemiştir.⁶⁰⁸

Ayette yer alan “kadîr” kelimesi ise, “kâdir” kelimesinin mübalağa sıfatıdır. Dolayısıyla Allah’ın her şeye kâdir olması, güç yetirdiği mahlûkatta O’nun icadını engelleyecek herhangi bir güç bulunmamasını gerektirmiştir. Ayrıca ilk olarak, Allah’ın fiili meydana getirmekle ilgili kendisine zorunlu hiçbir şey bulunmamalıdır. Aksi takdirde bu zorunluluk O’nu fiili terkinden engellemektedir. İkinci olarak, fiili meydana getirmek için kendisinden herhangi bir kusur ortaya çıkması mümkün olmadığını, zira bir kusur O’nu fiili yerine getirmeye engeldir. Böyle olunca da kudret konusunda mükemmel ve kadîr olamaz.⁶⁰⁹ Beyzâvî (ö. 685/1286)’ye göre ayette geçen "بيده الملك" sözü, Allah, bütün işlerde tasarruf edecek kadar büyük kudretin sahibi olduğunu anlamındadır.⁶¹⁰ Ayrıca bu söz, Allah’ın hem hükümdâr, hem de hükmettiği şeylerin sahibi olduğunu te’kid etmek manası barındırması bir yana, bu vasfı, O’nun istediği kimselere hükümranlık vermesi ve istediği kimselerden bu hükümranlığı elinden alması manasını doğurmaktadır.⁶¹¹

Allah bu âlemi meydana getiren yegâne ilâhtır. Dolayısıyla O aynı zamanda, mâlik, kâdir ve âlimdir.⁶¹² Yarattığı bu âlemde de, var olan her şey kendisine kulluk etmektedir. Böylece O, bu varlıkların hepsinin mutlak olarak yegane sahibidir. Durum böyleyken, kâfirler bize elçi veya vahiy gelmedi diyerek Allah’ın bu sıfatlarını inkar etmişlerdir. Oysa itaat edilen ilâh’ın kulları üzerinde geçerli emir, nehiy, teklif, v’ad ve va’îdi olması gerekmektedir. Bu da peygamber ve kitap göndermeden gerçekleşmesi

⁶⁰⁸ Râzî bu sözlerine, Allah’ın murâdı değil de kulun murâdı vâki’ olmuş olsaydı Allah’a za’f ve ‘acziyet nisbet edilerek mutlak olarak "مالك الملك" olması mümkün olamayacağı görüşünü eklemiştir. Böylece ayet, Allah’ın her şeye sahip olduktan sonra her şeye kâdir olduğuna delâlet ettiği görüşündedir. Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, C. XXX, 54.

⁶⁰⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, C. XXX, 54.

⁶¹⁰ Beyzâvî, a.g.e., C. III, 424.

⁶¹¹ en-Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü’t-Tenzîl ve Haqâ’iku’t-Te’vîl*, ed. Seyyid Zekerîyya, C. IV, y.y.: Mektebutu Nizâr Mustafa el-Bâz, t.y., 1242.

⁶¹² Allah, iradesini kullanarak bu âlemi yarattığına göre içindeki her şeyin bilgisine sahip olmuştur. Böyle bir ilâh bu yarattığı ve detaylarını bildiği âleme sahip olmuştur. Allah tıpkı âlemi meydana getirdikten sonra tasarruf sahibi olduğu gibi onu değiştirmek veya yok etmek de O’nun elinde ve dolayısıyla O, mutlak kudret sahibidir aynı zamanda.

mümkün olmayan bir şeydir. Dolayısıyla vahyi inkâr eden herkes, Allah'ın itaat edilen bir mülk sahibi olduğunu inkâr etmiş ve O'nun gerçek değerini bilmemiş olacaktır.⁶¹³

Allah Teâlâ bu âlemde tek kadir ilâhtır. O, Zümer Suresi'nde "ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ" "*İşte bu Rabbiniz olan Allah'tır. Hükümranlık O'nundur.*"⁶¹⁴ buyurmaktadır. Ayette geçen "له الملك" sözü, mülkü yalnızca Allah'a has kılma manası vermektedir. Nitekim bu âlemde, Allah'tan başka mülk sahibi bulunmuş olsaydı; bu iki kadir ve mülk sahibi ilâhlar arasında zıtlık doğacaktı. Zira Allah Kur'an'da "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu."⁶¹⁵ buyurmuştur. Mülk yalnızca birisine has olursa, diğer ilâh, kudret ve mülk sıfatlarından yoksun olup ulûhiyete layık olamayacaktır. Böylece Allah'tan başka kudret ve mülk sahibi ilâhın bulunmaması vacip olmuştur.⁶¹⁶ Ayrıca melik genellikle kâinata yönelik ilâhî isimler içinde mütalaa edilir. Ancak kâdir ismiyle olan bağlantısı sebebiyle fiilî sıfatları hâdis kabul edenlere göre de melik kadîm bir sıfattır.⁶¹⁷

Allah'ın dünyaya hükümranlığını niteleyen bir başka ayet de "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" "*Rahman (olan Allah) arşa istiva etmiştir.*"⁶¹⁸ ayetidir. Bu ayette geçen "arş" kelimesinin, "yüksek bir yer" anlamına gelmesi hasebiyle, Allah'ın "mülk" sıfatına karşılık geldiği hakkında görüşler ileri sürülmüştür. Mâturîdî ayette geçen "استوى" kelimesinin üç anlama sahip olduğu görüşündedir. Bu anlamların birincisi, istila etmek; ikincisi, büyüklük ve yükseklik; Üçüncüsü ise, bütünlük/mükemmellik manasıdır. Mâturîdî, bütün bu anlamların, Allah'ın mülk sıfatına hamledilmesini mümkün görmektedir. Nitekim arşa istivâ sözüne, istila manasını hamledersek, arş kelimesi mülk anlamına gelecek ve dolayısıyla Allah'ın bütün mahlukata sahip olduğu manasında olacaktır. Bu ve diğer anlamlar bizi Allah'ın büyük arş sahibi⁶¹⁹ olduğu gerçeğine götürmektedir. Ayrıca Allah'ın büyük arş sahibi olması, büyük mülk sahibi olmasıyla eş değerdir. Diğer bakımdan, arşa istivâ sözüne "إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ" "*Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan ve sonra arşa*

⁶¹³ Râzî, a.g.e., C.XIII, 78.

⁶¹⁴ Zümer 39/6.

⁶¹⁵ Enbiyâ 21/22.

⁶¹⁶ Râzî, a.g.e., C. XXVI, 246.

⁶¹⁷ Topaloğlu, a.g.m., s. 51.

⁶¹⁸ Tâhâ 20/5.

⁶¹⁹ Tevbe 9/129.

*hükmeden.*⁶²⁰ ayetinden hareketle hamledilen yükseklik ve mükemmellik manalarına gelince, Allah'ın ayette yeryüzünü ve gökyüzünü yaratmasında mülk sahibi oluşunun ve yükselişinin tamamının zuhuru söz konusu olduğunu söylemektedir. Böylece Mâturîdî, gerek istilâ gerek yükseklik gerek de mükemmellik manalarının hepsinin Allah'ın mülk sahibi oluşuna delalet ettiği ve dolayısıyla “arşa istivâ”nın da bu anlamda olduğu kanaatindedir.⁶²¹

Zemahşerî, Yûnus Suresi'nde geçen “*Doğrusu sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra arşa istiva etti.*”⁶²² ayette, arşa istiva etmenin Allah'ın azametini ve O'nun takdîri dışında hiçbir işin gerçekleşmediğine delalet etmek için kullanılan bir söz olduğunu söylemektedir.⁶²³ Ayrıca Zemahşerî için arş, hükümdarın tahtından kinayedir. Zira bir hükümdar tahtına hiç oturmasa bile, onun hakkında “tahta oturdu” ifadesinin kullanılması, onun ülkeyi yönettiği anlamını murad etmek içindir. Bu ifade Allah için kullanıldığı zaman da ise yine benzer bir anlam ifade etmektedir. Bu da, hükümdarın ülke işlerini yönettiği gibi, Allah'ın da yeryüzünü ve gökyüzünü yarattıktan sonra, onların işlerini yönettiği anlamına gelmektedir.⁶²⁴ Mâturîdî ise, Allah'ın arşa istiva etmesinin O'nun tam mülkiyet, yükseklik, ulûhiyet, sultanlık ve gücüne delalet etmesiyle birlikte “arşa istiva” sözüyle Allah'tan ihtiyacın nefyetmesi manası var olduğunu söylemektedir.⁶²⁵

Râzî'ye gelince, Hûd Suresi'nde geçen “*Gökleri ve yeri altı birim ve zamanda yaratan O'dur. Bunları yaratırken, arşı su üzerinde idi*”⁶²⁶ ayeti hakkında şöyle söylemiştir: “Allah Teâlâ yeryüzünü ve gökyüzünü su üzerinde yaratmıştır. Bu da Allah'ın kudretinin ve azametinin delaleti konusunda daha mükemmel bir ifadedir. Arşa istiva etmesi de yeryüzünü ve gökyüzünü hâkimiyeti altına almasını ifade eden bir sözdür.” Dolayısıyla Râzî'ye göre arşa istiva etme, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan her şeyin Allah'ın mülkünde olduğu ifadesinden kinayedir.⁶²⁷

⁶²⁰ A'râf 7/54.

⁶²¹ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 136-137.

⁶²² Yûnus 10/3.

⁶²³ Zemahşerî, a.g.e., C. III, 114.

⁶²⁴ Zemahşerî, a.g.e., C. IV, 67.

⁶²⁵ Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, C. IX, 178-181.

⁶²⁶ Hûd 11/7.

⁶²⁷ Râzî, a.g.e., C. XVII, 15.

Tâhâ Suresi'nde geçen "Rahman arşa istiva etti. Göklerde ve yerde, her ikisi arasında ve toprağın altında bulunanlar O'nundur. Sen sözü istersen açığa vur, şüphesiz O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir."⁶²⁸ ayetleri Râzî'ye göre, önce "Rahman arşa istiva etti" ayetinden başlayarak O'nun mülk sahibi olduğunu ifade etmekte, daha sonra geçen ayette ise mülk şartı sayılan, gökyüzü, yeryüzü, her ikisi arasında bulunanlar olmak üzere Allah'ın mülkünde olduğunu ifade ederek kudret sıfatına delalet edilmektedir. Bir sonraki ayette ise gizliyi de gizlinin gizlisini de bildiğini ifade ederek ilim sıfatına atıf yapılmaktadır.⁶²⁹

Askerî, bir şeye güç yetirme ile bir şeye sahip olma arasında küçük bir nüansa değinmektedir. Ona göre mülk, hem güç yetirilen hem de güç yetirilmeyen şeye izafe edilmektedir. Örneğin, Zeyd paraya güç yetirmese de onu bulma gücüne sahip olduğu için o paraya sahiptir. Dolayısıyla bir şeye güç yetiren kimse o şeyi bulmaya ve kendi mülkünde kılmaya güç yetiren kimsedir. Bir şeye sahip olan kimse ise o şeyde tasarruf etme gücüne sahiptir. Kimi zamanda mülk ve kudret birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin, "(Allah) kıyamet gününe sahiptir"⁶³⁰ ayetini bu duruma örnek olarak verebiliriz. Zira mülk, sadece var olan bir şeyi; kudret, ise var olmayan bir şeyi kapsamasına rağmen; ayette kıyamet gününün zamanı gelmemesiyle birlikte Allah'ın ona sahip olduğu vurgulanmıştır. Burada murad edilen mana, Allah'ın kıyamet kopmasına kadir olmasıdır.⁶³¹ Mülk kelimesinin, yine kudret manasında kullanıldığı bir başka ayet Mâide Suresi'nde geçmektedir. Allah şöyle buyuruyor: *الْقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ* "De ki: "Allah Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve hatta yeryüzündekilerin tümünü helak etmek isterse, kimin bunu engellemeye gücü yeter?"⁶³² Ayet, Allah'ın Meryem'in oğlu Mesih olduğunu söyleyen bazı Hıristiyanlara karşı, Allah Teâlâ tarafından bir cevap mahiyetindedir. Ayette *فَمَنْ يَمْلِكُ مِنْ* "fמן يملك من" ifadesinde geçen "فمن يملك" kelimesi tefsirlerde "فمن يقدر" olarak tefsir edilmiştir. Yani Allah'ın istediği ve takdîr ettiği bir şeyi yerine getirmekten onu engellemeye gücü yetecek hiçbir varlık bulunmadığına vurgu yapılmaktadır.⁶³³

⁶²⁸ Tâhâ 20/5-7.

⁶²⁹ Râzî, a.g.e., C. XXII, 8.

⁶³⁰ Fâtiha 1/3.

⁶³¹ Askerî, a.g.e., s. 107.

⁶³² Mâ'ide 5/17.

⁶³³ Taberî, a.g.e., C. VIII, 267; Râzî, a.g.e., C. XI, 196.

5. Yönetici (Müdebbir)

دُبِّرَ kelimesi, bir şeyin arkası veya bir işin sonu anlamına gelen bir kelimedir.⁶³⁴ Buna binaen, müdebbir, sonuçlarını göz önünde bulundurarak bir işi yürüten kimse anlamındadır.⁶³⁵ Bundan hareketle, دَبَّرَ تَدْبِيرًا ifadesi, yerli yerince yönetme manasındadır. Kur'ân'da geçen "İşleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır."⁶³⁶ ayetinde, Allah'ın yerde ve gökte bütün varlıkların bilgisine sahip olduğunu, onların işlerini, hikmeti gereğince hüküm koymak ve takdir etmek suretiyle yürüten ve yöneten Allah'ın işini nitelemektedir.⁶³⁷ Allah'ın bu tedbirinde aynı zamanda kudret sıfatı devreye girmektedir. Nitekim Râzî'ye göre, cüz'lerden oluşan her şeyin, yönetici ve kudretli bir varlığa ihtiyacı vardır. Aynı zamanda varlıkların ilk hareketinin meydana gelmesinin arkasında kâdir bir ilâh vardır. Zira onlarda ilk hareketi ortaya koyma gücünü yaratan yönetici Allah'tır.⁶³⁸

Mâturîdî "يدبر الأمر" sözünün, gökte ve yerde kaza etme yetkisinin yalnızca Allah'a ait olduğu açıklamasını vermekle birlikte ifadenin, kendi mezhebi için iki ihtimal barındırdığını söylemektedir. Birincisi, işin tedbîrî olup, Allah'ın bir işi oluşturarak ve yöneterek varlıklara emirleri ve nehiyleri kabul ettirmek suretiyle imtihana katlanmalarını sağlayıp işin bütün yönlerini hikmet ve tedbirle ortaya çıkararak gerçekleşmektedir. İkincisi ise, gökte ve yerde işleri yerine getirecek/yönetecek birileri tayin ederek gerçekleşmektedir. Örneğin, insanın ölümünde, ruhunu kabz edecek melekler veya yağmurun yağdırmasını üstlenecek melekler tayin etmesi gibidir.⁶³⁹ Mâturîdî'nin zikrettiği bu anlamlara dikkatli bakarsak, her ikisinin Allah'ın bir kudret yansıması olduğunu görebilmekteyiz. Nitekim bir işin tüm yönlerini ve akıbetini göz önünde bulundurarak yönetmek ancak sonsuz bilgi ve kudret sahibi bir ilâhın yapabileceği iştir.

Allah Teâlâ'nın kudretinin üstünlüğünü, kendi fiillerinden tezâhür etmektedir. Özellikle O'nun bu kâinâtı yönetmesi buna örnektir. Zira kâinâtı yönetme işinin, hiçbir insanın veya aletin işleyemediği bir iştir. Allah bu dünyada olup biten her işin başlangıcına, ortasına ve sonuna dair bilgisinden hareketle o işin kaderini çizmektedir. O'nun bu geniş bilgisinden hareketle, işinde herhangi bir yanılma veya aksilik çıkması

⁶³⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 307.

⁶³⁵ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, C.I, 278.

⁶³⁶ Secde 32/5.

⁶³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C.III, 114.

⁶³⁸ Râzî, a.g.e, C.XVII, 10-11.

⁶³⁹ Mâturîdî, a.g.e., C. XI, 266.

imkânsızdır. Oysa insan bir işe başlarken, işin getireceği menfaati veya akıbeti ancak tahmin edebilir, fakat kesin bir bilgiye hiçbir zaman sahip değildir. Dolayısıyla insan bir iş hakkında öne sürdüğü tahminlerinden hareketle yola çıkmakta ve akıbetin çizdiği yönde olması için herhangi bir hataya düşme endişesini taşıyarak pek fazla emek harcamaktadır.

Böylece insan her zaman bir işte başarıp başarmama gibi iki alternatif durumla yüz yüzedir. Bunun için insanın kapasiteleri, Allah'ın kapasitelerinin yanında çok yoksun ve zayıftır. Böylece insan, hep kendisini yaratan ve işlerinin her halini bilen kudretli Allah'a muhtaçtır. Bu nedenle, Kur'an'ın bazı ayetlerinde "وَمَنْ يُدْبِرِ الْأَمْرَ" "*İşleri kim yürütüyor?*"⁶⁴⁰ ifadesi, Allah'ın her şeye sahip olduğunu, hükmünü sorgulayan kimse olmaksızın istediği gibi davranışta bulunduğunu ve yaptıklarından hesap sorulmadığını hatırlatmak amacıyla soru tarzında gelmektedir.⁶⁴¹ Bu da ifadenin düşünülecek önemli yanı olduğuna bir delalet vardır. Zira müdebbir, ancak sahip olduğu şeylerin üzerine tedbir yetkisine sahiptir.

Her şey Allah'ın mülkünde olduğuna göre, o zaman Allah bütün var olanları yönetme yetkisine sahiptir. Bunda da O'nun sonsuz kudret sahibi olduğuna delalet vardır. Nitekim tedbir, bir karıncanın yiyeceğini takdir etmekten yeryüzünün ve diğer gezegenlerin kendi yörüngelerinde kendi etraflarında dönmeleri ve güzergahlarından sapmamalarına kadar geniş alanlarla ilgilidir. Allah da bütün bunları aynı anda yönetmektedir. Böylece açıktır ki bu acayip tedbirin arkasında insanların anlamayacakları sınır ve boyutta bir kudret vardır.

Allah Teâlâ'nın yönetici sıfatına bağlı başka bir sıfat daha vardır ki, o da vahdâniyet sıfatıdır. Nitekim, bu âlemi yöneten iki kâdir ilâh var olsaydı; her işte ikisinin aynı fikirde olmaları ve yaptıkları fiillerin mükemmelliğinin eşit olması imkânsız olacaktı.⁶⁴² Bunun için Allah'ın tek ilâh olduğuna inanan kimse aynı zamanda bu âlemde tek kâdir yönetici olduğuna da inanmış olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ Bakara suresinde "*Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden*

⁶⁴⁰ Yûnus 10/31.

⁶⁴¹ İbn Kesîr, a.g.e., C. VII, 361.

⁶⁴² el-Hâzin, a.g.e., C. I, 98.

indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiğı yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır."⁶⁴³ buyurmuştur.⁶⁴⁴

Sonuç olarak, bu âlemin müdebbiri, kudretli bir ilâhtır. Bu tıpkı ailede çocukların, küçük yaştan itibaren ailelerinden ayrılana kadar, kendi ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamamaları, hayat tecrübelerinin eksikliğinden ve hikmetleri anne-babalarınınkine erişememesi konusundaki 'aczi sebebiyle onları yönlendiren ve yöneten rabbu'l-beyt'e ihtiyaç duymalarına benzemektedir. Onlar ne kadar büyüse de anne babalarına ya da birbirilerine muhtaçtırlar. Bu âlemde bulunan her varlığın Allah ile ilişkisinde de benzer bir durum söz konusudur. Nitekim bu varlıkları yaratan Allah'tır, kendileri ise her zaman fakir ve 'âcizdirler. Bu iki sıfatına bağlı olarak, bu âlemde bulunan pek çok konuyla ilgili hikmet ve bilgi eksiklikleri söz konusu olduğundan, kendi işlerini ve ellerinin altındaki bitki, hayvan gibi varlıkları yönetmeleri imkânsızdır. Bunun için, onların bu işleri kudreti hiçbir yere sığmayan Allah tarafından yürütülüp yönetilmektedir.

6. Rızık Veren (Rezzâk)

Rızık, İsfahânî'ye göre, Allah'ın canlılara yararlanmak üzere devamlı surette ihsan ettiği nimettir. Bu rızık gıda,⁶⁴⁵ para, mülk,⁶⁴⁶ yağmur⁶⁴⁷ ve şans⁶⁴⁸ şeklinde olabilir. Ayrıca yenilen, giyilen ve kullanılan her şey rızıktır. Rızık dünyevî veya uhrevî⁶⁴⁹ şeklinde de olabilir. İsmi fâil vezninde "Râzık" kelimesine gelince, bu kelime, rızıkı yaratan, veren ve onun müsebbibi olan yalnızca Allah'a ait bir lafızdır.⁶⁵⁰ Allah Teâlâ Hicr Suresi'nde "*Orada sizin ve rızık veremeyeceğiniz kimseler için geçimlikler meydana getirdik.*"⁶⁵¹ buyurmuştur. Ayet, çocuklara, hizmetçilere rızık verdiklerini düşünen kimselerin yanıldıklarından bahsetmektedir. Nitekim anne-babaya, hükümdarlara ve bu ikisinin rızık verdiklerini sandıklarına asıl rızık veren Allah'tır. Bu

⁶⁴³ Bakara 2/164.

⁶⁴⁴ Bkz. Mâturîdî, a.g.e., C. I, 295; Râzî, a.g.e., C. IV, 186-196.

⁶⁴⁵ Bakara 2/172; Kehf 18/19; Kâf 50/10-11.

⁶⁴⁶ Bakara 2/3; Münâfikûn 63/10.

⁶⁴⁷ Mü'minûn 23/18; Zâriyât 51/22.

⁶⁴⁸ Vâkı'a 56/82.

⁶⁴⁹ Âli İmrân 3/169.

⁶⁵⁰ Halebî, a.g.e., C. II, 87-88; İsfahânî, a.g.e., s. 351-352.

⁶⁵¹ Hicr 15/20.

gruba da hayvanlar ve Allah'ın rızık verdiği diğer bütün varlıklar girmektedir. İnsanlar bu varlıkları rızıklandığını düşünse de onların rızıkını Allah vermektedir.⁶⁵²

Halebî'ye göre, Rızık mastarının iki fail sıfatı vardır birisi Allah'a ve ondan başkasına denilebilen "râzık" sıfatıdır ki, bu sıfatla Allah vasıflandığı takdirde "rızık yaratan ve veren Allah" manasına gelmektedir. Allah dışındaki varlıkların nitelendirilmesi halinde ise "rızıkın marzûka (rızık verilen varlığa) ulaştırılmasına vesile olan kimse"⁶⁵³ manası taşımaktadır.⁶⁵⁴ Allah'ın rızık konusunda diğer ikinci ismi de "Rezzâk"tır. Bu kelime mübalağa manası ifade etmektedir.⁶⁵⁵ Ayrıca başkasının güç yetiremediği ölçüde rızık verme manasını da ihtiva eder. Bu nedenle kelime yalnızca Allah'ın sıfatıdır.⁶⁵⁶

Râzî Allah'ın rızık sıfatının diğer bazı sıfatlarıyla alakalı olduğunu düşünmektedir. Nitekim rızık sıfatı, gecikmeden tam ihtiyaç zamanında rızık verdiği için O'nun ilim ve kudretine; ihtiyaçtan daha eksik rızık vermediğinden O'nun zenginliğine; karşılıksız verdiği için O'nun cömertliğine; sevap beklemeden rızık verdiği için O'nun büyüklüğüne delalet etmektedir.⁶⁵⁷ Allah'ın rızık verdiği kimseler mü'minler olabildiği gibi, kâfirler de olabilmektedir. Öte yandan dünyanın imtihan yurdu⁶⁵⁸ olması sebebiyle Allah, kimine bolluk verip şükredip şükretmeyeceğini; kimini de kıtlığa düşürüp sabredip sabretmeyeceğini sınar.⁶⁵⁹

Kur'ân'da Allah'ın rezzak sıfatının kudret sıfatıyla birlikte zikredildiği ayet Zâriyât Suresi'ndedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Muhakkak ki Allah; O, rızık verendir, güç, kuvvet sahibidir.*"⁶⁶⁰ Allah Teâlâ insanların ve cinlerin yaratılış amacının kendisine kulluk olduğunu belirttikten sonra, insanların O'na rızık vermelerine veya karnını doyurmalarına ihtiyaç duymadığını dile getirmiştir. Bu da, insanların Allah karşısında 'âcizliklerine dikkat çekmektedir. Nitekim bu tür ihtiyaçlar sadece insanda vardır; Allah

⁶⁵² Zemahşerî, a.g.e., C. III, 402.

⁶⁵³ Bkz. Hicr 15/20.

⁶⁵⁴ Halebî, a.g.e., C. II, 88.

⁶⁵⁵ Halebî, a.g.e., C. II, 88.

⁶⁵⁶ Hâzin, a.g.e., C. III, 262.

⁶⁵⁷ Râzî, a.g.e., C. XXV, 264.

⁶⁵⁸ Râzî, a.g.e., C. XIX, 49.

⁶⁵⁹ Mâturîdî, a.g.e., C. XII, 353.

⁶⁶⁰ Zâriyât 51/57-58.

gibi bir ilâha layık ihtiyaçlar değildir. Ayette geçen “güç sahibi” ifadesi, Allah’ın insanlar gibi rızık elde etmek için çalışmaya ve emek sarf etmeye ihtiyaç duymayan bir ilâh oluşuna vurgu yapmaktadır. Zira başkasından rızık talep eden varlık fakirdir, başkasından iş isteyen varlık ise güçsüz ve ‘âcizdir.⁶⁶¹ Böylece anlaşılıyor ki, Allah’ın rızka ihtiyaç duymamasının arkasında O’nun sonsuz ve sınırsız kudreti yatmaktadır.

Yüce Allah’ın pek cömert ve rezzâk oluşuna dair ayetleri incelediğimizde "يُقَدِّرُ" veya "تَقْدِرُ" ifadeleriyle Allah’ın bir yandan da rızkı kısıtlamasından bahseden 11 ayet ile karşılaşmaktayız. Bu ayetlerin dokuz tanesinde "لمن يشاء" sözü geçmektedir. Bu ifadeyle, Allah’ın istediği kimselerin rızkını bollaştırdığı veya istediği kimselerin rızkını kısıtladığı anlamları kastedilmektedir.⁶⁶² İsrâ’ Suresi’nde geçen “*Rabbın rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, (onları) çok iyi görür.*”⁶⁶³ ayeti, Allah’ın bu tavrını açıklayıcı mahiyettedir. Allah kullarını iyi bilmektedir. Bu nedenle bol rızık kimi bozar kimi bozmaz; kısıtlı rızık da kimi Allah’a yaklaştırır kimi helak eder bildiğinden rızkı kendisinin gördüğü maslahatı gözeterek insanlara dağıtmaktadır.⁶⁶⁴ Bu aynı zamanda Mu‘tezile’nin dile getirdiği açıklamadır.⁶⁶⁵ Oysa Ehli Sünnet ayetin zahirinden hayır ve şer durumları gibi mana sezmemektedirler. Onlara göre Allah, rızkı bir insana maslahatı söz konusu olmadan bol veya az verebilir.⁶⁶⁶

Vâhidî’ye göre, “kadr” kelimesi lügatta, bir şeyi herhangi bir eksiklik veya fazlalık söz konusu olmaksızın bir başka şeye eşit olacak şekilde kesmektir. Bazı müfessirler kelimeye, herhangi bir fazlalık söz konusu olmaksızın kişinin ihtiyacını

⁶⁶¹ Râzî, a.g.e., C.XXVIII, 235. Râzî, ayette "قوي" (güçlü) kelimesi yerine "ذي القوة" (güç sahibi) kelimesi ve "عزير" (üstün ve galip gelen varlık) kelimesi yerine "متين" (sâbit ve sarsılmayan varlık) kelimesi gelmesinin sebebi hakkında kayda değer bir değerlendirmesi vardır. Ona göre ‘kavi’ kelimesi ‘zu’l-kuvveti’ kelimesinden daha belîğ bir ifadedir. Fakat genelde Allah ‘kavi’ sıfatını büyük işleri yapmaya güç yetireceğini anlatırken kullanmaktadır. Mesela (Mücadile 58/21). O’nun ihtiyaç sahibi olmadığını anlatmak istediğine göre mübalağa sıfatına gitmeden kudretin o kadarını ifade eden ‘zu’l-kuvveti’ kelimesi kullanması yeterli olmuştur. Onun peşinden yine daha belîğ mana ifade eden ‘azîz’ kelimesi değil de ‘metîn’ kelimesini kullanmasının açıklamasını yine benzer şekilde yapmaktadır. Azîz kelimesinin anlamı galip gelmek, kahretmek ve karşı tarafı mezellele düşürmek gibi büyük işler için geçmesi uygun olduğu için, burada söz konusu durum onun ihtiyaç sahibi olmaması durumu olduğu için sâbit, sarsılmayan ve galip gelinemeyen varlık anlamı veren ‘metîn’ kelimesiyle yetinmek daha uygun olmuştur. Böylece ayette basit manayı ifade eden sıfattan sonra, onun gibi basit mana veren sıfatı gelmesi daha mükemmel bir tablo oluşturmuştur. Bkz. Râzî, a.g.e., C.XXVIII, 236-237.

⁶⁶² Ra’d 13/26; İsrâ’ 17/30; Kasas 28/82; Ankebût 29/62; Rûm 30/37; Sebe’ 34/36, 39; Zümer 39/52; Şûrâ 42/12; Talâk 65/7; Fecr 89/16.

⁶⁶³ İsrâ 17/30.

⁶⁶⁴ Taberî, a.g.e., C. XIV, 576.

⁶⁶⁵ Zemahşerî, a.g.e., C. III, 515.

⁶⁶⁶ Mâtürîdî, a.g.e., C. XI, 434.

karşılacak kadar rızık vermek şeklinde mana vermektedir.⁶⁶⁷ Allah Teâlâ “*Şayet Allah kullarına rızık bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.*”⁶⁶⁸ ayetinde rızık insanlara belli ölçülerle verdiğini söylemektedir. Râzî bunun sebebini çok kapsamlı ve ikna edici bir şekilde açıklamıştır. Elbette Allah Teâlâ’nın rızık bol vermeye gücü yetmektedir. Nitekim O tükenmez hazinelerin sahibidir. Fakat Allah, insanlara ölçüsüz rızık verdiğı takdirde günaha giden yolların kolaylaşacağını haber vermektedir.

Yeryüzünde azgınlık yapan bazı kimselere rızık verilmesinin sebebi hakkında Cübbâî şöyle demektedir: “Kendisine rızık verilen ve aynı zamanda azgınlık yapan kimselere gelince, bu kimselere rızık verilmese bile azgınlık yapacakları ma‘lumdur.”⁶⁶⁹ Böylece onlar ister zenginlik halinde ister fakirlik halinde yine azgınlık yapan kimseler olacakları için onlara bol rızık verildiğini söylemektedir. Râzî ise bu görüşe katılmayarak, Kur’an’dan ve akıldan hareketle aksini ispat etmeye çalışmaktadır: “Allah Teâlâ’nın (*Hayır, muhakkak ki insan gerçekten azgınlık yapar. Kendini müstağni görmesi (Allah’a ve hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını sanması) sebebiyle*)⁶⁷⁰ ayetlerini delil getirerek zenginliğin, azgınlığın sebebi olduğunu söylemektedir. Akıl da aynı şeyi kabul etmektedir. Nitekim akıl ve nefis kötülüğe meylettiğinde fakat elinde bu şerri meydana getirebilecek araç ve gereç olmadığına insandan kötülük çıkma ihtimali azalmaktadır.” Bundan hareketle Râzî’ye göre paranın varlığı azgınlığı gerektiren bir sonuçtur.⁶⁷¹ Bizim düşüncemiz de Râzî’nin görüşünden yanadır. Nitekim Kur’ân ayetleri, rızıkın insanlara belli ölçülerle verildiğini, bazılarının bol, bazılarının ise kısıtlı olduğunu haber vermektedir. Bu da elbette yalnızca Allah’ın bildiği bir hikmete göre gerçekleşmektedir. O hikmetin zâhiri yönü Râzî’nin söylediği şekildedir. Böylece rızık belirleme konusunda insanın murâdı ve kudreti değil yalnızca O’nun kudreti ve iradesi söz konusudur.

Râzî, kullara rızıkın bol bol verilmemesinin hikmeti hakkında birkaç sebep zikreder. Birincisi, kulların rızık eşit olmuş olsaydı insanların bazısı bazısına hizmet etmeyi kabul etmeyecek ve böylece dünyadaki maslahatlar bozulacaktı. İkinci sebep, insanın yaratılışında var olan kibirdir. Bu insan zenginlik ve güç gördüğü zaman

⁶⁶⁷ Râzî, a.g.e., C. XIX, 49.

⁶⁶⁸ Şûrâ 42/27.

⁶⁶⁹ Cübbâî, a.g.e., s. 447.

⁶⁷⁰ Alak 96/6-7.

⁶⁷¹ Râzî, a.g.e., C. XXVII, 171.

mizacındaki kibir ortaya çıkacak, bir musibete düştüğünde tekrar tâât ve tevazu'â dönecektir. Üçüncü sebep, ayetin muhatap aldığı Arapların alışkanlıkları ile ilgilidir. Onlar, ne zaman otları doyuracak yağmur yağarsa yağmalamaya kalkıştırlardı.⁶⁷² Bu nedenle ayet onların bu davranışlarını delil getirerek Allah'ın kullara bol bol rızık vermemesinin sebebini açıklamıştır.

Sonuç olarak, bu konudaki ayetler bir ibreti dile getirmektedir. Şöyle ki “Görmediler mi ki Allah, rızık dilediğine bol bol vermekte, dilediğinininkini de azaltadır. Şüphesiz imanlı bir kavim için bunda ibretler vardır.”⁶⁷³ ayeti Mâtürîdî şöyle tefsir etmiştir: İster sebepsiz, ister insanların ölçü ve tedbirleri dışındaki sebeplerle Allah rızık bol veya az vermeye kadir olduğu gibi insanların kendi güç ve takdîrleri dışında kalan diriltmeye de kadirdir.⁶⁷⁴ Böylece insanlar ibret alır, başka ilâhlara değil de sadece Allah'a teveccüh ederek istekte bulunur ve sadece kendisinden korkarak doğru yolda devam eder.⁶⁷⁵ Öte yandan rızık ayetleri, Allah'ın yeryüzünü ve gökleri yaratmasındaki kudretini itiraf eden müşriklerden bahseden ayetler'den sonra gelmektedir.⁶⁷⁶ Bu ayetler'de, Müslümanların fakirliğiyle dalga geçen Mekke müşriklerine bir ibret vardır. Nitekim Allah onlara cevaben “yeryüzünü ve gökyüzünü yaratmaya kadir bir ilâhın, bir kula rızık vermekten ‘âciz kalmadığını” söylemektedir. Zira rızık, kader ve kaza olduğundan insanların mü'min veya kâfir oluşuna göre verilmemektedir.⁶⁷⁷

Dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta da, rızık ayetleriyle birlikte sürekli olarak geçen "المن يشاء" sözüyle ilgilidir. Mâtürîdî, Allahu Teala'nın insanların nezdinde rızıkının kıt olması gereken sefih ve câhil kimsenin rızıkını genişlettiğini, öbür taraftan herkesin düşüncesinde rızık bol ve nasibi açık olması gereken yaşam ve zenginlik vesilelerini bilen akıllı kimselerin rızıkını kısıtığını söylemektedir. Bunun için kiminin rızıkının az kiminin ise çok olacağını belirleyen tek varlık Allah'tır.⁶⁷⁸ Zira Allah her durumun öncesini sonrasını ilmiyle ihata eden yegâne varlıktır. Ankebût Suresi'nde şöyle

⁶⁷² Râzî, a.g.e., C. XXVII, 172.

⁶⁷³ Rûm 30/37.

⁶⁷⁴ Mâtürîdî, a.g.e., C. XI, 197.

⁶⁷⁵ Taberî, a.g.e., C. XX, 224.

⁶⁷⁶ Ankebût 29/62.

⁶⁷⁷ Kurtubî, a.g.e., C. XVI, 386.

⁶⁷⁸ Taberî, a.g.e., C. XVIII, 439, C. XX, 479; Mâtürîdî, a.g.e., C. XI, 196.

buyuruyor: “Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”⁶⁷⁹

Rızkın bir başka şekli, sevgi rızkıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatice'nin kendisine olan sevgisini anlatırken “Onun sevgisi benim rızkımdır.” demiştir.⁶⁸⁰ Böylece sevgi, Allah tarafından insana bir başka insan vasıtasıyla verilen bir lütuftur. Hz. Peygamber de bunu ifade ederken, bu sevginin lütuftu olduğunu bildirecek "رِزْقُ" sözüyle anlatmıştır.

Rızık meselesinin kelâmî boyutuna geldiğimizde, Mâtûrîdî *Kitâbu't-Tevhîd*'de, insana gelen rızkın sadece Allah tarafından ve O'nun belirlediği ölçüye göre gerçekleştiğini söylemektedir. Bunu tartışırken “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın”⁶⁸¹ ayetini zikrederek Allah'ın her canlının rızkını karşılayacağını söylemektedir. O, bu ifadenin akabinde,⁶⁸² Allah'ın bu sözünü yerine getirmeyi engelleyecek tarzda bir başka kudretten bahsetmemiz durumunda, O'nun bu sözünden dönme ve sözünü yerine getirmekten ‘âciz kalma gibi sonuçlar doğuracağını zikretmiştir. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın bir başkasının tesiri ve kudreti altında kalmak suretiyle, rızıklandırma mekanizmasında O'ndan daha etkin, yazdığı takdîri bozabilecek ve vereceği rızkı engelleyebilecek başka üstün bir kudretin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu durumda hâşâ Allah, ‘âciz kalmış olacak ve üçüncü bir şahıs üzerinden ancak ahidini gerçekleştirme imkânına sahip olacaktır. Buradan hareketle Mâtûrîdî, Allah istemedikçe bir kimsenin bir başkasının rızkını gasp ederek rızıklandırılmasını veya diğerinin rızkını elde etmeye güç yetirmesinin imkânsızlığını söylemektedir. Böylece rızık vermeye kadir olan tek varlık Allah'tır.⁶⁸³

Aslında bu mesele Mu‘tezile'nin haram rızkın rızık olmadığı görüşüyle alakalıdır. Bu konuya değinen Mâtûrîdî, Mu‘tezilî Ka'bî'ye karşı meseleyi ele almıştır. Mu‘tezile, Allah'ı acziyetten tenzih etmek adına insanın bir başkasının rızkını ele geçirmesini Allah tarafından verilen bir rızık olarak saymamaktadır. Zira Allah bir insana bir rızık takdîr

⁶⁷⁹ Ankebût 29/62.

⁶⁸⁰ Ebû Abdillâh Mustafa b. El-Adevî, *es-Sahîhu'l-Müsned min Fezâili's-Sahâbe*, 1. b., Suudi Arabistan: Dâru İbni Affân, 1995, 530.

⁶⁸¹ Hûd 11/6.

⁶⁸² Bu rızık ister rızıklanan kulun mülkiyetine vermek suretiyle gerçekleşsin, ister kulu yedirerek intifa'ını sağlamak suretiyle gerçekleşsin.

⁶⁸³ Mâtûrîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 373.

etmişse bir başkasının bu rızka el koymak suretiyle elde etmesi Allah'ın gücünü sınırlandıracak ve dolayısıyla bu insanın kudreti Allah'ın kudretine üstün gelerek O'nun takdîrini de bozmuş olacaktır. Oysa Ehli Sünnet'e göre insan bir başkasının rızkını elde ettiyse –ki bu rızkın haram yolla elde edilmiş olması ayrı bir konudur- bu rızık zaten kendisine tahsis edilmiş bir rızıktır. Nitekim Allah bir kimseye bir rızık yazdıysa kimsenin bu rızık ele geçirmeye gücü yetmez. Böylece Allah'ın bu konuda 'âciz kalması gibi bir durum söz konusu olmayacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, haram rızık, rızık olmaktan çıkardığımızda bu, Allah'ın izni, takdîri, kudreti, rızıklandırılması olmaksızın birilerinin bu dünyada bir şeyler elde ettiği anlamına gelecek ve dolayısıyla Allah'ın bu dünyada kudretinin taalluk etmediği bir alan ortaya çıkmış olacaktır. Bunun da Allah hakkında düşünülmesi muhaldir. Ayrıca bu mesele, Mu'tezile'nin ef'âl-i ibâd konusuyla yakından ilişkilidir. Fakat meselenin konumuzu oluşturan ilgili kısmını sadece ele aldığımız için, sözümüzü burada noktalamak istiyoruz.

7. Duayı Kabul Eden (Mucîb)

Dua, seslenmek, talep etmek,⁶⁸⁴ Allah Teâlâ'ya yönelmek⁶⁸⁵ manasına gelen bir kelimedir. Allah Teâlâ'nın mucîb sıfatı insanların 'aczinî isbât eden en belirgin sıfatlardan biri sayılmaktadır.⁶⁸⁶ Zira dua etmek gibi bir ibadet olmasaydı insanın 'aczinden bahsetmek mümkün olmayacak ve onun her şeye kâdir olduğu anlamına gelecekti. Fakat durum böyle değildir. İnsan kendi gücüne güvenmeyince ya da daha doğrusu kendi gücünün bir işe yetemeyeceğini fark edince “ya rabbi” diye seslenmeye başlamaktadır. Bu durumu Allah'a şirk koşan müşriklerde de görmekteyiz. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.*”⁶⁸⁷ İnsanların Allah'a bu yalvarışlarının, onların bütün inanışlarına rağmen Allah'ın kudretini itiraf ettiklerine işaret etmektedir. Allah da bir insanın duasını kabul edip istediğini verdiği zaman, insana Allah'ın kudret yansımalarının en somut tablosu zuhur edecektir eder.

⁶⁸⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 315.

⁶⁸⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1282.

⁶⁸⁶ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 1994, C. IX, s. 529.

⁶⁸⁷ Ankebût 29/65.

Kur'ân'da Allah'a dua etmeyi teşvik eden ayetler'den bazıları şunlardır: “*Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.*”⁶⁸⁸, “*Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzününün halifeleri kılan mı? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz!*”⁶⁸⁹, “*Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.*”⁶⁹⁰ Bu ayetler, Allah'tan başka mucîb kudretli ilâhın bulunmadığını, bir insanın dilediğini gerçekleştirmesinin sadece Allah'ın kudretine düştüğünü dile getirmektedir. Zira Allah'ın dua edenlerin isteklerini kabul etmesi suretiyle musibetlerden kurtarması veya başlarına gelen kötülükleri kaldırmasında kudretinin gerçekleşmesi ve dolayısıyla tek ilâh olduğunun ortaya çıkması söz konusudur.⁶⁹¹

Allah'ın mucîb oluşuyla alakalı Kur'ân'da pek çok ayet bulunmaktadır. Bunu özellikle peygamberlerin kabul olan dualarını ele alan Enbiyâ Suresi'nde görmekteyiz. Hz. Nûh sıkıntıdan kurtulmak için Allah'a dua edince, Allah'ın kudreti, Hz. Nûh'u ve onun yanındakilerini gemiye bindirip kurtarmak; diğer kâfirleri ise tûfân ile helâk etmek suretiyle gerçekleştirmiştir.⁶⁹² Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Nuh da daha önceleri Bize yalvarmıştı, onun duasını kabul edip, kendisini ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık.*”⁶⁹³ Hz. Eyûp yakalandığı hastalıktan kurtulmak için Allah'a şöyle dua etmiştir: “*Eyyub da: "Başıma bir bela geldi, (Sana sığındım), Sen merhametlilerin merhametlisisin" diye Rabbine nida etmişti. Biz de onun duasını kabul etmiş ve başına gelenleri kaldırmıştık. Katımızdan bir rahmet ve kulluk edenlere bir hatıra olmak üzere ona tekrar ailesini ve kaybettikleriyle bir mislini daha vermiştik.*”⁶⁹⁴ Balinanın karnına giren Hz. Yunus da Allah'ın kudretine iltica ederek dua etmiş, Allah da bunun üzerine O'nu balinanın karnından çıkarmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Zünnun (Balık Sahibi; Yunus) hakkında söylediğimizi de an. O, öfkelenerek giderken, kendisini sıkıntıya*

⁶⁸⁸ Bakara 2/186.

⁶⁸⁹ Neml 27/62.

⁶⁹⁰ Mü'min 40/60.

⁶⁹¹ Ayrıca bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, C. XIII, 80-81; Kuşeyrî, a.g.e., C. III, 140-141; Kurtubî, a.g.e., C. XVIII, 375-376.

⁶⁹² Taberî, a.g.e., C. XVI, 316.

⁶⁹³ Enbiyâ 21/76.

⁶⁹⁴ Enbiyâ 21/83-84.

sokmayacağıımızı sanmıştı; fakat sonunda karanlıklar içinde: "Senden başka tanrı yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim" diye seslenmişti. Biz de duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarıyoruz."⁶⁹⁵

Hz. Zekeriyâ'nın duasına gelince, o diğer peygamberlerden farklı olarak ne bir hastalıktan ne de bir gamdan kurtulmak için dua etmiştir. O Allah'tan bir çocuk istemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*Zekeriya da: " Rabbim! Beni tek Başıma bırakma, Sen varislerin en hayırlısısın" diye nida etmişti. Biz de ona icabet ederek, Yahya'yı bahşetmiş, eşini de doğum yapacak hale getirmiştik. Doğrusu onlar iyi işlerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.*"⁶⁹⁶ Hz. Zekeriyâ Allah'tan çocuk isterken kendisi yaşlı, karısı ise kısırdı. Fakat O, Allah'ın kudretinden ümit kesmeyerek dua edip duasını şu ayetle sonlandırmıştır "*Ey Rabbim! (şimdiye kadar) sana yönelttiğim duada cevapsız bırakıldığım hiç olmadı.*"⁶⁹⁷ Bunun karşılığında Allah gerçekten duasını kabul edince Hz. Zekeriyâ "...*"Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?"...*"⁶⁹⁸ demiştir. Fakat Allah Teâlâ şu âyeti kerimede: "...*Rabbim böyle buyurdu; Çünkü bu bana kolaydır, nitekim sen yokken daha önce seni yaratmıştım...*"⁶⁹⁹ şeklinde buyurarak kendisine bu işin kolay olduğunu ve O'nun bu konudaki kudretinin tıpkı o hiçken yaratmasında tecelli ettiği gibi burada da tecelli ettiğini ifade buyurmuştur.

Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikrettiği peygamberlerin bu duaları, bir gayeye göre zikredilmiş olmalıdır ki, zaten Yüce Kur'ân için aksini düşünmek söz konusu değildir. Zira bu ilâhî kitabın diğer beşeri kitaplardan ayrıldığı en önemli özelliklerinden birisi de onun her harfinin, her kelimesinin ve her cümlesinin insanlara yol göstermede bir amaca matuf olarak nazil olmasıdır. Bundan dolayıdır ki Hakk Teâlâ, bu kıssalarda anlatılanları bir dinleti olarak değil, orada yaşananlardan ders çıkarmak ve Yüce kudretine güvenip yalnızca O'na iltica etmemize dair bir mesaj olarak bizlere bildirmektedir. Her ne kadar kıssalar peygamberler üzerinden anlatılmışsa da, sonuç itibarıyla peygamberler de beşeri özelliklere sahip birer insandır. Onların bu dünyada dualarının kabul olunması, onlar gibi tam bir teslimiyetle Rabb'e sığındığımızda bizim için de söz konusu olacağına adeta bir

⁶⁹⁵ Enbiyâ 21/87-88.

⁶⁹⁶ Enbiyâ 21/89-90.

⁶⁹⁷ Meryem 19/4.

⁶⁹⁸ Meryem 19/8.

⁶⁹⁹ Meryem 19/9.

örneği gibi sunulmuştur. Nitekim insan peygamberler gibi erişmek istediği şeyden âciz kalıp ellerini Allah'a açtığında bu durum, Allah'ın kudretinin müdahalesinden başka bir çare bulamadığının en somut göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan Allah'ın kudretini bu şekilde tanıyınca da Allah'ın hakikatini bulmuş ve dolayısıyla O'nun vahdaniyetine ayne'l-yakîn olarak iman etmiş olacaktır ki, bu da esasen tam bir teslimiyetin açık bir tezahüründen başka bir şey değildir.

8. Mucizelerle Muhataplarını Âciz Bırakması

Mu'cize (مُعْجَزَةٌ) kelimesi acz kökünden gelen ve kudretin zıttını ifade eden bir kelimedir. Kelimenin anlamı, meydan okurken karşı tarafı olağanüstü ve normal dışı olayla âciz bırakmaktır. Bu anlamı ifade eden fiiller (عَجَزَ ve أُعْجِرَ)'dır. Dolayısıyla karşı tarafı 'âciz bırakan vesileye mu'cize denilmektedir. Ayrıca mu'cize Allah tarafından sadece peygamberlerin eliyle gerçekleşen bir olaydır.⁷⁰⁰ Mu'cize Kur'ân'da, peygamber eliyle meydana gelen bir olay karşısında insanı 'âciz bırakan bir olay olarak tanıtılmıştır. Kur'an'da, Allah'ı 'âciz bırakacak kimsenin olamayacağından bahseden "عَيْرٌ مُّعْجِزِي" ⁷⁰¹ "وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ" ⁷⁰² şeklinde ifadeler geçmektedir. Onun dışında "mu'cize" kelimesi salt haliyle Kur'ân'da geçmemiştir. Onun yerine hemen hemen aynı manayı ifade eden "ayet"⁷⁰³, "beyyine",⁷⁰⁴ "burhân"⁷⁰⁵, "sultân"⁷⁰⁶ ve "hakikat"⁷⁰⁷ kelimeleri geçmiştir.

Gerçekleşen bu olağanüstü olaylar, zâhirde peygamber tarafından meydana getiriliyor gibi görünse de, hiç şüphesiz bunların arkasında Allah'ın gücü vardır. Mu'cizenin amacı, Allah'ın kudretini ispat etmek suretiyle muhatabı istenen hedefe (tevhîde) ulaştırmaktır. Bunlardan bazıları; Allah'ın Hz. Nûh'u ve beraberindekileri tûfândan kurtarması;⁷⁰⁸ Hz. İbrâhim'in atıldığı ateşi serin ve zararsız kılması;⁷⁰⁹ Hz. Mûsâ'nın asâsının denizi yarması; Hz. İsâ'nın beşikteyken konuşması⁷¹⁰ ve ölüleri

⁷⁰⁰ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXII, 2817; Firûzâbâdî, a.g.e., s. 516.

⁷⁰¹ Tevbe 9/2, 3.

⁷⁰² En'âm 6/134; Yunûs 10/53; Hûd 11/33; Şûrâ 42/31.

⁷⁰³ Bakara 2/211, 259; En'âm 6/4; Yûnus 10/20.

⁷⁰⁴ Bakara 2/211; En'âm 6/157; A'râf 7/73.

⁷⁰⁵ Nisâ 4/174; Yûsuf 12/24.

⁷⁰⁶ Nisâ 4/91, 153; Hûd 11/96.

⁷⁰⁷ Âl-i İmrân 2/108; En'âm 6/5; Vâkı'a 56/95.

⁷⁰⁸ Ankebût 29/15.

⁷⁰⁹ Enbiyâ 21/69.

⁷¹⁰ Mâ'ide 5/110.

diriltmesi, son olarak da Hz. Muhammed'in Kur'an mu'cizesidir. Bu mu'cizelerin hepsi inanmayanlar için Allah'ın kudretine delalet eden örnekler olup insanların, onlardan ders çıkarmaları ve tek ilâh olarak Allah'a inanmaları istenmiştir. Allah'ın yegâne kudretini yansıtan mu'cizeler üç türdür. Birincisi; Allah'ın tasdik amaçlı meydana getirdiği mu'cizedir. Örneğin, Hz. Mûsâ'nın asâ mu'cizesi bu mu'cize türündendir. İkincisi; Allah'ın nusret amaçlı gerçekleştiği mu'cizedir. Örneğin, Müslümanların Bedir Savaşında az sayıda olmalarına rağmen zafere ulaştırılmaları mu'cizesidir. Üçüncüsü; Allah'ın helâk amaçlı meydana getirdiği mu'cizedir. Örneğin, Hz. Nûh'un kavmine tûfân göndermesi ve Hz. Mûsâ zamanında Firavun'u ve beraberindekileri denize kapatması mu'cizesidir.

Hz. İbrâhim'in kalbinin itmi'nânı için Allah'tan mu'cize talebi, Bakara Suresi'ndeki şu ayetle dile getirilmiştir: *“Bir zamanlar İbrahim: “Ey Rabbim! Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster!” demişti. Allah da yoksa inanmıyor musun? diye sormuştu da; İbrahim cevaben: “Hayır, ama görmeme izin ver ki, kalbim tamamen yatışsın” demişti. Allah: “Dört kuş al onları kendine alıştır, iyice tanı kesip parça parça ederek her dağın başına birer parça koy. Sonra da onları çağır koşa koşa sana gelecekler.” Bil ki Allah her şeye kadirdir. Yaptığı her şeyi yerli yerince yapar.”*⁷¹¹ Aslında bu ayet Kur'an'da, Allah Teâlâ'nın âhirette insanları diriltme gücüne inanmayan kâfirlere karşı zikredilmiştir.⁷¹² Seyyid Kutup, Hz. İbrâhim'in Allah'tan böyle bir şeyi istemesinin Allah'a olan imanını artırmak için bir istek olmadığını; bu isteğin ruhun ilâh özlemiyle alakalı bir durum olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Hz. İbrâhim, Allah'tan bunu isteyerek O'nun kudretini gaybî olarak değil, somut bir şekilde görmek ve hissetmek istemiş olmalıdır.⁷¹³

Kur'an mu'cizesine gelince, o, Tevrat'tan farklı olarak sadece mânâ itibariyle değil de nazmı ve içerdiği gaybî bilgiler itibariyle de mu'ciz bir kitaptır. Nitekim Kur'an, insanın dünyanın sonuna kadar bir benzerini getirmekten 'âciz kaldığı mu'ciz bir kitap olarak kalacaktır.⁷¹⁴ İnsanlar, Kur'an ayetlerine benzer söz, şiir veya herhangi bir cümle

⁷¹¹ Bakara 2/260.

⁷¹² Râzî, a.g.e., C. VII, 43.

⁷¹³ Kutup, a.g.e., C. III, 302.

⁷¹⁴ el-Pezdevî Sadrû'l-İslâm Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm, *Usûlu'd-Dîn*, Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyetu li't-Turâs, 2003, 227.

meydana getirmekten ‘âciz kalınca Allah’ın kudretini itiraf etmekten başka hiçbir çareleri kalmayacaktır.

9. Kahreden (Kahhâr)

Kahır (الْقَاهِر) kelimesi, galip gelmek, zelil kılmak⁷¹⁵ ve üstünlük⁷¹⁶ anlamında bir kelimedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “O, kullarının üstünde tam bir tasarrufa sahiptir. O hakîmdir, her şeyden haberdardır.”⁷¹⁷ Allah Teâlâ’nın kullara tam tasarruf sahibi olması onlardan daha güçlü olması ve onları yöneten bir varlık olması anlamındadır. Ayrıca yukarıdaki ayette "الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ" ifadesinde "فوق" ve "القاهر" kelimelerinin ard arda gelmesi, Allah’ın kullardan daha üst bir mertebede olduğunun mükemmel bir şekilde ifadeye yansımalarıdır. Kudret kelimesi, yapılacak küçük ve büyük işler için kullanılırken, kahır kelimesi, sadece büyük işler için kullanılmaktadır. Bu nedenle bir devlet hâkiminin gücünü övmek ve abartmak istenildiğinde kudretle değil, kahır sıfatıyla nitelendirilmektedir.⁷¹⁸

Kahhâr ile esmâ-i hüsnâdan “yenilmeyen, yegâne galip” anlamındaki azîz, “her şeye gücü yeten” mânasındaki kâdir, muktedir, kavî ve metîn, ayrıca “iradesini her durumda yürüten” anlamındaki cebbâr, “mülkün sahibi ve tasarruf edeni” mânasındaki mâlikû’l-mülk isimleri arasında anlam yakınlığı ilişkisi bulunmaktadır.⁷¹⁹

Kahır kelimesi, kudret sıfatına bağlı kelimedir. Zira kudret olmadan kahır sıfatının meydana gelmesi imkânsızdır. Örneğin, "نَاوَأَهُ فَقَهَرَهُ" “ona düşmanlık edip kahretti” denilmektedir. Bu örnekte kahretmeyi meydana getiren kudrettir. Fakat "حَاجَهُ فَقَهَرَهُ" “ona hüccet getirerek kahretti” veya "فَقَهَرَهُ بِفَضْلِ عِلْمِهِ" “onu ilmi dolayısıyla kahretti” denilmemektedir. Çünkü bu örneklerde karşı tarafın mağlubiyetini sağlayan kudret değil ilimdir. Bu nedenle bu gibi örneklerde kullanılacak lafız “kahır” lafzı değil “galebe çalma” lafzıdır. Zira galebe غَلَبَهُ kelimesi, anlamını قَادَرَ fiilinden değil, غَالَبَ fiilinden almaktadır. Bunun izâhı, galebet fiilin sıfatı, kahır ise hem zâtın, hem de aynı zamanda

⁷¹⁵ İsfahânî, a.g.e., s. 689.

⁷¹⁶ İbn Fâris, a.g.e., C. V, 35.

⁷¹⁷ En‘âm 6/18.

⁷¹⁸ Askerî, a.g.e., s. 105.

⁷¹⁹ Topaloğlu, “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2001, C. XXXIV, s. 169.

fiilin sıfatıdır.⁷²⁰ Dolayısıyla galip, kudret sıfatıyla bir şeyi kırmaya güç yeten kimsedir, oysa kâhîr, zor işlere güç yeten kimsedir.”⁷²¹

Galebe kelimesi, kudret ve ilim sıfatları sayesinde meydana gelmektedir. Örneğin, “onunla güreşerek galebe etti” dediğimizde kişi karşı tarafa kudreti sayesinde galip gelmiş olmakta, “onunla satranç oynayarak ona galip geldi” dediğimizde ise kişi, ilmi/zekâsı sayesinde galip gelmiş olmaktadır.⁷²² Böylece anlaşılıyor ki, galip kimsede belli bir güç var onu kullanarak zafere ulaşabilmektedir. Fakat galip kimse girdiği işte kendisini aşacak aksi bir durumla karşılaştığı zaman gücünün tükenmesi ve yenmesi söz konusu olabilir. Ancak kahır sahibi kimse ise tıpkı devlet başkanı gibi, diğerlerinin sahip olmadığı güçlere sahip olan kimsenin kendisine ait ayrıcalıklı sıfatıdır. Bu yüzden de Allah’ın bir ismi Kakhhârdır.

Netice olarak, galebe ve kahır sıfatlarının her ikisinde de kudret anlamı var olsa da, galebe bir yarışın, bir oyunun ya da bir güreşin sonunda taraflardan birinin elde ettiği bir sonuçken, kahırda böyle bir anlam yoktur. Zira kahırda bir güç sahibinin hükmü altında bulunan varlıklara sözünü geçirmesi, kaderlerini belirlemesi ve güçlülere bile galip gelmesi anlamı taşımaktadır.⁷²³ Böylece Kakhhâr sıfatının kudret sıfatına daha yakın anlam taşıdığı sonucu çıkmaktadır.

Allah Teâlâ’nın kakhhâr sıfatının bir de, O’nun çocuk edinmeye ihtiyacı olmadığını belirttiği bir ayette şu şekilde geçmiştir:

"لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ"

“Allah çocuk edinmek isteseydi, yaratıklarından dilediğini seçerdi. O münezzehdir, O; gücü her şeye yeten tek Allah’tır.”⁷²⁴ Ayette Allah’ın kakhhâr sıfatının geçmesinin sebebi, O’nun çocuk edinmesinin imkânsızlığını ve bu sıfatın tecellisiyle her şeyi kuşatarak hiçbir şeye ihtiyacının olmadığını ve ayrıca varlığının kendinden olduğunu belirtmek içindir. Nitekim Allah, zâtı itibariyle tektir. Kâfirlerin iddia ettikleri gibi bir çocuğu olsaydı zât olarak tek olmayacaktı. Ayrıca görünür âlemde çocuk edinmenin

⁷²⁰ Fiilin sıfatı demek, varlığın kendi sıfatları arasında li-zâtihi olarak bulunmayıp fiilin sonunda oluşan bir sıfat olmasıdır. Zâtın sıfatı ise bir varlıkta li-zâtihi var olan bir sıfat olmasıdır.

⁷²¹ Askerî, a.g.e., s. 105.

⁷²² Askerî, a.g.e., s. 105.

⁷²³ Bkz. Râzî, a.g.e., C. XII, 183.

⁷²⁴ Zümer 39/4.

birtakım sebepleri vardır: 1- Vahşetin giderilmesi ve ünsiyetin sağlanması; 2- İhtiyaç zamanında çocuktan yardım alınması; 3- Çocuğun meydana gelmesi arkasında galip gelen bir şehvetin olması; 4- Ölümden sonra hükümlanlığın devamı için çocuğa ihtiyaç duyulması; 5- Düşmanlara karşı çocuktan yardım alınması. Fakat Allah'ta bu ihtiyaçların hiçbirisi yoktur. Nitekim O, zâtı itibariyle Kâdir, Müstağni ve Kakhâr'dır.⁷²⁵ Bu nedenle Allah'ın herhangi bir çocuk edinmesi gereksiz ve mantıksızdır.

10. Kıyameti Koparması

Dünyaya gelen bütün canlılar yok olmaya mahkumdur. Tıpkı kendi güçleri ve iradeleri olmadan bu dünyaya geldikleri gibi, bu dünyadan giderken de kendi seçimleri olmayacaktır. İnsanın toplumdaki statüsü ne kadar yüksek olsa da kendini istediği kadar koruma altına alsa da, kendisini hastalık, deprem, kaza veya canına kast eden düşmandan korumaya gücü yetmeyecek ve ölümüne engel olamayacaktır. Bu da ölümün, insana kendi zayıflığını ve 'acizini gösterdiğine delalet eder. Demek ki insanın kudretine galip gelen bir başka kudret vardır ki o da onu yaratan daha sonra istediği vakitte ruhunu bedeninden alan Allah'ın kudretidir.

Kıyamet (القيامة) sözünün bizim zihnimizdeki karşılığı, amel defterlerinin kapanması, dünyanın bozulması, herkesin ölmesi daha sonra tekrar dirilmesi olsa gerektir. Peki insanın ölümünü kıyâmet olarak nitelendiremez miyiz? Zira insan öldüğü vakit amel defteri kapanıp kıyâmeti söz konusu olmaz mı? İşte bu sebepten dolayı Allah'ın insanı öldürme kudretini müstakil bir başlık altında değil de kıyâmet başlığı altında ele almayı uygun gördük.

Diğer yandan Allah'ın kudretini kullanarak toplumları helak etmesinden ve ilk kıyâmeti koparmasından bahsedeceğiz. Yani Allah'ın kıyameti koparması iki aşamada gerçekleşmektedir: Birincisi insanların ölümüyle söz konusu olan küçük kıyamet aşaması, ikincisi ise tüm dünyanın kıyameti sayılan büyük kıyamet aşamasıdır. Ayetleri incelediğimizde, Allah her aşamada söz konusu kudretinin tezahürünü bir sıfatla nitelemiştir. Bunları göz önünde bulundurarak o sıfatların kudret sıfatıyla ilişkisini aşağıda açıklayacağız.

⁷²⁵ Mâturîdî, a.g.e., C. XII, 298.

10.1. İnsanın Kıyameti (Allah'ın Mümît Oluşu)

Kur'an, “*Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulursanız bile ölüm size ulaşacaktır.*”⁷²⁶ ayeti ile Allah'ın istediği kimsenin canını istediği yerde almaya güç yetirdiğini haber vermektedir. Bu ayetin iniş sebebi, Uhud savaşına katılmayan münafıkların ölen Müslümanlar için “bizimle kalsalardı ölmezlerdi” demeleridir.⁷²⁷ Muhtemelen onlar, kendi canlarını istediği zamanda almaya güç yetiren Allah'ın kudretini göz ardı etmişlerdir. Bunun üzerine bu ayet inmiştir.

Allah'ın kudret ve hikmetinin kemaline delalet eden bir başka ayet de “*O, kullarının üstünde (kahhar) yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.*”⁷²⁸ Ayetin gönderme yaptığı konu, Allah'ın kullarından daha çok kudret ve tasarruf sahibi olmasıdır. Ayette ‘kahhar’ kelimesiyle anlatılmak istenen cihet kudret üstünlüğüdür. Bu kudret, O'nun yokluk âlemindeki bir şeyi vücuda getirmesi veya varlık âlemindeki bir şeyi yok etmesi yani aydınlığı karanlıkla, karanlığı aydınlıkla; gündüzü geceyle, geceyi gündüzle değiştirmesi suretiyle tecelli etmektedir. Bu zıtlık durumu eşyaya hâkimiyet, ‘acz ve eksiklik hamleler. Mümkün varlıkların bu tür sıfatlara sahip olmaları, onları yöneten, onlara güç yetiren ortaktan münezze bir varlığın bulunmasına delalet eder.⁷²⁹

Ölüm sahnelerinde kâfirlerin tadacağı azabın zikredilmesi, Allah'ın kudretine ve mutlak tasarrufuna işaret eder. Bununla birlikte Allah, bu kudretini zulüm olarak değil de kâfirlerin daha önce yaptıkları kötü fiillerin sonucu olarak haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve “haydi tadın yangın azabını” diyerek canlarını alırken bir görseydin. (Ey kâfirler!) Bu, sizin ellerinizin önceden yaptığının karşılığıdır. Yoksa, Allah kullarına zulmedici değildir.*”⁷³⁰ Nitekim Râzî'ye göre, küfrün yeri el değil kalptir. El ise bir iş aleti, bu işi etkileyen de kudrettir. Bu nedenle ayette geçen “el” kelimesi kudretten kinayedir. Ayetten Allah'ın zulme güç yetirdiği manası da anlaşılabilir.⁷³¹ Bu nedenle ayetin hemen peşinde Allah bu kudretinin,

⁷²⁶ Nisâ 4/78.

⁷²⁷ el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, I. b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, s. 171.

⁷²⁸ En'âm 6/61.

⁷²⁹ Râzî, a.g.e., C. XIII, 14.

⁷³⁰ Enfâl 8/50-51.

⁷³¹ Râzî, a.g.e., C. XV, 185.

mazlumlara ve ‘âcizlere zorbalıkla hükmeden bir kudretten ibaret olmadığını aksine, kendi zulümleri dolayısıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Kur’ân’da yer alan ölüm ayetlerini incelediğimizde, insanın hep ölümden korkan, kaçan ‘âciz bir psikolojiye sahip bir varlık olarak tasvîr edildiğini görürüz. Fakat Kur’ân bunun kaçınılmaz bir olay olduğunu defalarca hatırlatmaktadır. Örneğin, “*De ki: Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır.*”⁷³², “*Hele can boğaza dayandığı zaman*”⁷³³, “*Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, “İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğün şeydir” denir.*”⁷³⁴ İnsanın bu doğasını bilen Allah, sürekli bu zayıf noktaları kullanarak kâfirleri ölümle tehdit etmiştir. Allah’ın bu tehdidini yerine getirmesi ise kahr oluşunun tezâhürüdür. Örneğin, “*De ki: “O, size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) birazap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe gücü yetendir.*”⁷³⁵ Böylece Allah, kâfirlerin ölümü karşısında onlara ‘âcizliklerini hatırlatıp, O’nun bu konudaki kudret ve azametinin gerçekliğine inanmalarını istemiştir. Zira Kur’ân’da, insanların ölümü kendilerinden def etmelerinin güçlerini aşan bir durum olduğu sürekli vurgulanarak kul-ilâh statüsü ayırt edilmeye çalışılmıştır. Nitekim insan hayranlık ve hâcetini, onun sahip olmadığı sıfatlara sahip olan, aynı zamanda yağmur indirme, yaratma, öldürme, hastalıktan şifa etme gibi kudret tezahürleri sayılan güç yetiremediği fiillere güç yetiren bir ilâha yöneltmektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz ayette anlaşılıyor ki, Allah öldürme kudretini çeşitli yollarla gerçekleştirmektedir. Bu yollar, hakikat manasına hamledilirse, gökten gelen birazabı yani Hz. Nuh’un kavmine inen şiddetli yağmur, yıldırım veya gökten gelen korkunç ses (sayha) gibi azapların kast edilmiş olma ihtimali vardır. Nitekim bu tür azaplar bize Lût kavmi ve Fîl ashabını hatırlatmaktadır. Ayaklar altından gelen şiddetli sarsıntı veya Kârûn’un kavmini yerin dibine geçirmek gibi azaplar türleri kast edilmiş olabilir. Bundan başka yağmur yağdırmayarak kuraklığa sebep olma da yerden gelen azap türlerinden sayılabilir. Ayette bahsedilen azap türlerini mecaz anlamı üzerine hamledecek olursak; İkrime’den bir rivayete göre, üstten gelen azapla kast edilen devlet başkanlarının zorbalığı, ayakların altından kast edilen azap ise köle ve sefillerin isyanıdır. Üçüncü azap

⁷³² Cuma 62/8.

⁷³³ Vâkı’a 56/83.

⁷³⁴ Kâf 50/19.

⁷³⁵ En’âm 6/65.

türü "ويلبسكم شيعةً" sözüyle kast edilen azap türü ise, onların toplum içinde anlaşmalarını engelleyerek işlerini karıştırmak, aralarını bozmak ve onları çeşitli arzulara sahip fırkalar şeklinde hak ve batıl olmak üzere zıt mezhepler haline getirmektir.⁷³⁶ Böylece bir değil birden fazla fırka olmak suretiyle birbirlerini öldürmeleri bir tür azap sayılmıştır. Fakat bu yorum, Allah'ın mükellefi batıl inanca sevk etmesini gerektirir ki bu da zulme karışmış bir durum olacaktır.⁷³⁷

Ayrıca böyle bir açıklama ortaya tartışma ve fikir ayrılığı çıkarmıştır. Eş'ariyye ve Mu'tezile mezhebinin her ikisi Allah'ın kötü fiile kadir olduğu konusunda ittifak etse bile, ayrıldıkları nokta Allah'ın bu kötü fiili yapıp yapmadığı konusudur.⁷³⁸ Fakat Râzî'ye göre ayetin yönü başkadır. Ona göre "هو القادر" sözü kısıtlama ifadesi olup bu sözle, Allah'ın dışındaki varlıkların bu tür azapları yapmaya kâdir olmadıklarına dair vurgu bulunmaktadır.⁷³⁹ Aslında Râzî'nin bu yorumu konumuza daha yakın gözükmektedir. Zira yukarıda ayeti zikrederek Allah'ın kudret alanının, insanın kudret alanından ne kadar farklı ve üstün olduğunu, yine Allah'ın bu tür azapları meydana getirerek bir toplumu nasıl bu kadar 'âciz bıraktığını vurgulamıştık. İlâhın toplumları helak etme şekillerinin örneklerini Kur'ân'dan hareketle daha da çoğaltabiliriz. Onları tek tek ele almak bizi konumuzun dışına çıkaracağından, bu kadarıyla yetineceğiz.⁷⁴⁰

Son olarak, dünyada Allah'ın kudret yansımalarından sayılan yok etme hâdisesini zikredecek olursak, Allah Teâlâ'nın kâinâtı yaratmasındaki hedefinin onları daha sonra yok etmek olmadığını belirtmek isteriz. Nitekim Allah bir ayette "Sizi boşu boşuna yarattığımızı mı düşünüyorsunuz?"⁷⁴¹ buyurmaktadır. Aksine O, Bizi bir amaç için yarattığını söylemektedir.⁷⁴² Peki bu amaç ne olabilir? Bu sorunun cevabını Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde bulabiliriz. Örneğin, "*O, hanginizin daha güzel amel yapacağını*

⁷³⁶ Zemahşerî, a.g.e., C. II, 342; Râzî, a.g.e, C.XIII, 24; Kurtubî, a.g.e., C. VIII, 414; eş-Şevkânî, a.g.e., C.II, 126.

⁷³⁷ Râzî, a.g.e, C.XIII, 24.

⁷³⁸ Allah Teâlâ sabahın aydınlığını, gecenin karanlığını yaratandır. Sabaha ve geceye böyle özellikler verdiği için, O'nun aydın veya karanlık olduğunu gerektirmez. Aynı şekilde O'nun insanlarda zulüm ve yalan yaratmasının, O'nun zâlim veya yalancı olduğunu göstermez. O sadece yalancı için, zulmü de zâlim için yaratmıştır. Bkz. Kevserî, a.g.e., s. 200.

⁷³⁹ Râzî, a.g.e, C.XIII, 25.

⁷⁴⁰ Bkz. A'râf 7/78, 84, 133-135; Hüd 11/67, 77, 82, 94; Hicr 15/66, 73-74; Mü'minûn 23/41; Furkan 25/40; Şu'era 26/173; Neml 27/58; Ankebût 29/14, 37; Mü'min 40/5; Fussilet 41/13, 16, 17; Ahkâf 46/24; Zâriyât 51/33, 41; Kamer 54/19, 34; Hakka 69/5-6; Şems 91/14.

⁷⁴¹ Mü'minûn 23/115.

⁷⁴² Mâturîdî, a.g.e., C. X, 17.

sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."⁷⁴³ ayeti bu sorunun cevabı olabilir mahiyettedir. Asıl konumuzla alakalı olan soru bu dünyada ölümün var olmasının sebebi ne olabilir, sorusudur. Ölüm olayı olmadan bir imtihan süreci geçiremez miydik? Buna cevap olarak denilebilir ki, ölüm Allah'ın varlığına ve kudretine delâlet eden büyük bir olay olup onunla kâfirlere kudretini izhâr etmek ve kendi 'acizlerinin farkında olmalarını istemiş olabilir. Bunu Bakara Suresi'ndeki "*Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O'na döndürüleceksiniz.*"⁷⁴⁴ ayeti ile açıklamış olabilir.

10.2. Bütün Kâinâtın Kıyameti (Allah'ın Mu'îd Oluşu)

Allah Teâlâ kâinâtı altı günde yarattığı gibi, dünyanın sonunda da onu topyekün yıkacaktır. Kâinât nizamının bozulacağı o günde, bütün insanlar mü'miniyle, kâfiriyle, ateistiyle buna şahit olacaktır. Fakat ayetler, Allah'ın kudretini ve vahdâniyetini o zamanda itiraf etmenin işe yaramayacağını söylemektedir. Örneğin, "*Göğün açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu birazaptır. İnsanlar, "Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz" derler. Nerede onlarda öğüt almak?! Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti.*"⁷⁴⁵

Kur'an'da ki kevnî ayetler, kâinâtın yaratılış ve yıkılışını anlatan ayetler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kâinâtın yaratılışından bahseden ayetler, Allah'ın Yaratıcı sıfatıyla ve aynı zamanda O'nun kudretiyle alakalıdır. Kâinâtın bozuluşundan bahseden ayetlere gelince, onlar da Allah'ın kudretiyle bozulacaktır. Allah Teâlâ bir ayeti kerimede "*Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur.*"⁷⁴⁶ buyurmuştur. Ayet kâinâtın bozulacağı günde, -mecaz anlamıyla söyleyecek olursak-Allah'ın gökyüzünü bırakıp, kudretini bu yönde kullanacağını haber vermektedir.

O gün Allah'ın kâinât düzeni üzerindeki kudreti, şu ayetlerin tasnifinde olduğu gibi tecelli etmektedir:

⁷⁴³ Mülk 67/2.

⁷⁴⁴ Bakara 2/28.

⁷⁴⁵ Duhân 44/10-13.

⁷⁴⁶ Hac 22/65.

1- O dehşetli günün vaktinin yalnızca O'nun bilgisinde olmasıyla tecelli eden kudreti:

- “Göklerin ve yerin gaybı Allah’a aittir. Kıyamet’in kopması, bir göz kırpması gibi veya daha az bir zamandır. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁷⁴⁷

2- O'nun buyruğuna tabi a'ciz bütün canlıların yok olup yalnızca kendisi kalmasında tecelli eden kudreti:

- “Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.”⁷⁴⁸

- “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.”⁷⁴⁹, “İnsanlar sana kıyametin vaktini soruyorlar. De ki: “Onun ilmi ancak Allah katındadır.” Ne bilirsin, belki de kıyamet yakında gerçekleşir.”⁷⁵⁰

3- Gök yüzünün yarılması suretiyle tecelli eden kudreti:

- “Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.”⁷⁵¹

- “Göğün, insanları bürüyecek ve gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü bekle; bu, can yakan bir azabdır.”⁷⁵²

- “Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)”⁷⁵³

- “Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”⁷⁵⁴

⁷⁴⁷ Nahl 16/77.

⁷⁴⁸ Kasas 28/88.

⁷⁴⁹ Rahmân 55/26-27.

⁷⁵⁰ Ahzâb 33/63.

⁷⁵¹ Enbiyâ 21/104.

⁷⁵² Duhân 44/10-11.

⁷⁵³ Rahmân 55/37.

⁷⁵⁴ Hâkka 69/16.

- “Gök yarıldığı zaman”⁷⁵⁵

- “Gökyüzü (yerinden) sıyrılıp koparıldığı zaman”⁷⁵⁶

- “Gök yarıldığı ve Rabbine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur”⁷⁵⁷

4- Yıldızların dökülmesiyle tecelli eden kudreti:

- “Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman”⁷⁵⁸

- “Yıldızlar düşüp, söndüğü zaman”⁷⁵⁹

Ayetler’de yıldızların kaybolmasından bahsedilmektedir. Aksi takdîrde ayetler’de geçen "طمس" veya "انكدار" sözleriyle onların tamamen yok olup gitmeleri manası kast edilmeyip onların ışığı gitmesinden bahsedilmektedir.⁷⁶⁰

5- Dağları yerinden oynatmak suretiyle tecelli eden kudreti:

- “Dağlar yürütülür, serap hâline gelir.”⁷⁶¹

- “Dağlar, yürütüldüğü zaman”⁷⁶²

6- Denizlerin kaynamasında tecelli eden kudreti:

- “Denizler kaynatıldığı zaman”⁷⁶³

Kıyamet gününde kâinâtın yıkılışı ve sûra üfürülmesinden sonra insanlar hesaba çekilmek üzere diriltilecektir. Diriltirme olayından bahseden ayetler, Kureyş müşriklerinin şüphelerine karşı inmiş ve bu işin yalnızca Allah Teâlâ’nın kudreti ile olacağını amaç edinmişlerdir. Kur’ân ayetlerini incelediğimizde, diriltme fiilinden bahsedilirken hep ilk yaratmanın dile getirildiğini görmekteyiz. Nitekim zor olan bir şey varsa o ilk yaratma olsa gerektir. Buna örnek olarak “Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak

⁷⁵⁵ Mürselât 77/9.

⁷⁵⁶ Tekvîr 81/11.

⁷⁵⁷ İnşikâk 84/1-2.

⁷⁵⁸ Mürselât 77/8.

⁷⁵⁹ Tekvîr 81/2.

⁷⁶⁰ Sa’dî, a.g.e., s. 162.

⁷⁶¹ Nebe’ 78/20.

⁷⁶² Tekvîr 81/3.

⁷⁶³ Tekvîr 81/6.

yapacağız.”⁷⁶⁴ ayetini zikredebiliriz. Rivayet tefsirleri, ayetin tefsirinde Hz. Peygamber’in “insanların kıyamet gününde tıpkı ilk yaratıldıkları halde yalınayak, çıplak ve sünnetsiz bir şekilde haşır edilecekleri” sözünü aktararak ayetin ilk yaratmayla kast ettiği anlamın, insanların yaratılışın mahiyeti itibariyle değil onların yaratıldıkları anda buldukları hal itibariyle olduğunu haber vermişlerdir.⁷⁶⁵ Oysa dirayet tefsirleri, ilgili ayetin, insanların yaratılış mahiyeti üzerinde durduğunu düşünmektedirler. Onlara göre Allah’ın kudreti hem ilk yaratmada hem ikinci yaratmada söz konusudur. Mâturîdî’nin, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*’ında ayetle ilgili olarak rivayet tefsirinde geçen bilgilere yer vermekle birlikte dirayet tefsirlerinde geçen anlama da cevaz verdiğini görmekteyiz.⁷⁶⁶ İki yaratmanın sahip olduğu özellik ise her ikisinde de yokluktan var edilişin gerçekleşmesidir.⁷⁶⁷

Râzî, diriltmenin mahiyeti hakkında ileri sürülen iki görüşü dile getirmiştir. Bazıları, Allah Teâlâ’nın, cisimleri yok etmeksizin sadece cüzlerine ayırdığını daha sonra onları tekrar bir araya getirip diriltmenin/iadenin bu şekilde gerçekleştiğini söylemektedirler. Bazıları ise, Allah Teâlâ’nın, cisimleri tamamen yok ettiğini daha sonra iade ettiğini söylemektedir. Râzî’ye göre ayet iadeyi ilk yaratmaya benzettiğine göre uygun anlam ikinci görüş olsa gerektir.⁷⁶⁸ Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O’na döndürüleceksiniz.*”⁷⁶⁹, “*Allah’ın yaratmaya nasıl başlayıp, sonra onu nasıl tekrar edeceğini anlamazlar mı? Doğrusu bu Allah’a kolaydır.*”⁷⁷⁰, “*Allah, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. Sonra da yalnız O’na döndürüleceksiniz.*”⁷⁷¹

Müslümanlar, Allah’ın varlıkları yok edip tekrar diriltmesine kâdir olacağı konusunda ittifak etmişlerdir.

⁷⁶⁴ Enbiyâ 21/104.

⁷⁶⁵ Taberî, a.g.e., C. XVI, 427-430; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s. 945; İbn kesîr, a.g.e., C. IX, 456.

⁷⁶⁶ Mâturîdî, a.g.e., C. IX, 331.

⁷⁶⁷ Zemahşerî, a.g.e., C. IV, 168, Râzî, a.g.e., C. XXII, 228.

⁷⁶⁸ Râzî, a.g.e., C. XXII, 229.

⁷⁶⁹ Bakara 2/28.

⁷⁷⁰ Ankebût 29/19.

⁷⁷¹ Rûm 30/11.

11. Allah'ın Eli (Yed)

Allah Teâlâ'nın haberi sıfatları arasında sayılan "yed" sıfatı, Kur'ân'da 14 ayette geçmiştir. Bu ayetler'de Allah kendine sözlükte el anlamına gelen yed organını izafe etmiştir. Örneğin:

1- Hayrın Allah'ın elinde olduğundan bahsederken "*Bütün iyilikler senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye gücü yetersin.*"⁷⁷² buyurmuştur.

2- Allah'ın lütuf sahibi olduğundan bahsederken "*De ki: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir.*"⁷⁷³ buyurmuştur.

3- Her şeyin mülkünün Allah'a ait olduğundan bahsederken "*De ki, biliyorsanız söyleyin: "Her şeyin yönetimi elinde olan, koruyan ama korunmaya ihtiyacı olmayan kimdir?"*"⁷⁷⁴ buyurmuştur.

4- Cömert olduğundan bahsederken "*Allah'ın iki eli de açıktır.*"⁷⁷⁵ buyurmuştur.

5- Rüzgarı rahmetinin önünde gönderdiğinden bahsederken "*Rahmetinin önünde, müjdeci olarak rüzgarları gönderen Allah'tır.*"⁷⁷⁶ buyurmuştur.

6- İblîsi yaratmasından bahsederken "*Allah: "Ey İblis, ellerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi? Yoksa gururlananlardan mısın?" dedi.*"⁷⁷⁷ buyurmuştur.

Zikrettiğimiz bu ayetlerin hepsi, Allah'ın eli ifadesinin O'nun kudretiyle yakından ilişkilidir. Fakat bu meseleyle ilgili, müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Önce kelimenin sözlük manasına değinmek gerekirse, el kelimesinin, parmakların uçlarından avuca kadarki vücut organı,⁷⁷⁸ söz, vefa, infak etmeye güç, kuvvet, nimet, teslim olmak, isyan, sadaka manalarına gelmektedir.⁷⁷⁹ Dolayısıyla Allah'ın kendisi için yed ifadesi kullandığında bu manaların birini kast etmiş olmalıdır. Bununla ilgili burada öncelikle

⁷⁷² Âli İmrân, 3/26.

⁷⁷³ Âli İmrân, 3/73.

⁷⁷⁴ Mü'minûn, 23/88.

⁷⁷⁵ Mâide, 5/64.

⁷⁷⁶ A'râf, 7/57.

⁷⁷⁷ Sâd, 38/75.

⁷⁷⁸ İbn Manzûr, a.g.e., C. XXXXXV, 4950.

⁷⁷⁹ Halebî, a.g.e., C. IV, 351-353.

Müfessirlerin görüşlerine değinelim. Râzî, Âli İmrân Suresi'nde geçen "Hayır senin elindedir"⁷⁸⁰ âyetinin, Allah'ın kudretinden kinaye olduğu görüşündedir. Yani Allah'ın kudretiyle bereket ve hayırlar hâsıl olur, manasındadır.⁷⁸¹ Taberî ise ifadeyi şöyle tefsir etmektedir: "Her şey senin elinde ve sana ait olup kimse bu tür şeylere güç yetiremez. Zira senin gücün her şeye yeter."⁷⁸² Fark ediyoruz ki, Taberî ayeti açıklarken, Allah'ın eli ifadesini olduğu gibi almasına rağmen sonraki cümlelerde "zira senin gücün her şeye yeter" ifadelerini kullanarak aslında Râzî'nin tefsiriyle örtüşür mahiyette bir tefsir ortaya koymuştur. Reşîd Rıza (ö. 1865-1935) Müfessirimiz ise Mâide Suresi'nde geçen "*Yahûdîler, Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir*"⁷⁸³ âyetinin tefsirinde, Yüce Allah'ın gerçek anlamda elinin olamayacağını söyleyerek, Arap dilinin verilerinden de istifade ederek, bunu te'vil edilmesi gerektiği görüşünü dile getirmektedir.⁷⁸⁴

Müfessirler Allah Teâlâ'nın Fetih Suresi'ndeki "*Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.*"⁷⁸⁵ buyruğuna verdikleri birinci anlam, Allah'ın sevâp konusundaki elinin onların vefa konusundaki ellerinin üstünde ve O'nun minnet konusundaki elinin onların taat konusundaki ellerinin üstünde olduğu; verdikleri ikinci anlam, Allah'ın lütuf ve nimetinin Müslümanların bey'atteki uğraştıklarının üzerindedir; verdikleri üçüncü anlam ise, Allah'ın kuvveti ve yardımı onların kuvvetlerinin ve yardımlarının üstünde olduğudur.⁷⁸⁶

Verdiğimiz iki örnek ayetten hareketle şunu söyleyebiliriz: Allah Teâlâ'nın elinin zikredildiği ayetlerin yorumunda Allah'ın gücü yorumlaması her zaman yapılagelmiştir. Dolayısıyla "Yed" kelimesinin Kur'ân'da Allah'ın kudretiyle alakalı bir anlam taşıdığını kolayca söyleyebiliriz. O'nun "yed" gerçek anlamıyla ilgili görüşler ne kadar birbirinden farklı olsa da konuya şöyle yaklaşabiliriz. Allah Teâlâ kulaksız işiten, gözsüz gören, vasıtasız bilen, kalpsiz irade eden ve dilsiz konuşan bir varlıktır. Bunun için Kur'ân'da

⁷⁸⁰ Âli İmrân 3/26.

⁷⁸¹ Râzî, a.g.e., C. VIII, 26.

⁷⁸² Taberî, a.g.e., C. V, 304.

⁷⁸³ Mâide 5/64.

⁷⁸⁴ Celil Kiraz, Menâr Tefsirinde Özgün Yorumlar, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2017, s. 87-88. Ayrıca bkz. Abduh, Muhammed b. Hasen Hayrillâh et-Türkmânî el-Mısırî, *Tefsîru'l-Menâr*, 2. b., C. VI, Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947, 452-454.

⁷⁸⁵ Fetih 48/10.

⁷⁸⁶ Râzî, a.g.e., C. XXVIII, 87; Kurtubî, a.g.e., C. XXIX, 306.

Allah'a izafe edilen "yed" kelimesinin, bu anlamları göz önünde bulundurarak anlaşılması gerekmektedir.

Eş'ariler Kur'an'da geçen yed kelimesine keyfiyyet ve teşbih atıf etmemişlerdir. Onlara göre Allah bu sözle bir mana kast etmiştir ancak bu mânâyı sadece Allah bilmektedir.⁷⁸⁷ Mu'tezile ise Kur'an'da geçen "*Allah'ın iki eli de açıktır*"⁷⁸⁸ ayetinden hareketle "yed" kelimesinin, kudret, güç ve nimet anlamında yorumlamışlardır. Fakat Ehli Sünnet, Mu'tezile'nin bu görüşünü şu ayetle reddetmiştir: "*Ey İblis! Seni iki elimle yarattığıma secde etmekten alıkoyan nedir?*"⁷⁸⁹ Zira "yed" kelimesinden maksat güç ve kudret olsaydı, bu kelimeye iki kudret ve iki güç manalarını yüklenmesi gerekecekti ki, fakat Allah'ın bir tek kudret ve gücü vardır.⁷⁹⁰

Tasavvuf'ta Allah'ın bu tür haberi sıfatlarının te'vil edilmesi câiz görülmemektedir. Nitekim onlara göre, ilim, hayat, kudret gibi Allah'ın sıfatlarının manaları gayet açıktır. Fakat keyfiyeti meçhul olup o araştırılmaz. Dolayısıyla Allah herhangi tahrif veya ta'til, keyfiyet veya temsîl olmaksızın kendisini vasıf ettiği vasıflarla vasıflandırılır.⁷⁹¹

Allah'a izafe edilen yed ve onunla eş anlamlı ya da bağlantılı diğer kavramların zâhirî ve hakikat mânasında kullanılmadığını âlimlerin büyük çoğunluğu kabul etmektedir. Söz konusu kelimelere "el, sağ el; tutmak, avucunda tutmak" gibi mânalar verilmesi kaçınılmaz şekilde insan zihninde yaratılmışlara özgü bazı organ ve fiilleri çağırıştırır.⁷⁹² Allah da bu dil üzerinden kendi kudretini muhataplarına ifade etmektedir. Yed kelimesinin bazı naslarda tesniye olarak kullanılması, Türkçe'de "işe iki elle sarılmak" sözünde olduğu gibi kemal mertebesinde iş görmek mânasındadır. Yemîn (sağ el) de aynı konumdadır. Esasen bu tür kelime ve kavramlar Arapça sözlüklerde

⁷⁸⁷ İrfan Eyibil, "Ehl-İ Sünnet Kelâmında Haberî Sıfatların Te'veli Meselesi", Ankara, *H.Ü.İ.F.D.*, C. XVII, S. 34 (2018), s. 679.

⁷⁸⁸ Mâide 5/64.

⁷⁸⁹ Sâd 38/75.

⁷⁹⁰ el-Buhârî el-Hanefî, a.g.e., s. 122. Ayrıca Bkz. Eş'arî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, 1. b., Beyrut: Dâru İbni Zeydün, t.y., s. 37-46; Ramazan Altıntaş vd., *Kelâm El Kitabı*, ed. Şa'bân Ali Düzgün, 7. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2018, s. 235-250.

⁷⁹¹ el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *Tehzibu Medârici's-Sâlikîn*, Mısır: Dâru's-Şîr, 1997, s. 319.

⁷⁹² Yavuz, "Yed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2013, C. XXXXIII, s. 376.

kelâmcıların yaptığı te'villere paralel olarak şiirlerden örneklerle çokça zikredilmektedir.⁷⁹³

⁷⁹³ Yavuz, a.g.m., s. 376.

SONUÇ

İnsanların dünya ve âhiret mutluluğu için gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, yaşadığımız âlemi ve Allah'ı tanıma açısından Müslümanların kutsal kaynağıdır. İnsan aklının düşündüğü ve vardığı sonuçları onaylamaya gelen bu kutsal kitabın, insanların gönlüne ulaşma yolculuğunda merkez olarak hareket ettiği nokta, Allah'ın âlemle ilişkisi meselesi olmuştur. Çalışmamızda tam bu noktaya ışık tutmaya çalışarak Allah'ın âlemle ilişkisinden yansıyan bir merkez olarak kudret sıfatını ve bu sıfatla ilişkili diğer beşer üstü sıfatları tespit ettik.

Kudret kavramının sözlükte “bir şeyin eriştiği son derece, değer vermek, güç yetirmek” gibi manalara geldiği görülmektedir. Kavram Allah'ın sıfatı merkezli olarak ele alınırken, kudretin sadece güç boyutunu yansıtmadığını, aynı zamanda onun “ölçülü belirlemek ve planlı yaratıp düzenlemek” gibi manalara karşılık gelen takdîr boyutuyla yakından ilişkili olduğu saptandı. Bu bağlamda takdîr edenin yetisinin tam ve eksiksiz olması için sınırsız güçlere sahip olması vurgulanmakta ve bunun ancak Allah'a yakışan bir sıfat olduğu tespit edilmektedir. Nitekim Allah, kendi buyruğuyla insanı en üst düzeyde yaratan, sonsuz ve her şeye kadir yegâne varlıktır.

Kudret vasfının insan için kullanıldığı zamanda mutlak mana değil hasr ifade eden bir mana taşıdığı çalışmanın dikkat çektiği önemli noktalardan biridir. Bu yüzden Allah dışında kudretle nitelenen hiçbir varlık yoktur ki diğer yandan ‘acizle nitelenmesi doğru olmasın. Zira dilde, bir kişinin bir şeyi yapabilme kapasitesinden bahsederken "هو قادر" gibi cümleler, kişinin yapabileceği şeyler sadece bir, iki, ya da ancak bir sayıya kadar ulaşacak şeylerden ibarettir. Ama bu durum Allah için söz konusu değildir. Zira Allah, ilâh konumunda olan varlık olup, kudreti ve gücü hem insanın yapabildiği, hem de yapamadığı her şeye yeten zâttır.

Kur'ân'da Allah'ın kullarıyla hitabına baktığımızda, bu hitaplarda kudret kelimesini kullanmamıştır. Bunun yerine insanın yaratılış tabiatına uygun düşecek istitâat kelimesi kullandığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, Allah Teâlâ müslümanlara "أعدوا لهم ما قدرتم" demeyerek "ما استطعتم"; "إن استطعتم"; "فما استطاعوا وما استطاعوا" ifadeler kullanmıştır. Söz konusu ayetler'de kudret kelimesinin kullanılmamasının sebebi kudretin Allah'ın bir sıfatı olmasından yanadır. Nitekim yukarıda geçen “gücünüz yettiği kadar”, “güç

yetirebilecekseniz” ve “güç yetiremediler” ifadelerinin hepsi zayıf varlıklara kullanılmış ifadeler olduğu bellidir. Ayrıca böyle ifadeler, güçlü varlıklara kullanılabilecek bir hitap değildir. Bu nedenle kudret sözünün kullanılması uygun olmayıp, onun yerine istitâat kelimesini kullanmak hitaba daha uygun düşmüştür.

Kudret sıfatının yakın anlamı kabul edilen “izzet”, “istitâat”, “temekkün”, “sulta” ve “kuvvet” gibi sıfatların hepsi Allah için söz konusu olabilir. Aynı zamanda bu sıfatlara iştirâk eden insan ise ancak Allah Teâlâ’nın onlara sahip olması sebebiyle iştirâk etmektedir. Dolayısıyla insanın bir şeyi yapabilir olması, kuvvetlenmesi, otorite, güç ve izzet sahibi olması Allah’ın kendisinde kıldığı birtakım donanımlar sayesinde. Kudret sıfatının zıt anlamları olarak sayılan “acziyet”, “rezil olma”, “zayıflık” ve “yoksulluk” sıfatları ise benzersiz güçlere sahip ve kendi kendisiyle yetinen Allah’a ait olmayan sıfatlardır ve bu sıfatlar ancak yaratılmış varlıklara özgüdür.

Kur’ân’da bu kavramın türevlerini ele aldığımızda, onun mazî, muzâri‘ ve emir fiil türevlerinde geldiği, ayrıca sıfat ve isim türevinde de geçtiği görülmektedir. Bu noktada kavramın fiil türevinin hem Allah, hem insan için kullanılmış olduğu; isim türevlerinin çeşitli manalar ve isimlerde kullanıldığı ve sıfat türevi olarak da kâdir, kadîr ve muktedir olmak üzere sadece Allah’ın üç sıfatından ibaret olduğu gözlemlenmektedir.

Kur’an bağlamında kudret kavramı genellikle Allah’ın bir sıfatı olarak geçmekte ve sürekli O’nun güç ve hatasız takdîrine atıf yapmaktadır. Allah’ın bu denli kudretinin en mu‘ciz yansımasının başta “yaratma” sıfatının bu geniş kozmolojik âlemin yaratılmasında nasıl tecelli ettiğini 1- Yeryüzünü ve gökyüzünü yaratma 2- Gök cisimlerini yaratma 3- Dağları ve denizleri yaratma 4- Bitkileri ve hayvanları yaratma 5- Ruhu ve insanı yaratma başlıkları altında ele alarak bu sıfatın insan üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğunu ortaya koyduk. Ayrıca Allah’ın Kur’ân’da yeryüzünün ve gökyüzünün yaratılışı konusuna sürekli değinmesinin sebebinin tekrar dirilişe inanan müşriklere karşı bir delil olduğu sonucuna vardık.

Kâinâtı yaratan Allah’tır, kâinâtta varlıklar ise yaratılış olarak fakir, ‘âcizdirler. Dünyadaki varlıkların bu iki sıfatına bağlı olarak, bu âlemde bulunan pek çok konuyla ilgili hikmet ve bilgi eksiklikleri söz konusu olduğundan, kendi işlerini ve ellerinin altındaki bitki, hayvan gibi varlıkları yönetmeleri imkânsızdır. Bunun için, onların bu işleri kudreti hiçbir yere sığmayan Allah tarafından yürütülüp yönetilmektedir. Bu

bakımdan onlar yeryüzünde hayatını devam ettirebilmeleri için Allah'a her zaman muhtaçtırlar.

Allah'ı kâinâtı yaratan olarak kabul eden herkes, O'nun zorunlu olarak sonsuz kudret sahibi olduğunu kabul etmektedir. Daha derinlemesine düşünen insan ise, Allah'ın gücü yanında bu yaratmadaki, O'nun ince hikmetini ve hesaplı planlarını görecektir. Gök cisimlerinin intizâm halinde kendi yörüngelerinden bir milim bile sapmadan hareketlerine düzenli ve aralıksız bir şekilde devam etmesi buna örnek gösterilebilir. Onların bu hatasız hareketlerini düşünen insan ise Allah'ın bir başka sıfatına ulaşacaktır ki, bu sıfat Allah'ın yönetici olmasıdır. Daha sonra insan, Allah'ın bu koskoca âlemi yönetme işini nasıl üstlendiği konusunda düşündüğünde bu işi yine O'nun kudretine hamledecektir. İşte Allah'ın bütün sıfatlarının kudret sıfatıyla yakından bir bağının olması tezde varıldığı önemli sonuçlardan biridir.

Dünyaya arzularla gelmiş bir varlık olması hasebiyle insan, her zaman ihtiyaçları ve eksikleri olan bir varlıktır. Bu arzularının gerçekleşmesi için her zaman Allah'a teveccüh ederek niyâz etmiştir. Örneğin, Hz. Zekeriyâ, yaşlılık ve karısının kısırlığı durumunun dünyaya bir çocuk getirmeye engel olduğunu bilmesine rağmen pes etmeyip ellerini yine Allah'a açmış kendisinden ismini taşıyacak ve risâleti devam ettirecek bir çocuk talep etmiştir. Allah'ın kudreti de bu yönde cerayan etmiş Hz. Zekeriyâ'nın isteği doğrultusunda tezâhür etmiştir. Dolayısıyla ister bu örnekten hareketle ister diğer peygamberlerin dualarının kabulündeki örneklerden hareketle bu dünyada Allah'ın kudretini sınırlayacak herhangi bir engelin bulunmadığı ve Kur'ân ayetlerinin insana 'acizini gösterip onun Allah'a yönelmesine bir teşvik olduğu sonucuna varabiliriz.

Çalışmamızın ışık tuttuğu bir başka konu da peygamberlerin mucizeleri olmuştur. Peygamberlerin birtakım olağanüstü olayları meydana getirmelerinde onlara değil, bilakis Allah'ın gücüne atıf yapıldığını ispat etmiştik. Dolayısıyla toplulukları hidayet etme yolundaki Allah'ın gücünün tezâhürünün peygamberler elinden geçtiğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, Allah'ın bu evreni yaratmadaki kudreti, onu bozarken de tezâhür edecektir. Nitekim Allah Teâlâ'nın ilk olarak bu dünyada canlıların hayatına son vermek daha sonra kıyâmet gününde bu canlıları tekrar diriltmek suretiyle gerçekleşen kudreti, O'nun kâhâr oluşuna delalet etmektedir. İşte diyebiliriz ki Allah'ın, kâinâtı bozmak

suretiyle kıyameti kâim ettirerek insanları diriltip hesaba çekmek, kâfirleri cehenneme atmak; müminleri ise cennete sokmak suretiyle gerçekleşecek bu kudreti uhrevî türündendir. Böylece Allah'ın sahip olduğu gücün, “dâreyn” dediğimiz dünyada ve âhirette iki boyutta tecelli edeceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

ABDUH, Muhammed b. Hasen Hayrillâh et-Türkmânî el-Mısrî, (1849-1905), *Tefsîru'l-Menâr*, 2. b., I-XII, Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947.

EL-AHFES, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Evsat, (ö. 215/830 [?]), *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Huda Mahmud Kuraa, 1. b., I-II, Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1990.

ALTINTAŞ, Ramazan vd., *Kelâm El Kitabı*, ed. Şa'bân Ali Düzgün, 7. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

EL-ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, I-XXX, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., 5.

EL-A'RÂBÎ, Abdullah b. Halîd b. Sa'd Ebi'l-Umeysel, (ö.240/854), *el-Me'sûr mine'l-Lüğâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed, 1. b., Kahire: Mektebetü'n-Nahda'l-Mısriyye, 1988.

ARSLAN, Hulusi, *Mâturîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*, Malatya: Mengüceli Yayınları, 2013.

ARSLAN, Vasfi, *Tasavvufî Açından Bedüzzaman Said Nursî'de "Acz" ve "Fakr" Kavramları*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: S.D.Ü.S.B.E., 2013.

EL-ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, (ö. 400/1009'dan sonra), *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Kahire: Dâru'l-İlmi ve's-Sekâfe, t.y.

—————, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Osman, 1. b., Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2007.

EL-ASMA'Î, Abdulmelik b. Karîb b. Abdulmelik b. Ali b. Asma' el-Bâhilli, (ö. 216/831), *Ma İhtelefet Elfâzuhu ve İhtelefet Maânih*, thk. Macîd Hasen ez-Zehebî, 1. b., Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.

- ATEŞ, Cemal, *Ulûhiyet ve Ubûdiyet Bağlamında İnsanın İmtihan Edilmesinin Hikmet ve Boyutları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü.S.B.E., 2001.
- AVDE, Amer Fevzî Yusuf, *el-Kudretü'l-İlâhiyye fî Âyâti'n-Nefsi'l-Beşeriyye*, Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., 2013.
- BERRÎ, Havâs, *el-Mekâyîsu'l-Belâğiyye*, 1. b., Beyrut: el-Müessetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 2002.
- EL-BEYZÂVÎ, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk ve Mahmud Ahmed el-Atraş, 1. b., I-III, Beyrut: Müessesetü'l-İmân ve Şam, Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 2000.
- EL-BUHÂRÎ EL-HANEFÎ, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alaa, (ö. 779-841), *Risâle fî'l-İ'tikâd*, thk. Saîd Abdullatîf Fûde, 1. b., Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2012.
- BURSEVÎ, İsmâîl Hakkı, (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- EL-CEVHERÎ, İsmâ'îl b. Hammâd, (ö. 400/1009'dan önce), *Tâcu'l-Lüğâ ve Sîhâhu'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tamer vd., Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- EL-CEVZÎYYE, İbn Kayyim Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, (ö. 751/1350), *Tehzîbu Medârici's-Sâlikîn*, Mısır: Dâru'ş-Şîr, 1997.
- CİLACÎ, Osman, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 1994, C. IX, ss. 529-530.
- EL-CÜBBÂÎ, Ebû Alî Muhammed b. Abdilvehhâb b. Sellâm, (ö. 303/916), *Tefsîru Ebî Alî el-Cübbâî*, 1. b., thk. Hıdır Muhammed Benhâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- EL-CÜRCÂNÎ, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed, (ö. 471/1078-79), *Delâilü'l-İ'câz*, 2. b., Kahire: Dâru'l-Âtık, 2006.

- EL-CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî, (ö. 816/1413), *et-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Mensâvî, Kahire: Dâru'l-Fazîle, t.y.
- ÇAĞIRICI, Mustafa, "Yaratma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2013, C. XXXXIII, ss. 324-329.
- ED-DÂMEGÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el Kebîr, (478/1085), *Kâmûsu'l-Kur'ân*, thk. Abdulazîz Seyyid el-Ehl, 4. b., Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1983.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 10. b., İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- DOUDAH, Muhammed, *İnsanın Yaratılış Serüveni Bilimsel Mucize*, ter. Muhammed Öztürk, y.y.: Dar Jeyad, t.y.
- EBÛ ABDİLLAH, Mustafa b. el-Adevî, *es-Sahîhu'l-Müsned min Fezâili's-Sahâbe*, 1. b., Suudi Arabistan: Dâru İbni Affan, 1995.
- EBÛ İSÂ, Muhammed b. İsâ b. Sûre, (ö. 209-297), *el-Câmi'u's-Sahîh ve huve Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Utve Avad vd., 1. b., I-V, Mısır: Şeriketu Mektebetu ve Matbatu Mustafa el-Bâbî ve Evlâduhu, 1962.
- EBÛ UBEYD, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, (ö. 224/838), *Kitâbu'l-Ecnâs min Kelâmi'l-Arab ve Ma İttefeka Lafzuhû ve İhtelefa Ma'nâh*, thk. İmtiyâz Ali Arşî er-Râmîfûrî, Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1983.
- EBÛSSUÛD EFENDÎ, Muhammed b. Muhammed el-Amâdî, (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, I-IX, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- EL-EŞ'ARÎ, Ebü'l-Hasan Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, (ö. 324/935-36), 1. b., Beyrut: Dâru İbni Zeydûn, t.y.
- EYİBİL, İrfan, "Ehl-İ Sünnet Kelâmında Haberî Sıfatların Te'vili Meselesi", Ankara, *H.Ü.İ.F.D.*, C. XVII, S. 34 (2018), ss. 667- 692.

- EL-EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, (ö. 370/980), *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, I-XV, Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, t.y.
- EL-FERRÂ', Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî, (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, 3. b., I-III, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed, (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Mektebu Tahkîki't-Turâs, 8. b, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005.
- , *Besâiru zevi't-Temyîz fî Le'âtifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 3. b., I-VI, Kahire: Vezâratu'l-Evkâfi ve's-Şûni'l-İslamiyye, 1996.
- EL-GAZZÂLÎ, Hücçetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, (ö. 505/1111), *el-Esmâü'l-Hüsnâ*, ter. M. Ferşat, 1. b., y.y.: Ferşat Yayınları, 2005.
- EL-HAKÎM, Su'âd, *el-Mu'cemu'l-Sûfi*, 1. b., Beyrut: el-Müessesel-Câmi'iyye, 1981.
- EL-HARBÎ, Ahmed b. Avadillah b. Dahil el-Lehibî, *el-Mâturîdiyye Dirâseten ve Takvîmen*, 1. b., Riyad: Dâru'l-Âsıma, 1413 h.
- EL-HÂZİN, Ali b. Muhammed, (ö. 741/1341), *Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, 1. b., I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İBN FÂRİS, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa*, I-VI, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, y.y.: Dâru'l Fikr, t.y.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., 1. b., I-XV, Cîza: Müessesetu Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi's-Şeyhi li'l-Turâs, t.y.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ö. 711/1311), *Lisânu'l Arab*, I-XXXXXV, Kahire: Dâru'l-Maârif, 2005.

- İBN SÎDE, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, (ö. 458/1066), *el-Muhassas*, I-XVII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t. y.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, (ö. 597/1201), *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 1. b., Beyrut, Şam ve Amman: el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2002.
- , *Nüzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdu'l-Kerîm Kâzım er-Râzî, 3. b., Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1987.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr, (ö. 322/934), *Câmi'u't-Te'vil li-Muḥkemi't-Tenzîl*, Kekta: Metbaatu'l-Belâğ, 1330 h.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb, (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, 4. b., Dimeşk: Dâru'l-Kalem, Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 2009.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Âlemlerin Rabbi Allah (cc) Bilmek-Tanımak-Anlamak*, 1. b., İstanbul: Denge Yayınları, 2006.
- IZUTSU, Toshihiko, (1914-1993), *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan*, ter. Kürşad Atalar, 3. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- KARAGÖZ, Mustafa, “Anlam-Yorum İlişkisi”, [*Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum Nüzul-Siret İlişkisi* içinde], ed. Mustafa Öztürk, 1. b., Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- EL-KEVSERÎ, Muhammed Zâhid, (1879-1952), *el-Akîde ve İlmü'l-Kelâm*, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- KİRAZ, Celil, *Menâr Tefsirinde Özgün Yorumlar*, 1. b., Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- KOCABAŞ, Şakir, *Kur'ân'da Yaratılış (Uzayların ve Maddenin Yaratılışı)*, 1. b., İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.
- EL-KUŞEYRÎ, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, (ö. 465/1072), *Leṭâ'ifü'l-İşârât*, 2. b., I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

EL-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, (ö. 671/1273), *el-Câmi 'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1. b., I-XXIV, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006.

EL-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî, (ö. 333/499), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu, 1. b., I-XVIII, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2007.

—————, *Kitâbu'l-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Ârûşî, Beyrut: Dâru Sâdır, İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, t.y.

EL-MUBERRED, Muhammed b. Yezîd b. Abdu'l-Ekber, (ö. 210/825), *Ma İttefeka Lafzuhû ve İhtelefa Ma'nâhü mine'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Muhammed Süleyman Ebu Ra'd, 1. b., Kuveyt: Vezâratu'l-Evkâfi ve's-Şûuni'l-İslamiyye, 1989.

MUHYİDDÎN İBNU'L-ARABÎ, Muhammed b. Alî b. Muhammed et-Tâi el-Hâtimî (ö. 638/1240), *el-Fütühâtu'l-Mekkiyye*, 2. b., I-XXXVII, thk. Osman Yahya, y.y.: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, (ö. 150/767), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Hâtim Sâlih el-Zâmin, 1. b., Dubai: Merkezu Cem'ati'l-Mâcidi li'l-Sekafeti ve't-Türâs, 2006.

—————, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Muhammed Şehâte, 1. b., I-V, Beyrut: Mü'essesetu'l-Arabî, 2002.

EN-NÂBULSÎ, Muhammed Râtib, *Senurîhim Âyâtinâ*, <http://www.nabulsi.com/web/article/5252/> (Erişim Tarihi: 03.04.2019).

EN-NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hâkâ'ıku't-Te'vîl*, ed. Seyyid Zekerıyya, I-IV, y.y.: Mektebutu Nizâr Mustafa el-Bâz, t.y.

OKCU, Abdulmecit, *Kur'ân ve Bilim Açısından Yaratılış*, 1. b., Ankara: Fecr Yayınları, 2015.

- ÖGE, Sinan, *Allah'tan Âlem'e İlâhî Fiiler*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'ân ve Yaratılış*, 3. b., İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- EL-PEZDEVÎ, Sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm, (ö. 493/1100), *Usûlu'd-Dîn*, Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyetu li't-Turâs, 2003.
- ER-RÂZÎ, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- , *el-Mesâilu'l-Hamsûn fi Usûli'd-Dîn*, 2. b., thk. Ahmed Hicâzî el-Sekkâ, Beyrut: Dâru'l-Cemîl, Kahire: el-Mektebu's-Sekafî, 1990.
- ER-RÂZÎ, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, (ö. 666/1268'den sonra), *Muhtâru'l-Sihâh*, Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1986.
- ES-SA'DÎ, Davûd Selmân, *Esrâru'l-Kevni fi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Harfî'l-Arabi, 1999.
- ES-SEMÎN EL-HALEBÎ, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim), (ö. 756/1355), *Umdetu'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrefi'l-Elfâz*, thk. Muhammed Basil Uyunu'l-Sûd, 1. b., I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- SEYYÎD KUTUP, b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, (ö. 1906-1966), *fi Zilâli'l-Kur'ân*, 1. b., I-VI, Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- ES-SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, (ö. 911/1505), *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, 1. b., I-XVII, Kahire: Merkezu Hecr li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2003.
- EŞ-ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Suudi Arabistan: Dâru'n-Nevâdir, 2010.
- ŞİMŞEK, M. Sait, *Yaratılış Olayı*, Ankara: Beyan Yayınları, t.y.

- ET-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi 'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, 1. b., I-XXVI, Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- ET-TABERSÎ, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl, (ö. 548/1154), *Mecme 'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I-X, 1.b., Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2005.
- ET-TEHÂNEVÎ, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, (ö. 1158/1745'ten sonra), *Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, 1. b., I-II, Beyrut: Mektebetu Lübnan Nâşirûn, 1996.
- TOPALOĞLU, Bekir vd., *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- , “Kudret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2002, I-XXI, ss. 316-317.
- , “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2001, C. XXXIV, ss. 169-170.
- , “Rab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2007, C. XXXIV, ss. 372-373.
- , “Melik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: 2004, C. XIX, ss. 50-51.
- ULUTÜRK, Veli, *Kur'ân-ı Kerim 'de Yaratma Kavramı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- EL-VÂHİDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076), *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, 1. b., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- YARTAŞI, Recep, YÜKSEL, Muhammed Bahaeddin, “Arap Dilinde İsm-i Fâil ve Kur'ân Bağlamında Manaya Etkisi”, *K.S.İ.Ü.İ.F.D.*, S. 16 (2018), 77-111.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “İlâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2002, I- XXII, ss. 64.

—————, “Yed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2013, C. XXXXIII, ss. 375-376.

YILDIZ, Sakıp, *Kur’ân Işığında Yaratılış Konuları*, İstanbul: Fâtih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, 1987.

YÜCEDOĞRU, Tevfik, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, Bursa: Emin Yayınları, 2006.

EZ-ZEBÎDÎ, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, (ö. 1205/1791), *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Hüseyin Nassar, I-XL, Kuveyt: et-Turâsu’l-Arabî, 1965.

EZ-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, (ö. 311/923), *Me’âni’l-Şur’ân ve İ’râbüh*, Abdulcelîl Abduh Çelebi, 1. b., I-V, Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1988.

EZ-ZEMAŞERÎ, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an Haqâ’iki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl*, 1. b., I-VI, Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, 1998.

—————, *Esâsu’l-Belağâ*, 1. b., I-II, thk. Muhammed Basil Uyun’ul-Sûd, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Hale GARİP
Tez Adı	Kur'ân'da Kudret Kavramı ve Allah'ın Kudreti
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Celil KİRAZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 13.06.2019

İmza :

